

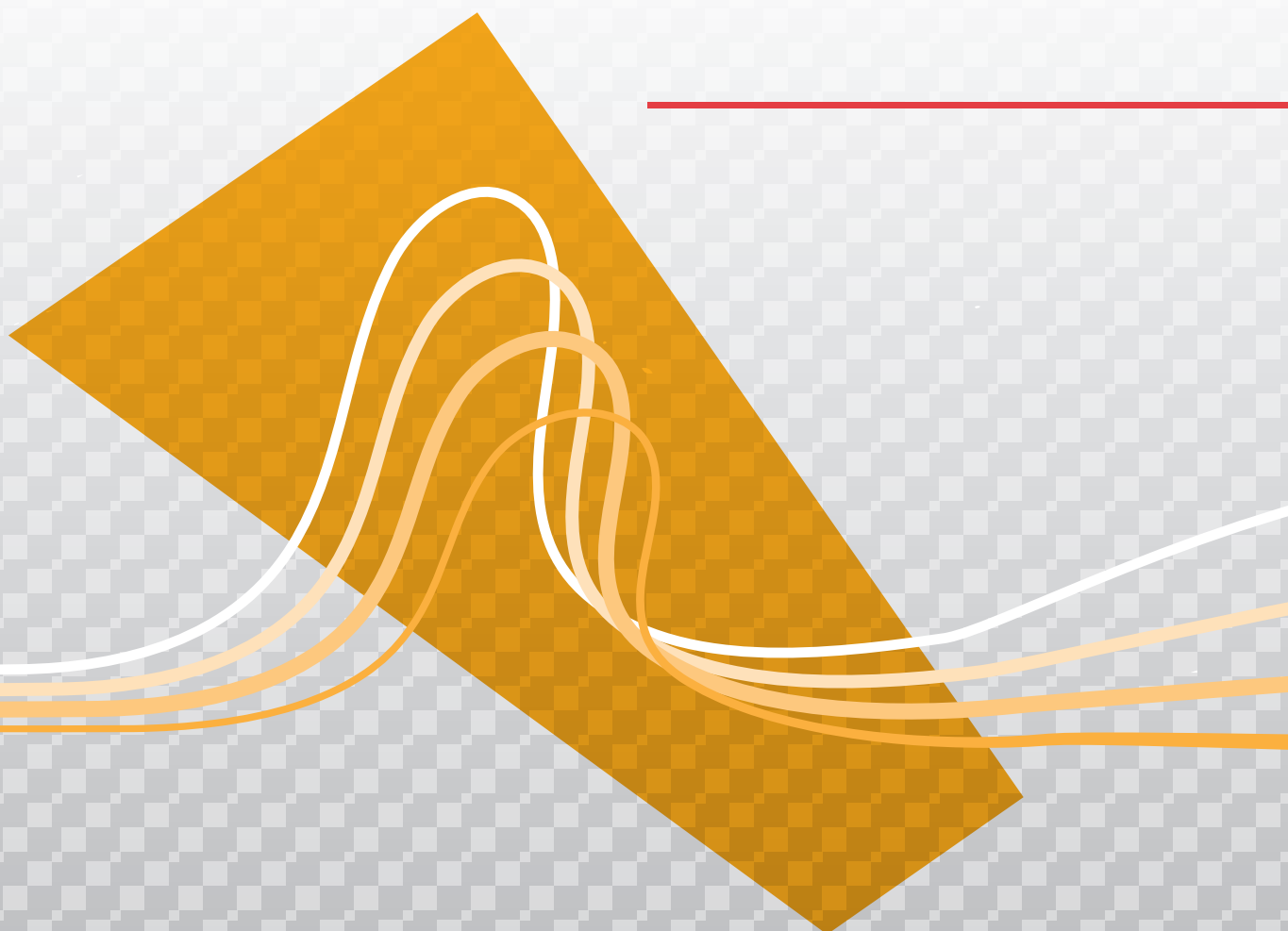
FORUM ZA ETNIČKE ODNOSI

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

PREGLEDNI IZVEŠTAJ O MONITORINGU UNUTRAŠNJEG DIJALOGA O KOSOVU

24. jul 2017. – 17. januar 2019.

Beograd, 17. januar 2019.

Pregledni izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu¹

24. jul 2017. - 17. januar 2019.

1 U ovom izveštaju termin „Kosovo“ koristi se kao opšti i tehnički izraz, pre svega zbog toga što je njegova upotreba uobičajena u današnjoj domaćoj i međunarodnoj literaturi i javnosti. Ali upotreba ovog, kao i drugih odgovarajućih termina, odnosno naziva, za ovaj deo Srbije, jedan je od najilustrativnijih primera opšte „etnifikacije“ javnog i političkog života i jezika. I Srbi i Albanci imaju svoj poseban, a često jedan prema drugome isključiv narativ u kojem dominiraju osobene „ključne reči“, naročito što se tiče naziva gradova, sela, ulica itd. Naziv „Kosovo i Metohija“ je u dugoj upotrebi u smislu Ustava i lingvistike. U prvom Ustavu posle Drugog svetskog rata koristio se naziv „Kosovo i Metohija“. Međutim, kasnije je izostavljen drugi deo – „Metohija“, koji je ponovo uveden u ustavnu terminologiju 1990. godine ustavima Srbije i SRJ. Naziv „Kosovo i Metohija“ se danas smatra sinonimom za „srpsko stanovište“. Naziv „Kosovo“ je tursko-albanskog porekla i označava okrug Kosova koji je pre Balkanskog rata 1912. godine obuhvatao teritorije Sandžaka, Gornjeg Polimlja, Kosova i Metohije, severne Makedonije do Velesa i istočne Makedonije do Bregalnice. Naziv se vezivao za ideju Velike Albanije. Danas je „Kosovo“ za Albance postalo „Kosova“. „Kosova“ je sinonim za albansko gledište u vezi sa statusom Kosova, ono je sinonim albanske dominacije nad ovom teritorijom i ljudima koji na njoj žive.

Napomena: Agencija NINA Media je obezbedila materijal (kliping) na osnovu metodologije i ključnih reči usaglašenih sa ekspertskim timom Foruma za etnička pitanja.

Sadržaj

REZIME	5
NAPOMENA	7
KONTEKST	9
I DEO: (NE) DOSTIZANJE PROKLAMOVANIH CILJEVA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA	17
II DEO: MOGUĆA REŠENJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA.....	23
1. RAZGRANIČENJE IZMEĐU SRBA I ALBANACA	25
2. STATUS QUO POLITIKA I „ZAMRZNUTI KONFLIKT“	43
3. NORMALIZACIJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA – PUT KA MOGUĆEM REŠENJU.....	47
PREPORUKE ZA IZLAZAK IZ BLOKADE DIJALOGA	51
PRILOZI.....	57
1. Prilog 1: Izveštaji Foruma za etničke odnose o monitoringu unutrašnjeg dijaloga	57
2. Prilog 2: Hronologija srpsko – albanskih sukoba i saradnje.....	58
3. Prilog 3: Hronologija unutrašnjeg dijaloga	59

REZIME

Pregledni izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu je sedmi izveštaj koji je, od 24. jula 2017. do 17. januara 2019. godine, izradio tim stručnjaka Foruma za etničke odnose, u okviru projekta „Monitoring i izveštavanje o unutrašnjem dijalogu o Kosovu“ uz podršku Fondacije za otvoreno društvo, Srbija.

Sveobuhvatna ocena o dometu unutrašnjeg dijaloga, odnosno da li je on delotvorno iskorišćen, pre svega od njegovog inicijatora, predsednika Srbije, nije moguća, jer predsednik Vučić nije javnosti predstavio obećanu sveobuhvatnu političku platformu i akcioni plan za dijalog s Kosovom, a i Briselski dijalog je u zastoju.

Unutrašnji dijalog je delimično odgovorio na postavljene ciljeve, a težak podbačaj dogodio se u postizanju širokog društvenog konsenzusa o pitanju Kosova, što je proklamovano kao cilj unutrašnjeg dijaloga.

U institucionalizovanom delu unutrašnjeg dijaloga, kojim je upravljala Vlada Srbije, zanemarevana je tema normalizacije odnosa Srbije i Kosova, i veza ove teme sa integracijom Srbije u EU. Javnost Srbije, stavljena je pred sliku koja favorizuje politike „status quo“ i etničkog razgraničenja, iako je i tema normalizacije odnosa Srbije i Kosova zastupljena u javnosti, i u unutrašnjem dijalogu. Sve to, kao i pojačane propagandne i političke aktivnosti vlasti Srbije, uslovilo je, da nus proizvodi unutrašnjeg dijaloga, predstavljaju jačanje etno nacionalizma u javnosti Srbije, zaoštavanje ideoloških i političkih podela, kao i dovođenje pitanja bezbednosti koja se stavljaju u prvi plan. Za sada je ključni problem Srbije, te i pokušaja vlasti da nametne politiku etničkog razgraničenja i razmene teritorija, u nemogućnosti da postigne društveni konsenzus.

Značajno je, da su unutrašnji i Briselski dijalog, otvorili pitanja statusa Kosova, statusa srpske zajednice na Kosovu i granica, i to u okolnostima u kojima je praksa efektivne kontrole teritorija Kosova, pa i one na kojima pretežno žive Srbi, *de facto*, a delom i *de jure*, pomerena u korist vlasti Kosova.

Analiza ukazuje i da, u Srbiji, ne postoji demokratski okvir za rešavanje kosovskog pitanja. Jedan od argumenata, u prilog ovog zaključka je i to, da se formulisanje i vođenje ove politike, odvija van institucija i javnosti. Ovaj nalaz opominje: istorijsko iskustvo uči, da kada nema demokratskog okvira, odnosno vladavine prava, funkcionalnih institucija i uticajne javnosti, upravljanje međuetničkim odnosima, lako isklizne iz domena ideoloških, političkih, pa i oružanih sukoba.

Pitanje svrsishodnosti inicijative, a i samog unutrašnjeg dijaloga, je i dalje otvoreno. Brojni razlozi su uticali na to: najpre, inicijator dijaloga, kao ni Radna grupa, odnosno Vlada nisu stvorili uslove za uspešnije odvijanje ovog dijaloga, posebno nisu podržavali slobodu dijaloga i argumentovano raspravljanje; u medijima i javnosti stvorena je atmosfera propagandnog i dnevno-političkog nadmetanja; zatim postojeća politička sukobljavanja oko vršenja vlasti, oko prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Srbije preneti su i na temu Kosova. Sa svoje strane, to kao i kriza u dijalogu sa Kosovom, ukazuje da se politika vlasti Srbije nalazi, na raskrsnici.

NAPOMENA

Od 24. jula 2017. do 17. januara 2019. godine, Forum za etničke odnose (u daljem tekstu: Forum) objavio je šest i ovaj – sedmi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga (*Prilog: Izveštaji Foruma za etničke odnose o monitoringu Unutrašnjeg dijaloga*). To je rezultat projekta „Monitoring i izveštavanje o unutrašnjem dijalogu o Kosovu“, koji je podržala Fondacije za otvoreno društvo, Srbija.

Stručni tim Foruma za izradu *Preglednog izveštaja o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu* (u daljem tekstu: Pregledni izveštaj) čine: dr Dušan Janjić, rukovodilac stručnog tima i eksperti: Izabela Kisić, Milivoje Mihajlović, Fayez Risheg, Dr Siniša Vuković i Verka Jovanović, mladi istraživač.

Pregledni izveštaj obuhvata rezultate analize unutrašnjeg i Briselskog dijaloga.

Unutrašnji dijalog sastojao se iz dva niza aktivnosti i to: institucionalizovani dijalog čini dvadest devet (29) okruglih stolova, javnih debata, koje je organizovala Radna grupa Vlade Srbije za podršku unutrašnjeg dijaloga (u daljem tekstu: Radna grupa) (*Prilog: Hronologija unutrašnjeg dijaloga*) kao i od brojnih aktivnosti opozicionih političkih stranaka, organizacija civilnog društva i stvaralaca. Ovaj deo unutrašnjeg dijaloga je, od samog početka, bio življi (uključivao je veliki broj aktera, pokrenute su najraznovrsnije inicijative i dati mnogi predlozi).

Monitoring obuhvata: prikupljanje, klasifikaciju i analizu podataka o unutrašnjem dijalogu koji su prikupljeni na različite načine, iz izveštaja i priloga u elektronskim i drugim medijima o događajima koje u ime inicijatora dijaloga, predsednika Srbije, organizuje Vlada Republike Srbije, uključujući Radnu grupu za pružanje podrške vođenju unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji, koju je formirala Vlada Republike Srbije; praćenje događaja koje organizuju organizacije građanskog društva, stručna i druga udruženja², koji se obavljaju neposrednim praćenjem pojedinih događaja (konferencije, okrugli stolovi, javne tribine i slično) od strane saradnika Foruma, ukoliko ovi događaji nisu medijski pokriveni, a od izuzetnog su značaja za projekat; istraživanje stavova i vrednosnih opredeljenja javnog mnjenja o unutrašnjem dijalogu kao i o srpsko-albanskim odnosima i dijalogu o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova uz podršku Evropske unije (u daljem tekstu: Briselski dijalog).

Planirano je da se svestrano ocene sadržaj i domet unutrašnjeg dijaloga, kao i da se oceni da li je unutrašnji dijalog delotvorno iskorišćen. Međutim, u momentu pisanja ovog izveštaja to nije moguće. Za to postoje dva razloga:

1. Inicijator unutrašnjeg dijaloga Aleksandar Vučić još uvek nije ostvario svoje najave da će sačiniti političku platformu za dijalog s Kosovom, a tek 9. avgusta 2018. godine je javnosti saopštio: „Ja se zalažem za razgraničenje sa Albancima“. Do danas, javnost sluša nova pojašnjenja i nove najave, a da nema nijednog legalnog i legitimnog dokumenta koji potvrđuje ove najave, ali, obećane razrade odnosno političke platforme i dalje nema. Istovremeno, ne uvažava se „*Deklaracija o aktuelnom stanju na Kosovu i Metohiji nakon jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini*“ koju je Skupština Srbije donela 31. jula 2011. godine u cilju otpočinjanja Briselskog dijaloga, kao i pregovora sa EU o integraciji Srbije, a tiču se pregovaračkog okvira (poglavlje 35), i

2 Agencija NINAMedia je obezbedila materijal (kliping) na osnovu metodologije i ključnih reči usaglašenih sa ekspertskim timom Foruma za etnička pitanja.

2. Briselski dijalog je u zastoju, te je nemoguće proveriti da li je predsednik Srbije Vučić uvažio i jedan od predloga iz unutrašnjeg dijaloga. To što se, još uvek, ne zna šta je program delovanja vlasti Srbije prema Kosovu, ukazuje na mnoge probleme, a jedan od tih je netransparentnost i tajnovitost delovanja. Ovaj način političkog delovanja je podržan od EU fasilitatora. To, pak, ukazuje da se političari i birokrate iz EK “oslanjaju na moćne lokalne vođe, koji će da potpišu šta treba”. Oni ne uvažavaju da je potrebna podrška javnosti.³

Pregledni izveštaj, ukazuje na osnovne odrednice i domete unutrašnjeg dijaloga, na stanje i među uticaj unutrašnjeg dijaloga i dijaloga u Briselu, u periodu od jula 2017. do decembra 2018. godine. Takođe, ukazuje se na delovanje ključnih aktera, kao i na ključne predloge i njihov doprinos napretku dijaloga i unapređenju odnosa između Srbije i Kosova.

Saradnici Foruma u celom procesu monitoringa i izveštavanja o unutrašnjem dijalogu bili su: dr Dušan Janjić (rukovodilac projekta i vodeći ekspert), eksperti i ekspertkinje - Jelena Aleksić, Ankica Dobrin, Stefan Goranović, Verka Jovanović, Izabela Kisić, dr Predrag Milidrag, Milivoje Mihajlović, Fayez Risheg, dr Vladan Rusić, Ivan Spirić, Eva Vukašinović, dr Siniša Vuković, regionalni izvestioci - Tatjana Lazarević, Ljiljana Stojanović, Fatmir Rexhepi.

3 Gosti N1: Javnost sluđena, ne zna šta je politika za Kosovo, N1, Beograd, 06.06.2018, 18:39 (<http://rs.n1info.com/a394299/Vesti/Gosti-N1-Javnost-sludjena-ne-zna-sta-je-politika-za-Kosovo.html>)

KONTEKST

Godina 2018. je godina, političkog propagandnog i bezbednosnog⁴ sukobljavanja oko Kosova i na Kosovu. To stavlja vlasti Srbije i Kosova, a i međunarodne aktere pred izbor: Nastavak dijaloga o normalizaciji, ili stanje (ne) bezbednosti.

Srpsko–albanski odnosi obeleženi su dugom istorijom „paralelnog života“ na „zajedničkoj teritoriji“. Oni se, kroz istoriju, odvijaju u znaku smenjivanja sukoba i saradnje. U pojedinim periodima, srpsko–albanski odnosi obeleženi su otvorenim političkim, pa i oružanim (vojno-policijskim i gerilskim) sukobljavanjima, čije osobine ukazuju da se radi o etničkom sukobu. O ovom toku svedoči i *Prilog: Hronologija srpsko-albanskih sukoba i saradnje*.

U najnovijoj istoriji, pitanje statusa je došlo u središte krize na Kosovu, zato njegovo rešavanje predstavlja jedan od bitnih elemenata konsolidacije mira, a sa ovim povezanim procesom i izgradnje države (Srbije i Kosova) kao odgovora na pitanje statusa. Dogodile su se značajne promene po pitanju kontrole teritorije Kosova. Danas, Srbija nema efektivnu vojno-policijsku kontrolu nad teritorijom i životom na Kosovu, a Kosovo se nalazi u fazi dovršavanja suvereniteta svojih institucija i izgradnje međunarodnog subjektiviteta, pre svega u regionalnoj saradnji, u svetskim monetarno-finansijskim institucijama, sportskim i drugim organizacijama. Kosovo je opredeljeno za članstvo u EU.

Zapravo, javno deklarisanje i učešće u procesu integracije u EU, jedno je od retkih, ako ne i jedini zajednički interes Srbije i Kosova. To predstavlja snažan oslonac za razrešavanje brojnih pitanja u okviru procesa normalizacije. Međutim, po svemu sudeći, on nije dovoljan, jer izostaje snažniji napredak u normalizaciji međusobnih odnosa, što bi ojačalo i opredeljenje za integrisanje u EU.

Život Albanaca i Srba, je život komšija, zato je i njihov dijalog stariji od Briselskog dijaloga koji je započeo 2011. godine. Pre toga, dijalog nije prestajao, ni u toku vojno-policijske represije i oružanih sukoba, od 1997. do 1999. godine, kao ni u periodu nasilja i progona Srba 2004. godine.

U proleće 2008. godine, Kosovo je proglasilo nezavisnost. Srbija je odlučila da to ospori u Međunarodnom sudu pravde, a svi procesi na terenu bili su zaustavljeni dok Sud nije dostavio odluku da, prema njegovom mišljenju, proglašenje nezavisnosti Kosova nije kršilo međunarodno pravo. Svi kontakti koji su postojali, koliko god slabi da su bili, prolazili su kroz međunarodne kancelarije za vezu, ali čak je i to zahtevalo kreativnu diplomatiju.

Posle perioda zastoja, koji je usledio nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i zamrzavanja komunikacije između vlasti Kosova i Srbije, započet je proces normalizacije koji je trebalo da vodi ka održivom uređivanju odnosa Srbije i Kosova i odgovoru na pitanje statusa. Ovo putovanje započelo je usvajanjem *Rezolucije GS UN 64/298*, marta 2011. godine.⁵

4 Pojam „bezbedonosno“ uključuje kako širi kontekst ljudske bezbednosti tako i serije bezbednosnih incidenta i nasilnih akcija sve do političkog terorističkog čina ubistva Olivera Ivanović.

5 Rezolucija je odredila dijalog između Srbije i Kosova, pod pokroviteljstvom Evropske unije (Briselski dijalog) na sledeći način: „dijalog je u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje i prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive“ (Rezolucija GS UN 64/298 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298).

U cilju uključivanja Srbije u Briselski dijalog, Narodna skupština Srbije je, u „*Deklaraciji o aktuelnom stanju na Kosovu i Metohiji nakon jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini*“; 31. jula 2011. godine, utvrdila (stav 6) prioritete, odnosno „okvir delovanja državnih organa i drugih javnih činilaca u odbrani suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Srbije“.⁶

Odlučujući korak u Briselskom dijalogu načinjen je, 19. aprila 2013. godine, kada je parafiran *Sporazum o principima* i 22. maja, kada je dogovoren plan za njegovo sprovođenje. Značaj ovog sporazuma je i u tome što predstavlja prvi znak da su se strane složile da gledaju napred da bi umanjile neprijateljstva. I dok postoji relativno visok stepen slaganja oko prirode Sporazuma o principima, to ne važi za ocene o njegovoj primeni i o doprinosu „Druge strane“ u primeni dogovorenog. Naglašeno neslaganje je po pitanju ispunjavanja dela sporazuma koji se odnosi na zajednicu/asocijaciju opština sa srpskom većinom (ZSO).⁷

Posle parafiranja „*Prvog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine*“ aprila 2013. godine, može se konstatovati da je on obuhvatio većinu gore navedenih ciljeva dijaloga iz Rezolucije GS UN 64/298, ali da je obuhvatio i više od toga.

Cilj Briselskog dijaloga jeste postizanje značajnog napretka ka „normalnim“ odnosima, ili normalizacija odnosa Srbije i Kosova. Sama normalizacija se vidi kao etapni cilj. Postizanjem „pune normalizacije“, koja se ostvaruje kroz pregovore o članstvu u EU, u slučaju Srbije, i kroz primenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), u slučaju Kosova, doseže se krajnji cilj koji je isti, i za Srbiju i za Kosovo, a to je „zajednička evropska budućnost“.

Osobenost i važnost Briselskog dijaloga je u tome što je uključio i vlast i javnost, i dao prve rezultate u olakšavanju života ljudi.

U *Pregovaračkom okviru za pridruživanje Srbije EU* koji sadrži mehanizam i pravila za pregovore o članstvu Srbije u EU, navodi se da je za pridruživanje Srbije EU postizanje „pune normalizacije „*conditio sine qua non*“⁸ kao i da Srbija i Kosovo moraju sklopiti pravno obavezujući sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa pre nego što Srbija postane članica EU.⁹ Ovim stavom je određena i priroda dogovora koji se postiže u toku Briselskog dijaloga. Dakle, reč je o političkim dokumentima koji proizvode obavezujuće pravne posledice. Na kraju pregovaračkog procesa, po *Poglavlju 35*, predviđen je pravno obavezujući sporazum koji će izvršiti i pravnu verifikaciju svih dogovora.

Ovaj dijalog započeo je procesom koji se zove „tehnički dijalog“ o pitanjima koja su ranije već razmatrana, naravno sa ciljem da se izgradi određeno poverenje postizanjem dogovora oko lakših pitanja, među kojima su energija, telekomunikacije, određena pitanja vezana za pravosuđe, granične kontrole, sloboda kretanja i sl. (Vidi: *Dodatak - Hronologija tehničkog dijaloga*).

6 Taj okvir čine:

- Odbrana legitimnih interesa Srbije i „naroda na KiM“, sve dok ne bude usvojeno kompromisno rešenje u skladu sa Rezolucijom SB 1244;
- Nastavak dijaloga Vlade Srbije sa Prištinom sa ciljem da se iznađe rešenje za konkretne probleme građana i da dođe do trajnog kompromisnog rešenja;
- Vlada Srbije da od međunarodne misije zahteva da ne dozvoli jednostrane aktivnosti „privremenih institucija“ „kojima se ugrožava mir, stabilnost, mogućnost iznalaženja kompromisnih rešenja i menja stanje na terenu“;
- Da Vlada Srbije preduzme sve mere za nastavak delovanja institucija Srbije na Kosovu;
- Da Vlada Srbije učini sve što može da zaštiti živote i imovinu, prava i slobodu građana, posebno srpskog i drugog „nasiljem ugroženog stanovništva“;
- Vlada Srbije da razradi mere u slučaju pogoršanja stanja na Kosovu itd. (*Deklaracija Narodne skupštine Republike Srbije o aktuelnom stanju na Kosovu i Metohiji nakon jednostranih i nasilnih akata privremenih institucija samouprave u Prištini* „*Službeni glasnik Republike Srbije, broj 44, Beograd, 31. jul 2011*).

7 Dušan Janjić, *Izazovi normalizacije. Analiza pregovora i primene Briselskog sporazuma*, Policy Paper, Forum za etničke odnose, Beograd, 2015

8 U stavu 23 *Pregovaračkog okvira* se kaže: „Pitanje normalizacije odnosa Srbije i Kosova razmatraće se kroz poglavlje 35“. Takođe, „Napredak pregovora zavisice od kontinuiranog angažovanja Srbije, u skladu sa uslovima Procesu saradnje i pridruživanja, u cilju vidljivog i održivog odnosa sa Kosovom“.

9 http://www.mei.gov.rs/upload/documents/pristupni_pregovori/pregovaracki_okvir.pdf

Rezultati su bili različiti, ali su proizveli prve stvarne sporazume između dve strane na nekoliko tema gde je dogovor bio moguć, uključujući priznavanje diploma značajnih za južnu Srbiju gde žive mnogi Albanci koji su pohađali škole na Kosovu, i nisu imali pravo na zapošljavanje u javnom sektoru, ukoliko im diplome nisu priznate. Takođe je uključen i sporazum o kopiranju knjiga katastra, koje su uklonjene sa Kosova kada se jugoslovenska/srpska vlast povlačila odande. To je bilo dobro za obe strane, pošto je kosovskim vlastima omogućilo da reše mnoge probleme oko vlasništva, uključujući i prava vlasništva Srba. Dakle, ovo je bila jasna pobeda za obe strane. Sporazum o „integrisanom upravljanju granicom“ ticao se pitanja koje su obe strane smatrale rešenim, ali sa potpuno suprotstavljenih pozicija. Ipak, na kraju, ovo je dovelo do regulisanja graničnog saobraćaja. U datom trenutku, možemo reći da je to predstavljalo najveći rezultat do tada. Pitanje carinskog pečata bilo je u suštini nepostojeće pitanje, pošto je carinski pečat već bio prihvaćen od strane Srbije u okviru CEFTA, ali činjenica je da je sama diskusija omogućila Beogradu da ga ponovo prihvati, bez prevelike reakcije javnosti. Razgovori o energetici i telekomunikacijama nisu vodili nigde, kao što je to i ranije bio slučaj. Sporazum o slobodi kretanja, s druge strane, može se smatrati uspehom, s obzirom da je konačno omogućio građanima Kosova da neometano putuju kroz Srbiju. Dakle, proces je ostvario cilj koji je i postavio – ostvario je tehničke uspehe, koji su imali direktan uticaj na kvalitet života onih koji su pogođeni. Ovi uspesi, i zajednička odluka da se ponovo pokrene dijalog, dati su kao razlog da se ne nastavi sa priznavanjem Kosova, dok obe strane ne reše međusobne probleme. Međutim, to nije pomoglo u stvaranju napretka u političkim odnosima i procesima; u stvari, vratilo je situaciju na nivo od pre procesa pred MSP – Srbija je nastavila da osporava postupke kosovskih vlasti kao nelegitimne, a nedostatak priznanja zaustavlja gotovo svaki međunarodni proces koji se odnosi na Kosovo. To je ipak proizvelo opipljive rezultate i stvorilo je opštu atmosferu u kojoj je normalno da se delegacije Kosova i Srbije sastanu i razgovaraju na bilo koju temu.

Visoka predstavnica Ketrin Ešton sazvala je premijere Kosova i Srbije u Brisel, i u aprilu 2013. godine postignut je Prvi okvirni sporazum¹⁰. Ovo je bio prvi, stvarni, politički napredak u procesu i trebalo bi da bude prepoznat kao takav. Sporazumom je u velikoj meri utvrđeno ono o čemu treba razgovarati u okviru nekih naročito teških pitanja, ali i postavljen je okvir za najspornija pitanja koja se tiču poslednje decenije, kao što je Zajednica srpskih opština na Kosovu.

Sporazumom su pravosuđe i policija jasno postavljeni unutar kosovskog pravnog okvira, što je dovelo do značajne promene u stavu i do uspostavljanja minimuma opšte jurisdikcije Kosova nad četiri opštine na severu Kosova. Takođe, sporazum je predviđao izbore na severu Kosova pod nadležnošću Kosova. Izbori su održani i bili su obeleženi opštim neredima i nemirima pa su morali da budu ponovljeni, ali su na kraju uspešni.

Inkorporiranje policije i pravosuđa predstavljalo je više od tehničkog sporazuma. To je bila politička posvećenost eliminaciji poznatih „paralelnih struktura“, kao jedinog vidljivog znaka prisustva Srbije na Kosovu. Politički simbolizam ovoga je više nego prenaplašen-dugi niz godina kosovski Srbi su se držali ideje, da je Srbija i dalje prisutna na Kosovu i da će se u potpunosti vratiti na Kosovo, nakon odlaska i mešanja stranaca; u međuvremenu, nema potrebe za strahom jer postoji policija da ih zaštiti, škole da obrazuju decu i sudovi. Javna posvećenost Srbije eliminaciji „paralelnih struktura“ bila je veliki korak napred u normalizaciji odnosa. To je potvrđeno odlukom EU da se nastavi sa procesom pristupanja Srbije i usvajanjem Pregovaračkog okvira za pregovore o pridruživanju sa Srbijom.

Tek dve godine kasnije EU je usvojila zajednički stav o Poglavlju 35¹¹. Ceo dokument je katalog sporazuma koji su postignuti u ova dva procesa od 2011. godine a od Srbije se traži da nastavi sa sprovođenjem svakog od njih prema redosledu. Međutim, apsolutno nikakva ideja ne postoji o nekim novim oblastima koje bi trebalo obrađivati u dijalogu.

10 <http://www.kim.gov.rs/lat/p03.php>

11 AD 12/15 30 November 2015 CONF – RS1

Ipak i dalje postoje dva glavna načina da se proces normalizacije nastavi – kao i do sada, graditi odozdo prema gore, ili preokrenuti kurs i prvo podstaći sveobuhvatni sporazum, a detalje rešavati kasnije.

Dijalog, kako onaj unutrašnji o Kosovu tako i Briselski, uključivao je nastojanje da se omogući lokalno prilagođavanje vladine politike i javnog diskursa o nezavisnosti Kosova kako bi se omogućila integracija Srbije u EU. Od 2013. godine, zvaničnici Srbije su u javnom diskursu Kosovo tretirali kao jedan neophodan nivo koji bi trebalo savladati da bi se omogućilo Srbiji, a potom i Kosovu, članstvo u EU. Insistiralo se na prilikama koje donosi process, uz nadu da će se izbeći prihvatanje nezavisnosti Kosova.¹²

Ključni korak Briselskog dijaloga bio je sporazum o nastavku dijaloga između zainteresovanih i uključenih strana (Srbije, Kosova, EU i SAD) i njegovom podizanju na najviši nivo uključivanjem predsednika Vlade Srbije Ivice Dačića i Kosova Hašima Tačija, bivše državne sekretarke SAD Hilari Klinton i visoke predstavnice EU za spoljnu politiku i bezbednost Ketrin Ešton.

Dosadašnji trend Briselskog dijaloga bio je dobar. Na tehničkom i političkom nivou je postignuto preko 23 sporazuma¹³, a u toku političkog dijaloga postignuto je tri sporazuma.¹⁴ Međutim, kada se analiziraju inidkatori primene postignutih sporazuma vidi se da je postignut skroman rezultat koji ne garantuje konačni uspeh. Pokazalo se da posle perioda napredovanja nastaju erupcije političkih i bezbednosnih izazova.

Najava „nove faze“ dijaloga u kojoj bi trebalo da se ubrza dogovaranje i osnaži primena dogovorenog, od jula 2017. godine, kada su zvaničnici Srbije počeli da spominju obavezu koja je utvrđena u okviru pregovaračkog poglavlja 35 o pregovaranju i usvajanju završnog sveobuhvatnog sporazuma koji će biti pravno obavezujući, otvorila je sezonu sukobljavanja i nuđenja najrazličitijih rešenja među kojima je „razgraničenje između Srba i Albanaca“, ne samo na Kosovu, već i na čitavom Balkanu, podele i razmene teritorija.

I dok se 2017. godina može označiti kao godina nade i verovanja da je “momentum za istorijski dogovor” Srbije i Kosova, dotle se 2018. godina može odrediti kao godina političko -propagandnog i bezbednosnog sukobljavanja.

Izgledalo je, sve do početka leta 2018. godine, da su predsednici Vučić i Tači blizu sporazuma. Ali, najava da bi sporazum mogao da uključi razmenu teritorija, u regionu gde su se dogodili najteži sukobi u Evropi od Drugog svetskog rata, oživeo je strahove kod građana Srbije, Kosova i region i izazvao otpor najuticajnijih krugova u međunarodnoj zajednici.¹⁵

Uz povremene političko-bezbednosne incidente, kosovska kriza, koja je po svojoj prirodi spiralnog karaktera, je podignuta na novi, viši nivo spirale na kome je uspostavljena “nova realnost”.¹⁶

U ovome je važno mesto pripalo boravku i političkim govorima predsednika Srbije, 9. septembra 2018. godine, na severu Kosova. Predsednik Vučić je svoje političke aktivnosti, na severu Kosova, predstavio kao deo njegove borbe za Srbe i mir.¹⁷ Naglasak je stavio na posetu veštačkom jezeru

12 Bodo Weber & Agron Bajrami (2018) The original framework of the political dialogue, Democratization Policy Council – DPC, Group for Legal and Political Studies and Kosovo Foundation for Open Society – KFOS, Berlin-Prishtina, May 2018, 7, 8.

13 Većina ovih sporazuma su oko rešavanja pitanja koja su značajna za živote građana, koji su imali za cilj raspuštanje srpskih paralelnih struktura na Kosovu, proširenje vladavine prava širom zemlje i konsolidaciju međunarodne subjektivnosti Kosova. Međutim, njihova primena nije bila zadovoljavajuća, prvenstveno zbog same prirode sporazuma, kao i zbog nespremnosti strana, posebno Srbije, da poštuju postignute sporazume.

14 Prvi sporazum o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa, 19. april 2013 i Sporazum o pravosuđu, 9 februar 2015. čije je sprovođenje u toku kao i Sporazum o ZSO, 25. avgust 2015. godine, koji nije sproveden (Dijalog Kosovo – Srbija: Izazovi i dalji koraci, KIPRID, Transparency International Kosova, mart 2018).

15 <http://www.politika.rs/scc/clanak/414253/Vucic-za-Blumberg-Resenje-problema-između-Srba-i-Albanaca-promenice-region>

16 <https://www.slobodnaevropa.org/a/29128387.html>

17 Idem na Kosovo da se borim za Srbe i mir, “Večernje novosti”, Beograd, 08.09.2018

Gazivode, koje je Vučić odredio kao resurs Srbije i Albanaca¹⁸ i dodao da niko ne misli da bi trebalo Albance ostaviti bez vode.¹⁹ Time je poslata poruka da se resursi te teritorije i imovina ne mogu “otimati od Srbije”²⁰ Tom prilikom, Srbima južno od Ibra, Aleksandar Vučić je poručio da nemaju nikakvih razloga za zabrinutost, jer bilo kakav dogovor nije ni blizu, ali, i ako se nešto bude promenilo i prihvatili njegovi predlozi, rekao je, svaki Srbin će imati mnogo više prava nego danas i neuporedivo bolji život. Nismo blizu dogovora, precizirao je, jer za to nema podrške međunarodne zajednice, pre svega najmoćnijih evropskih sila. Istovremeno, najavio je nastavak finansiranja institucija i potreba Srba na Kosovu iz budžeta Srbije i to u visini do 50 miliona evra.²¹ Potom je usledila “uzvratna poseta” Hašima Tačija jezeru Gazivode.

Ovaj proces je ušao u novu fazu, usvajanjem odluke Vlade Kosova, da uvede carine, najpre od 10, a potom je Vlada Kosova, 21. novembra 2018. godine, povećala “tarife na robu iz Srbije” i iz Bosne i Hercegovine na 100 odsto. Reč je o merama koje su neuobičajene u ekonomiji, ali predstavljaju opšte mesto političkih sukobljavanja. Ove mere su podstakle kovanje još jedne karike u dugom lancu političko-propagandnog i bezbednosnog nadmetanja Beograda i Prištine koje je najavljeno, početkom 2015. godine, po pitanju vlasništva nad Trepčom i fimiranja ZSO. Uz to, najavljene su nove mere kako bi Kosovo odbranilo svoje vitalne interese.²² To je obrazloženo potrebom zaustavljanja delovanja Srbije koja onemogućava slobodnu trgovinu i ugrožava vitalne nacionalne interese Kosova.²³ Premijer Kosova Haradinaj je izjavio da će mere ostati na snazi sve dok “Srbija ne prestane sa podrivanjem” suvereniteta Kosova.²⁴

Po mišljenju predsednika Srbije, ovaj potez vlade Kosova ima četiri moguća cilja: Prvi, da se “izvrši do sada najveći pritisak”, koji bi vodio “bezuslovnoj kapitulaciji” Beograda i punom priznanju nezavisnosti Kosova; Drugi, “pokušaj apsolutne zabrane trgovine” koja bi “onemogućila narod na severu Kosova da dobije srpsku robu”, odnosno da se tiho, u tišini, sprovede najbrže etničko čišćenje i proterivanje Srba sa Kosova, i severno i južno od Ibra; Treći, pritisak na međunarodne organizacije i institucije kako bi Kosovo dobilo ustupke u pogledu očekivane vizne liberalizacije, a istovremeno pokazali da su “u stanju da izazovu eskalaciju i destabilizaciju”, i četvrti, izazivanje “sukoba i potpune destabilizacije regiona zarad nećijih tuđih interesa ili nekih svojih interesa”, jer Priština “mirnim putem i dijalogom svoj interes ne mogu da ispune u ,meri i na način na koji su želeli”.²⁵

18 Govoreći o jezeru Gazivode, predsednik Vučić je rekao da se tu vidi sva težina problema sa kojima se Srbija suočava, ali da veruje da će se različiti stavovi o jezeru i teške političke borbe prevazići i da će se postići dogovor za narednih 100 godina. Gazivode su važne za Albance jer najveći deo Metohije dobija vodu odatle, kao i Priština. Za Srbiju je značajno, jer bez Gazivoda nema ostanka i opstanka ljudi u Zubinom Potoku i Ibarskom Kolašinu. Tom prilikom, Vučić je spomenuo nepsorazume pred Evropskom agencijom za elektromrežne sisteme. “Da li oni nama krađu struju za osam miliona evra, ili naši ljudi je ne plaćaju, kao što oni kažu, rekao je Vučić i podsetio da je Srbija uložila u renoviranje brane skoro 128 miliona dinara i da je ostalo da se uplati još 12 miliona” (Vučić: Dogovor nije blizu, FoNet, 08.09.2018 16:13; <http://www.fonet.rs>)

19 Isto

20 Milovan Drecun, Niko ne može da otima imovinu od Srbije, “Kurir”, Beograd, 09.09.2018

21 “Hoćemo ekonomski snažnijeg i jačeg Srbina na Kosovu i Metohiji, hoćemo da Srbija pomogne više” (Bolnici u Mitrovici 10 miliona evra, “Večernje novosti”, Beograd, 10.09. 2018).

22 Carine na srpsku robu 100 odsto, FoNet News Agency, 21.11.2018 (info@fonet.rs).

23 “Srbija i Rusija odbijaju da priznaju naš suverenitet i nasstoje da blokiraju naše priključivanje UN. Kršeći Briselski sporazum o noramlizaciji odnosa, Srbija radi na blokiranju našeg put ka članstvu u EU kao i u mnogim međunarodnim organizacija. Polednej nedelje, naš napor da pristupimo Interpolu što pomaže orgnizovani criminal i otežava pimenu međunarodnog prava” (Ramush Haradinaj, Kososvo’s prime minister: We will not accept Serbia’s violation of our sovereignty, “The Washington Post”, Washington DC, November, 28, 2018).

24 Isto.

25 FoNet News Agency, 21. novembar 2018. (info@fonet.rs)

Povodom kosovskih taksi na robu iz Srbije, EU je “jasno tražila njihovo povlačenje”. U slučaju “kršenje duha i principa Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji između EU i Kosova”, sam Sporazum predviđa mehanizme kojim bi se rešavala otvorena pitanja između EU i Kosova. “To uključuje bilateralne kontakte i postavljanje tog pitanja na dnevni red zajedničkih tela, kao što su Savet za stabilizaciju i pristupanje.

Uvođenje taksi je pokazalo da postoji prostor za recipročne mere kažnjavanja. Ako Srbija ne priznaje sertifikate za hranu koje daje Kosovo, Kosovo može da učini isto. Kosovo nije izvezlo hranu u Srbiju, a Srbija izvozi na Kosovo više stotina miliona evra godišnje. Oveakve mera svakako će snažnije pogoditi Srbiju. Isto važi za registarske tablice, lična dokumenta, registraciju banaka, transportne sertifikate, veterinarske i fito sertifikate itd. Srbija, naravno, može sve to da preživi jer je veća, bogatija i u boljom položaju u skoro svakom pogledu. Zato ovakav razvoj može samo da pogorša život ljudi u obe zemlje. Atmosferu koja je već bila u znaku nepoverenja i mobilizacija za “otežavanje života” vlasti, a i građana Kosova, kako Srba tako i Albanaca²⁶ sve do najava mogućeg “oružanog udara” na sever Kosova²⁷, posle uvođenja “taksi”, dodatno je podgrejala reakcija vlasti i medija Srbije. Najavljeno je da će se 14. decembra 2018. godine, u skupštini Kosova, donošenjem zakona, okončati izgradnja zakonodavnog okvira za transformaciju KBS u vojsku Kosova. Tim povodom predsednik Srbije je izjavio: “Potezi Prištine su, istakao je, neodgovorni, strahovito neodgovorni i dovode nas u najgoru opasnost: “Oni to rade da bi proterali srpski živalj sa KiM, da bi njihova čizma zauzela sever Kosova. To sam rekao na početku i to ponavljam danas” “Naše ruke neće biti vezane, jer, mi smo saterani u čošak, nemamo više ni izbora... Šta ćemo da radimo? Da se borimo da se istina čuje daleko, da molimo sve da ne ugrožavaju bezbednost Srba na KiM, međunarodnu zajednicu, KFOR ... Da li je to dovoljno? To ćemo da vidimo».²⁸

Dok iz EK izjavljuju da sa prištinskom stranom rade na “razrešavanju pitanja carina”, a sve zarad pomeranja stvari u celokupnom procesu postizanja sveobuhvatnog rešenja za odnose Beograda i Prištine. Istovremeno, vlasti SAD zahtevaju da Kosovo ukine takse uz jasno upozorenje da ovakva odluka ugrožava dijalog, ali i prijateljstvo Kosova sa SAD.²⁹

26 Deo politike Srbije koja pridonosi ovom je lobiranje za opozivanje priznanja Kosova od strane trećih država i blokiranje članstva Kosova u međunarodnim organizacijama (UNESCO a u najnovije vreme Interpola). Vlasti Srbije takve aktivnosti objašnjavaju kao popravljane pregovaračke pozicije Srbije. U realnosti takva politika vodi “zamrzavanju konflikta” i predstavlja udaljavanje od politike normalizacije odnosa. U slučaju članstva Kosova u Interpolu dva su se pitanja prelomila, pitanje statusa i pitanja bezbednosti. Pitanje statusa opredeljenja da se glasa “protiv” pitanje bezbednosti, uključujući argumente koja je Srbija isticala poput snažnog organizovanog kriminala, prisustva terorističke pretnje i ugrožavanje bezbednosti srpske manjine opredeljuju da se glasa “za”. Prednost je data stautsnim pitanjima nad unapređenjem bezbednosti. Zato se može zaključiti da je “pobedio kriminal” kao i svi “koji su se uplašili da mogu da se nađu na potencijalnim” (Analitičari: Previše trijumfalizma Srbije-uskoro-izbori.htmlbije, uskoro izbori, N1 info, <http://rs.n1info.com/a437565/Vesti/Analiticari-Previse-trijumfalizma>):

27 O uticaju političko – propagandne upotrebe tema bezbednosti na javnosti Srbije govore i podaci istraživanja javnog mnjenja. Tako je agencija “Faktor plus”, u junu 2018. godine, utvrdila da bi 36 odsto ispitanika podržalo upotrebu vojne sile na severu Kosova, a na celom Kosovu 16 odsto. Za diplomatska sredstva u odbrani Srba na Kosovo opredelilo se 25 osto dok bi “po svaku cenu” pregovaralo 16 odsto ispitanika. Ovi podaci omogućavaju da se zaključi da je izuzetno visok stepen “militarizacije” javnosti Srbije (Faktor plus: Trećina za upotrebu sile na Kosovu, “Danas”, Beograd, 9- 10 jun 2018, 43; Dve trećine Srba trguje zbog Kosova, “Politika”, Beograd, 9 jun 2018, 6

28 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=12&dd=03&nav_category=11&nav_id=1477403

29 Po tvrdnjama TV Klan Kosova, Stejt Depretmenta se od sledećih osam tačaka: 1. „Takse su preduzete bez konsultacija sa Sjedinjenim Američkim Državama”. 2. „Izražavamo duboko razočaranje time što nakon pisma predsednika Trampa predsedniku Tačiju, ne samo da nije bilo pozitivnog odgovora od strane Vlade Kosova, već je povećan obim proizvoda na koje se takse odnose”. 3. „Zahtevamo trenutnu suspenziju taksi. Ista naknada se može ponovo uspostaviti ukoliko sporazum sa Srbijom ne uspe. “4. „Podrška SAD-a Kosovu nije bezuslovna. Kosovo trenutno nosi teret ugrožavanja uspeha dijaloga. “5. „Ako takse ne budu hitno suspendovane, SAD će suspendovati pomoć u oblasti bezbednosti, to jest, podršku za KBS. “ 6. „Uspeh i postizanje sporazuma ne odnosi se na ulogu gospođe Mogerini i EU. Postizanje sporazuma je strateški interes SAD-a, tako da je neprihvatljivo

Ekonomska saradnja Srbije i Kosova je početa posle 2013. godine kada su započeti procesi normalizacije i Berlinski proces. Taj pozitivan trend su najviše iskoristile poslovne zajednice i kompanije između Srbije i Kosova, kao i kompanije u regionu. Tako su dve strane, (bilo vladine institucije, agencije bilo kompanije) dogovorile brojne procedure i dokumenta koja do sada nisu bila usaglašena. Time je ekonomska saradnja koja je već postojala, vraćena u legalni okvir, a podstaknuta je i nova saradnja. S toga je i uvođenje taksi vlade Kosova od 10% pa 100% izuzetno rizičan akt, jer dovodi u pitanje jedno od najvidljivijih dostignuća dosadašnjeg procesa normalizacije³⁰ i dovodi u pitanje smisao daljeg dijaloga.³¹ Da bi svemoć političkog voluntarizma bila dokazana, ovim merama su kažnjeni oni koji su poverovali u mogućnost saradnje, odnosno najveći gubitnici su učesnici u privrednoj saradnji. Međutim, zbog međuzavisnosti dve ekonomije, ovaj jednostrani udar, na jedno od najvažnijih dostignuća procesa normalizacije, imaće posledice na preispitivanje politike Srbije prema Kosovu. Ukoliko se nauče sve lekcije iz ovog najnovijeg sukobljavanja, može da se dođe i do sada zanemarivanog interesa Kosova i Srbije za održivim razvojem. Ali, ukoliko sadašnja situacija međusobnih blokada i politike retorizije opstane duže vremena, to će urušiti i onako krhko međusobno poverenje obe strane, a aktiviraće se negativni trendovi.

Po svemu sudeći, ove mere su uvedene i u nameri da se, pred predstojeće pregovore, ojača pozicija Prištine. S toga ove takse neće biti ukinute „preko noći“. „Takse će biti ukinute, kada Kosovo bude dobilo nešto zauzvrat. Kad se analizira suština tih mera, one su i napravljene da bi pokazale da Kosovo jeste država, da može da uzvratu Srbiji“³²

* * *

Godina 2018. se može ubeležiti kao godina neizvesnosti i narastajuće krize odnosa političkih aktera prema pitanju Kosova, odnosa sa Albancima sa Kosova, kao i po pitanju integracije Srbije u EU. Ova godina je započela (16. januara) još uvek nerazjašnjenim ubistvom jednog od najistaknutijih vođa Srba sa Kosova Olivera Ivanovića i, nastavila se, marketinškim, propagandnim (zlo) upotrebama bezbednosnih incidenata vojske i policije u svrhe političkog marketinga i „ojačavanja pregovaračkih pozicija“; poraslo je nepoverenje u međunarodnoj zajednici i u regionu su stvorene

da zbog neodgovornih akcija kosovskih lidera dovodimo u pitanje ovaj strateški cilj. “7. „Ako sporazum ne uspe zbog Kosova, teret odgovornosti i posledice će snositi samo Kosovo i pojedinci odgovorni za ovaj neuspeh. “ 8. „Kosovo svojim neodgovornim ponašanjem ozbiljno ugrožava prijateljstvo sa Sjedinjenim Državama. “ (<https://kossev.info/klan-kosova-stejt-department-uslovljava-kosovo-svojom-podrskom-za-kbs-ako-ne-ukinu-takse>.

30 Uvoz Kosova je, 2017. godine, bio 3 milijarde eura, znači to je jasno uvozno orjentisana ekonomija, izvoz ukupan je bio 378 miliona eura. Od tog uvoza Kosovo iz Srbije uvozi 14,47%, ali izvozi 12,75% svog izvoza u Srbiju, što u procentima prilično izbalansirana situacija. Izvoz Srbije je bio 15 milijardi eura, a na Kosovo oko 420 miliona, što čini 3% izvoza Srbije. Kad se uporede podaci za 2017. i 2016. godinu, vidi se porast izvoza sa obe strane. Srbija je više izvezla na Kosovo u godinu dana 9,5%, u odnosu na '16-tu a gledano '17-tu a Kosovo je 27,5%, to pokazuje jedan stabilan trend rasta očigledno imajući u vidu situaciju u kojoj je krenuo proces normalizacije. Prvih 9 meseci 2018. godine beleži se 8,5% rasta izvoza Srbije na Kosovo, a 15,4% trend rasta izvoza Kosova u Srbiju. Od ukupnog izvoza Srbije na Kosovo 58% su roba, materijal koji služi za dalju obradu, 35-36% su finalni proizvodi i 5% su mašine. Znači, postoji značajna povezanost tržišta Srbije i Kosova mereno plasiranjem finalnih proizvoda ali i repromaterijala i sirovina iz Srbije za dalju obradu i stvaranje dodatne vrednosti na Kosovu.

31 Tu slabost politike vlade Kosova neposredno je iskoristio predsednik Srbije, 15. decembra 2018. godine, kada je sledećom izjavom: “O čemu da razgovaramo dok ne povuku mere” uspostavio, pored ZSO iz marta 2018. godine, novu “crvenu liniju” za učesće u Briselskom dijalogu. Uz to, osporio je i rezoluciju skupštine o dijalogu sa Beogradom koja je, po njemu, postavila tri “veoma važna uslova” i to: “da svaki dogovor mora da vodi do Republike Kosova, da se utvrdi nepromenljivost granica Republike Kosova i da mora da bude zadržana celovitost teritorije po unitarnom principu, dakle ne mogu neki delovi da budu deo neke federacije... Poručili su - Hoćemo sve i po svaku cenu, a spremni smo tobož za dijalog. O čemu mi onda da razgovaramo na osnovu tog papira”, rekao je predsednik Vučić (B92 Info bilten za 15.12.2018 (b92-info-txt).

32 <https://www.danas.rs/politika/dusan-janjic-uvodjenjem-taksi-kosovo-ojacao-pregovacku-poziciju/>

namere pregovarača i strahove od gubljenja kontrole na političko-bezbednosnim sukobima. Istovremeno, Briselski dijalog je u zastoju. Sve to ukazuje na nepostojanje demokratskog okvira i saglasnosti po ovom pitanju i na jačanje autoritarnosti vlasti i militarizacije politike, pre svega u Srbiji i na Kosovu, ali i u širem okviru. To stavlja javnost i vlasti Srbije i Kosova, a i međunarodne aktere, pred izbor: Nastavak dijaloga o normalizaciji ili stanje (ne) bezbednosti.

U decembru 2018. godine, odnosi Srbije i Kosova su došli do tačke koja ima potencijal da se razvija u dva oprečna pravca: prvi, da se zadrži u političkom okviru i da, tokom 2019. godine, dođe do obnove dijaloga, i drugi, da dođe do rasipanja krize u seriju daljih sukobljavanja sve do lokalizovanih oružanih sukoba i terorizma. U kom će pravcu krenuti ove zemlje kao i Zapadni Balkan zavisi, pre svega, od lokalnih vođa i javnosti, ali i od umešanih međunarodnih aktera.

Sadašnja dinamika Briselskog dijaloga može se odrediti uz upotrebu filmske tehnike, poput usporene slike do zamrznute slike, na kojoj se može videti umirući bolesnik (dijalog) i gupa zbunjenih lekara (od lokalnih političara do evropskih i drugih birokrata, diplomata i političara) koji su posvađani po pitanju da li je potrebna reanimacija. S vremena na vreme, slika oživi tek toliko da bolesnik privremeno prodiše. Takva (klinička) slika ne obećava dobro pacijentu. Ovaj dijalog nikad nije prestao, problem je što se vodi na način koji nije inkluzivan. Briselski dijalog zapravo pretvoren u povremene susrete političara, razmene mišljenja preko, medija, Twitera i drugih društvenih mreža, i mobilizacija masa za nešto drugo, a ne za normalizaciju odnosa Srbije i Kosova. Ovo je razgovor lidera, kome preta da postane razgovor lidera za lidere, jer je u stvarnosti uspostavljena nova realnost koja kaže da je kosovska vlast, uključujući i nastajuću vojsku Kosova, sposobna da efektivno kontroliše celokupnu teritoriju Kosova.

I DEO: (NE) DOSTIZANJE PROKLAMOVANIH CILJEVA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA

Unutrašnji dijalog je započet inicijativom predsednika Republike Srbije³³, a vođen je i završen, kao neformalne, lične konsultacije Aleksandra Vučića. Okončanje dijaloga se dogodilo *de facto*, pre svega „zamrzavanjem aktivnosti“ Radne grupe.³⁴

Od 16. januara 2018. godine, dana kada je ubijen Oliver Ivanović, uočljiva je nestabilnost političko-bezbednosnog okvira unutrašnjeg dijaloga, u koju se uključuju i kriza od 26. marta 2018. godine, kada je u Kosovskoj Mitrovici, uz prekomernu upotrebu sile od strane Kosovske policijske službe (KPS), uhapšen direktor Kancelarije Vlade Srbije Marko Đurić; brojni incidenti (etničko motivisani napadi na Srbe, podsticanje govora mržnje i prenaplašavanje značaja nasilja i mogućeg ratnog sukoba od strane medija, političara, pojedinih članova vlada, medija, naročito u Srbiji); tenzije povodom poseta Aleksandra Vučića i Hašima Tačija jezeru Gazivode, na severu Kosova). Ovi događaji su aktivirali energiju destabilizacije i povećali rizik po miroljubivo upravljanje odnosima Srba i Albanaca, Srbije i Kosova. Od tada, intenziviraju se političke, bezbednosne i marketinške aktivnosti vlasti, a u javnosti se zaoštrava etnonacionalistički narativ. U takvim okolnostima Radna grupa je prekinula institucionalizovani unutrašnji dijalog, a u javnosti dolazi do njegovog urušavanja.

U inicijativi za unutrašnji dijalog postavljeni su sledeći ciljevi: postizanje širokog društvenog konsenzusa, demitologizacija kosovskog pitanja, postizanje trajnog rešenja koje je održivo i u budućnosti, a koje inicijator naziva i „konačno rešenje”, miroljubivo rešavanje problema, ostvarivanje ključnih interesa srpske zajednice i otvaranje puta ka EU. Analiza ukazuje da nijedan od ovih ciljeva nije u potpunosti ispunjen („*Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*“).³⁵

Jedna od vidnih posledica unutrašnjeg dijaloga je, pojačano interesovanje javnosti Srbije, ali i Kosova i regiona za rešavanje pitanja Kosova. Takođe, većina aktera homogenizovala se oko etnonacionalističkog pristupa ovom pitanju. To je u najvećoj meri rezultat institucionalizovanog dijaloga

33 Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je autorskim tekstom „Zašto nam je potreban unutrašnji dijalog o Kosovu”, objavljenim u dnevnom listu Blic 24. jula 2017. godine, inicirao unutrašnji dijalog o Kosovu. Iako je Vučić u nekoliko navrata tokom predsedničke kampanje, u inauguracionom govoru i u intervjuu za Sputnjik, datom 2. jula 2017. godine, najavljivao da će pokrenuti unutrašnji dijalog o Kosovu i o promenama Ustava Srbije, Prvi izveštaj Vučićev autorski tekst u Blicu smatra inicijativom. Za to postoje dva razloga: prvo, u ovom tekstu su razjašnjeni razlozi i ciljevi unutrašnjeg dijaloga i, drugo, ovaj tekst je pokrenuo reakcije kojima je *de facto* započet unutrašnji dijalog.

34 Zvanični rezime ili sličan dokument koji bi bio dostupan javnosti ili barem učesnicima dijaloga nije sačinjen. Do sada nijedan organ vlasti nije obavestjen o rezultatima dijaloga.

35 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018.

i propagandno-marketinških i političkih aktivnosti vlasti Srbije. Sa svoje strane, ova homogenizacija povećala je rizik od ne postizanja ključnog cilja inicijative – sveopšteg konsenzusa.³⁶ Umesto toga došlo je do političkog grupisanja i sukobljavanja.

Dva su kriterijuma ovog grupisanja: prvi i najvažniji, razlike u ideologiji i politikama. Jednu podgrupu čine stranke snažne etno-nacionalističke i desničarske orijentacije, a drugu podgrupu čine sledbenici liberalno-demokratske ideologije i politike; drugi, (ne)slaganje oko budućnosti Srbije, odnosno (ne)prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i razlike u odnosu prema Rusiji i Zapadu (EU i SAD). S obzirom na ambivalentnu poruku sadržanu u početnom tekstu inicijatora dijaloga, na stavove građana i na stavove iznete tokom unutrašnjeg dijaloga, može se zaključiti da je njegov sadržaj bio veran izraz raspoloženja ogromnog broja građana Srbije, kao i da je u ovakvim okolnostima nerealno očekivati postizanje opšteg društvenog konsenzusa po pitanju Kosova.

Uočljivo je i odsustvo političke volje inicijatora i vlasti Srbije, da kroz unutrašnji dijalog, provere i unaprede politiku normalizacije odnosa Srbije i Kosova na koju su se obavezale predizbornim obećanjima građanima, prihvatanjem obaveza koje slede iz postignutih Briselskih sporazuma i njihovih dosadašnjih ostvarenja.

Ima argumenata da se zaključi: prvo, da je došlo do urušavanja unutrašnjeg dijaloga jer iza inicijative nije bilo jasne strategije koja bi omogućila istinski dijalog i podstakla stvaranje društvenog konsenzusa po pitanju Kosova, ili, drugo, da je inicijativa bila samo plašt za plasiranje plana B, odnosno preusmeravanja normalizacije ka „konačnom rešenju“ koje podrazumeva puno priznavanje Kosova od strane Srbije uz odgovarajuće „teritorijalne kompenzacije“.³⁷

Tokom unutrašnjeg dijaloga, ponovljena su mnoga rešenja poznata od ranije, ali izostala je kreativnost u prilagođavanju tih rešenja u stvarnosti. Takođe je primetno i odsustvo napora da se svestranije argumentuju i razrade predložena rešenja.

Malobrojna su rešenja koja se suočavaju sa stvarnošću. Uz to, preovlađuju odsustvo inkluzivnosti i tolerancije, neuvažavanje interesa i integriteta druge (albanske) strane.

Umesto proklamovane demitologizacije, došlo je do pojačane mitologizacije pitanja Kosova,³⁸ koja je svedena na pitanje kontrole teritorije. O tome svedoči izjava predsednika Srbije, od 30. juna 2018. godine, da Srbija na Kosovu više nema „ni metar zemlje“.³⁹

Unutrašnji dijalog se odvijao u kontrolisanim uslovima. Sve vreme vođena je propagandno-politička kampanja brojnih političkih aktera (od pripadnika političkih stranaka vladajuće koalicije i delova opozicije, pojedinih organizacija civilnog društva i javnih ličnosti, stručnjaka, naročito analitičara i medija „bliskih vlasti“ i onih „pro-ruske orijentacije“) protiv onih koji su napadani, etiketirani i diskvalifikovani kao „nacionalni izdajnici“, „pripadnici stranih agentura“ i slično.⁴⁰ Razlog za obračun, bila je kritika državne politike prema Kosovu, stavovi predsednika Srbije i pojedinih članova vlade Srbije, pa i sam unutrašnji dijalog.⁴¹ Nije bilo pokušaja da se

36 Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 18, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

37 Za sada, izgleda da iza ovog koncepta nije stajala ni razrađena strategija, ni prethodno obezbeđena dovoljna podrška, kao i da, sa stanovišta taktike i primene ove političke zamisli, nije bilo dovoljno kapaciteta (znanja, umeća i ljudskih resursa).

38 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 9

39 Vučić: *Jedan metar Kosova da vratimo bio bi dobitak, sad nemamo ništa*, Blic, 30.06.2018. (<https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-jedan-metar-kosova-da-vratimo-bio-bi-dobitak-sad-nemamo-nista/jx2qwwq>)

40 Sam predsednik Vučić je pominjao i delovanje agentura, što je, kako je rekao i Patrijarhu Srpske pravoslavne crkve, implicirajući delovanje agentura i u SPC. Poruka svima koji se usprotive Vučićevom eventualnom predlogu za Kosovo je: Ako je otac Sava proglašen za agenta CIA, ako je Teodosije predmet napada – šta sve mogu mediji da izmisle o vama...

41 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 7

približe stavovi onih koji smatraju da je svaki dogovor s kosovskim Albancima „izdaja“ i onih koji su insistirali na „neophodnosti dogovora i kompromisa“.⁴²

Vladajuća koalicija i nosioci vlasti sebi su prigrabili monopol na zagovaranje „kompromisa“, ali i na etiketiranje drugih. U javnosti je trebalo da se ostavi utisak da je Srbija okružena neprijateljima i da je nemoćna da reši problem Kosova u svoju korist. U ovoj medijskoj konfuziji potpuno se izgubila reč – dijalog.⁴³

Iako postizanje širokog društvenog konsenzusa nije na vidiku, predstavnici vlasti najavljuju, i stalno odlažu, održavanje rasprave u Narodnoj skupštini Republike Srbije i referendum o Kosovu, za momenat „kada budemo imali neki definisani predlog do koga se došlo kompromisom“.⁴⁴

Pored pojedinačnih javnih prihvatanja opredeljenja za miroljubivo rešenje, bilo je, eksplicitno ili implicitno, pominjanja vojske, vojne sile, vojno-policijskih aktivnosti kao faktora u pregovorima oko krajnjeg rešenja statusa Kosova.⁴⁵ U okolnostima pojačanog javnog prisustva teme opremanja i podizanja borbene gotovosti Vojske Srbije, pojačanog javnog manifestovanja sposobnosti policije i žandarmerije u suočavanju sa rizikom terorizma, kao i zavođenje stanja povišene borbene gotovosti Srbije u dva navrata, uz zagovaranje autoritarne vlasti i militarizacije društva kod građana Srbije, Kosova, posebno među Srbima na Kosovu, ali i građanima Bosne i Hercegovine i Crne Gore, oživljavaju sećanja na nedavne oružane sukobe i stvara se osećaj ugroženosti. Sve to stvara okolnosti za jačanje aktivnosti ekstremnih političkih grupa koje zagovaraju oružano rešenje.

U ovakvim okolnostima, izjave predsednika Vučića i Tačija, poput onih posle sastanka u Briselu, 24. juna 2018. godine, da je „dogovoreno da se svi problemi rešavaju u miru, uz poštovanje i garantujuću bezbednost i sigurnost građana“,⁴⁶ imaju kratkotrajno i neubedljivo dejstvo. Razlog tome je i činjenica da je u njihovim razgovorima i javnim nadmetanjima zapostavljeno pitanje povezanosti evropske integracije Srbije i rešavanja statusa Kosova. Ni vlast, a ni opozicija, nisu skoro ništa učinile da se građanima Srbije jasno pokaže međuzavisnost normalizacije odnosa Srbije i Kosova i unutrašnjeg dijaloga s napretkom integracije Srbije u EU.⁴⁷ „Evropska budućnost“ je nestala iz javnog govora vodećih političkih aktera, a građanima nije ponuđena ubedljiva alternativa.

Inicijator unutrašnjeg dijaloga definisao je, da mu je cilj „kompromis“, kao i da „to znači da ne izgubimo ono što ne smemo da izgubimo, a da, ako hoćete da to tako definišem, izgubimo ono što moramo“. Time je zapravo postavljeno pitanje interesa koje bi trebalo odrediti i ostvariti kroz nastavak Briselskog dijaloga. Ovaj stav je postao mantra vlasti Srbije iako se ona nije potrudila da jasnije obrazloži istu. To stvara najmanje dve mogućnosti: prva i verovatnija, održavanje širokog spektra mogućnosti za uticaj na javnost, za odlaganje momenta u kojem će se politika o Kosovu vratiti u Ustavom i zakonom određene okvire, odnosno u institucije poput Narodne skupštine i Vlade Srbije, čime se i odlaže vidljivi napredak u Briselskom dijalogu, a zarad umanjivanja moguće unutrašnje političke štete po sadašnju vlast. Zapravo, odricanjem od proaktivnog delovanja, vlast Srbije se opredeljuje za održavanje postojećeg stanja; druga, manje verovatna mogućnost je da

42 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 8

43 „Sve je u režimskim medijima praćeno tvrdnjama da je Srbija slaba, da je moćni zapad uz Albance, da spremaju „Oluju za sever Kosova“... Medijska priprema „kosovskog rešenja“ obuhvata i podizanje tenzija u čitavom regionu. Zaoštreni su odnosi sa Crnom Gorom – povod je banalan (prisustvo crnogorskog oficira – vojnog diplomate u Zagrebu, na proslavi Oluje).

44 *Gojković: Parlament o KiM kad budemo imali predlog rešenja*, Tanjug, 07.09.2018.

Po predsedniku Aleksandru Vučiću „Šta god da uradimo, moramo da idemo na referendum. Kako god da menjamo i na bilo koji način, kakve god ustavne promene da donosimo moramo da idemo na referendum“ (*Vučić: Šta god da uradimo na Kosovu, mora referendum*, N1, 08.07.2018. (<http://rs.n1info.com/a402339/Vesti/Vucic-o-Kosovu.html>))

45 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 10

46 <https://www.slobodnaevropa.org/a/dijalog-vucic-taci/29316154.html>

47 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 12

vlast nije u stanju da samostalno odlučuje o ovom pitanju i prinuđena je na stalno kalkulisanje i prilagođavanje, a time i na netransparentnost.

Međutim, činjenica je da u definisanju „koristi“ za Srbe i Srbiju kao nužnog dela kompromisa, rezultati unutrašnjeg dijaloga mogu biti od značajne koristi, i da bi ih trebalo uvažiti u nastavku dijaloga o odnosima Kosova i Srbije. Pre svega radi se o važnim elementima za definisanje:

a) Interesa Srbije:

- „Puna normalizacija“, odnosno napredovanje na putu normalizacije odnosa Srbije i Kosova, a time i napredovanje reformi u ekonomskom, socijalnom i institucionalnom segmentu;
- Otklanjanje prepreka koje otvorena pitanja u odnosima s Kosovom stvaraju na putu ka uključivanju Srbije u EU;
- Izgradnja „bezbednosnog paketa“ koji bi sadržao kompleksne mere ljudske i opšte bezbednosti, uključujući bezbednost srpske zajednice.
- Zaštita i unapređenje ekonomskih interesa Srbije i privrednih subjekata iz Srbije na Kosovu, i to: zaštita vlasničkih prava kompanija iz Srbije, kao i same države Srbije uz poštovanje principa sukcesije imovine bivše Jugoslavije, ali uz osobenost situacije da nije razrešeno pitanje statusa Kosova; zaštita prava kompanija i zaposlenih u slučaju da su bili predmet privatizacije;
- Izvođenje „čistog računa“ iz do sada nastalih međusobnih potraživanja;
- Izrada strategije osnaživanja održivog razvoja severa Kosova, opština sa srpskom većinom i pripadnika srpske zajednice, i

b) Interesa srpske zajednice na Kosovu:

- Podrška ostanku i opstanku Srba na prostoru Kosova kroz unapređenje njihovog životnog standarda, prava koja uživaju ili bi, po zakonu i međunarodnom pravu, trebalo da uživaju, sprečavajući time sukobe i masovna iseljavanja, podstičući mir u regionu i stvarajući pogodno tle za saradnju s kosovskim Albancima;
- Podrška jačanju kapaciteta pripadnika srpske zajednice za upravljanje procesom integracije u pravni i institucionalni okvir Kosova;
- Ostvarivanje Zajednice srpskih opština (u daljem tekstu: ZSO), u obimu i sa nadležnostima koje bi omogućile efektivnu i održivu koordinaciju zajedničkog nastupa opština sa srpskom većinom u ostvarivanju njihovih prava, naročito prava na svestrani i održivi razvoj.

Dograđivanje rešenja iz Apendiksa IV Sveobuhvatnog plana o političkoj zastupljenosti i pravima pripadnika srpske zajednice („Ahtisarijev Plan“), trebalo bi razviti u sistem samouprave srpske zajednice, uključujući ona prava koja ima albanska zajednica u centralnoj Srbiji, tj razvijanje mehanizama zaštite kulturnog nasleđa, garantovanje autonomije SPC.⁴⁸

Većina ciljeva postavljenih u inicijativi za unutrašnji dijalog nije ostvarena, a brojni razlozi su uticali na to: najpre, inicijator dijaloga, kao ni Radna grupa, odnosno Vlada, nisu stvorili uslove za upešnije odvijanje ovog dijaloga, posebno nisu podržavali slobodu dijaloga i argumentovano raspravljanje; u medijima i javnosti stvorena je atmosfera propagandnog i dnevno-političkog nadmetanja; postojeća politička sukobljavanja oko drugih pitanja poput vršenja vlasti i duboka podeljenost i nesaglasnost oko prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Srbije, preneti su i na temu Kosova. Poseban problem je, da je došlo do urušavanja dijaloga, i nije ostvaren cilj “što šire uključivanje aktera sa željom da se ostvari konsenzus”.

U dijalogu se nije govorilo o potrebama društva, već o političkim interesima domaćih i stranih aktera. U institucionalizovanom dijalogu kojim je upravljala vlast Srbije, potiskivana je i zanemarivana

tema normalizacije odnosa Srbije i Kosova. U javnosti je stvoren utisak da podršku imaju oni koji su tražili da Srbija istupi iz Briselskog dijaloga. I tako su vlast i javnost Srbije stavljene pred sliku koja favorizuje *status quo* i razgraničenje.⁴⁹ Bezbednosna pitanja su dospela u prvi plan, a politika Srbije prema Kosovu se nalazi, na raskrsnici. Međutim, kad se uzmu u obzir potrebe razvoja, normalizacije i bezbednosti, a i preuzete obaveze u Brisleskom dijalogu i u pregovorima o integraciji Srbije u EU, neophodan je pokušaj povratka “na ono što je na dohvat ruke, a to je normalizacija”.⁵⁰

“Razumna politika zna šta radi (u slučaju neuspeha) sprovodi drugu, treću ili četvrtu ideju koje ima pripremljene, a sa kojima mora da prodje, odnosno da deluje na način najbolji po sebe”, ocenio je Janjić i dodao da izjava predsednika Srbije Aleksandra Vučića, na sednici Glavnog odbora njegove Srpske napredne stranke (SNS), 24. septembra 2018. godine, da se Srbija pet godina trudila da vrati pitanje Kosova na pregovarački sto, ali da je trenutno ta politika “doživela neuspeh”,⁵¹ pre svega, predstavlja deo priprema jedne stranke da se “više bavi sobom” i mogućim izborima u kojima će Kosovo biti “samo još jedna kulisa”, i tako pripremi javnost za prebacivanje dela odgovornosti na Druge. Ova izjava sama po sebi spada u “prejake izjave” ali ona ne obećava ni izlazak iz Briselskog pregovaračkog procesa, niti garantuje peromenu dosadašnje politike “što bi bilo lekovito”. Nije bilo nikakve zvanične politike, javnosti nije saopšteno šta ona treba da predstavlja, pregovori sa Prištinom su u zastoju, a deo politike koja se vodila prema Srbima i Srpskoj pravoslavnoj crkvi doživeli su neuspeh”. Neuspeh se ogleda u tome što je ta politika rezultirala u okretanju “ozbiljnog korpusa” građana protiv politike vlasti Srbije.⁵²

Poseban kuriozitet predstavlja promena javnog odnosa predsednika Srbije Aleksandra Vučića, i njegovog izjašnjavanja tokom 2018. godine za ideju razgraničenja. Zapravo, on se ustremio na opozicione lidere, nevladine organizacije i velikodostojnike SPC, svrstavajući ih sve u isti “politički koš”. Oni su optuženi da su “izdajnici”, pripadnici “stranih agentura” itd. Izgleda apsurdno to što je predsednik Srbije napao upravo one koji su se odazvali na njegov poziv da učestvuju u unutrašnjem dijalogu o Kosovu.⁵³ To se može tumačiti i kao nezadovoljstvo što nisu prihvatili njegovu zamisao. Međutim, upravo je on sam pozvao na široku raspravu o ovoj opciji. S toga bi ova reakcija predsednika mogla da se tumači kao neiskrenost same njegove inicijative. Moguće je da, predsednik napada sam sebe, odnosno svoju dosadašnju politiku učešća u Briselskom dijalogu i normalizaciju odnosa Srbije i Kosova, i da na taj način hoće da otkloni raspravu pa i političku odgovornost za rezultate dosadašnje politike.

“Ničeg lepog oko Kosova nema što možemo dobiti i ponuditi narodu. Samo muke i teške stvari. I sve što je teško, sve što je muka, ja ću izaći pred narod i reći moj predlog. Uopšte neću da se krijem, a narod će da donese odluku o svojoj budućnosti ... Narod neka kaže da li želi jedno, da li želi drugo ili treće. Ni iza čega i ni iza koga neću da se krijem”. Ali, pojašnjava predsednik Srbije da još nije odlučio šta će ponuditi građanima. Takođe, da će odluka o referendumu biti doneta pošto se dođe do kompromisnog rešenja koje nije na štetu građana. Ali sledi još jedno

49 Jedan od primera namteanja javnosti koncepta razgraničenja, predstavlja sledeća izjava ministra spoljnih poslova Ivice Dačić: “ideja razgraničenja na Kosovu i Metohiji koju je predložio predsednik Srbije Aleksandar Vučić za sada (je) jedina”, a da ga brine “manjak predloga rešenja koja mogu biti prihvatljiva za obe strane” (Dačić: Brine me manjak predloga za rešenje kosovskog problema, Izvor: Beta (<http://www.beta.rs>, 19.09.2018 12:59).

50 Dušan Janjić, Unutrašnji dijalog je završen, a nije ostvaren cilj (BETA, 25.05.2018. | 23:52 (WWW.B92.NET/INFO/VESTI/INDEX.PHP?YYYY=2018&MM=05&DD=25&NAV_CATEGORY=640&NAV_ID=1397002).

51 “Moja politika da Srbija sačuva dosta toga na Kosovu i Metohiji je doživela poraz, ta politika nije pobedila, zato što Srbi više vole da plaću nad nečim što je davno izgubljeno (nego da dobiju nešto za uzvrat)...Sve što smo mogli da dobijemo smo ispustili i izgubili zbog reakcija u Srbiji, koje su osudile svaki moj pokušaj (sprovođenja) kosovske politike”, naveo je tada Vučić.

52 <https://beta.rs/vesti/politika-kosovo/97739-janjic-vuciceva-izjava-da-je-kosovska-politika-dozivela-neuspeh-priprema-za-prenosenje-odgovornosti>

53 Gordana Suša u “Vlast optužuje i preti”, FoNet, 16. avgust 2018.

“ali” : “Još smo daleko od takvog rešenja”.⁵⁴ Pored mnogih “ali” jedna stvar je jasna, za sada, predsednik Srbije veruje da je u stanju da u svom dosadašnjem krugu, izvan očiju javnosti, pa i legalnih insitucija, može da postigne dogovor pre dogovora. Referendum neće biti sazvan da odluči, već da potvrdi odluku predsednika Srbije. Referendum bi, s takvim ciljem, bio zapravo verifikacija vlasti predsednika, a ne mehanizam donošenja odluke o važnom nacionalnom i državnom pitanju kakvi su odnosi sa Kosovom.

* * *

Iz svega iznetog može se oceniti da je unutrašnji dijalog samo delimično odgovorio na postavljene ciljeve, a da je posebno težak podbačaj u jednom od ključnih ciljeva: postizanje širokog društvenog konsenzusa. Otuda se postavlja i pitanje svrishodnosti same inicijative, a i unutrašnjeg dijaloga. Uočljivo je odsustvo političke volje i inicijatora i vlasti Srbije, da kroz unutrašnji dijalog unaprede politiku normalizacije odnosa Srbije i Kosova.

Analiza ukazuje da praktično nijedan od ovih ciljeva nije postignut. U najvećoj meri rezultat institucionalizovanog dijaloga i propagandnih i političkih aktivnosti vlasti Srbije jeste homogenizacija oko etnonacionalističkog pristupa. Većina rešenja izneta je bez suočavanja sa stvarnošću. Takođe, preovlađuju odsustvo inkluzivnosti i tolerancije uključujući i ne uvažavanje interesa i integriteta druge (albanske strane).

Umesto proklamovane demitologizacije došlo je do pojačane mitologizacije pitanja Kosova koje je svedeno na pitanje kontrole teritorije.

U dijalogu se nije govorilo o potrebama društva već o političkim interesima domaćih i stranih aktera.

U institucionalizovanom dijalogu, kojim je upravljala vlast Srbije, potiskivana je i zanemarivana tema normalizacije odnosa Srbije i Kosova, a u javnosti, posebnu podršku predstavnika vlasti i medija bliskih njoj, imali su zagovaranje i istupanja Srbije iz Briselskog dijaloga.

Kao kolektivni rezultat, vlast i javnost Srbije stavljeni su pred sliku koja favorizuje politike „status quo“ i razgraničenje po etničkoj osnovi.

54 Beta <http://rs.n1info.com/a399460/Vesti/Vucic-Necu-da-se-krijem-iza-naroda-sa-predlogom-za-Kosovo.html>

II DEO: MOGUĆA REŠENJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA

Istraživanje stanja odnosa Srbije i Kosova, kao i opcija za upravljanje ovim odnosima pri rešavanju pitanja severa Kosova⁵⁵, pokazala je da su, od strane Srbije, a i drugih aktera, primenjene sledeće politike:

- *Status quo* – održavanje sadašnjeg stanja kao „zamrznuti konflikt“ koji proizilazi iz dvojnog suvereniteta nad severom Kosova.
- *Podela* – teritorijalno razgraničenje *duž postojećih etničkih linija* (u slučaju severa Kosova i Mitrovice, duž reke Ibar). Praksa je u poslednje dve decenije pokazala da je ovo neadekvatno i iznuđeno rešenje koje ne donose rešavanje sukoba i stabilizaciju mira.
- *Razmena teritorija* – potkategorija koncepta podele koja podrazumeva razmenu opština naseljenih Albancima u centralnoj Srbiji – Preševo i Bujanovac, za opštine Zubin Potok, Leposavić, Zvečane i severni deo grada Mitrovice na Kosovu. Ova opcija je, u postojećim bezbednosnim i političkim okolnostima, malo verovatna.
- *Integracija severa Kosova u Srbiju* – kroz etničku kantonizaciju i regionalizaciju, bila je ideja mnogih mirovnih projekata iz devedesetih godina prošlog veka. Nju je zagovarao i pregovarački tim Srbije, u toku pregovora 2006-7. godine. Ova politika nije doživela svoju realizaciju, i ne postoje šanse da se ona u bližoj budućnosti ostvari, mada su neki od elemenata ovakvog projekta (formiranje srpskih opština i stvaranje zaštićenih zona oko manastira SPC i kulturno–istorijskih spomenika) uključeni u „Ahtisarijev plan“.

Politika vlada Srbije, u periodu od 2001. do 2012. godine, u praksi je uglavnom oscilirala. Kao „plan A“ zagovarana je ponovna integracija Kosova, koja je zapravo vodila održavanju „zamrznutog konflikta“, dok je latentni „plan B“ bila podela Kosova. O ovim politikama nije bilo javne rasprave, ali su na terenu povlačeni potezi u tim pravcima. Dovoljno je indikatora koji opominju da bi trebalo sačekati i dalji razvoj politike koje prema Kosovu vode Aleksandar Vučić i SNS kako bi se moglo pouzdano oceniti da li su, pored brojnih manevara i javnog iznošenja, njihove namere da vode novu politiku, zaista umakle „zloj sudbini“ srpsko etnonacionalističkih politika.

Integracija severa Kosova u Kosovo – kroz primenu „Sveobuhvatnog predloga za rešenje statusa Kosova“ (SPRS), odnosno „Ahtisarijevog plana“. Ovo je strategija kosovskih vlasti od jednostranog

55 „*Perspektiva Severnog Kosova u procesu normalizacije odnosa Beograda i Prištine*“, Forum, Policy Paper, Forum za etničke odnose, Beograd, 1/2103, april 2013.

proglašenja nezavisnosti Kosova, koja je usaglašena sa međunarodnom zajednicom (SAD i većina država članica EU).⁵⁶ Osnovna prepreka za političko vođstvo Srbije i Srba na Kosovu, u vezi s „Ahtisarijevim planom“, je to što je on povezan sa prihvatanjem realnosti, pa i sa međunarodno javno, pravno valjanim priznavanjem nezavisnosti Kosova. Osnov ove prepreke je u uverenju jednih da bi to značilo njihov silazak sa političke scene i vlasti, a za Srbe s Kosova njihovo snažno uverenje da bi implementacija ovog plana imala za posledicu lošiji kvalitet života.

Uočeno je i postojanje različitih modaliteta *tranzicionih rešenja*, koji predviđaju neke privremene modalitete integracije severa Kosova i kosovskih institucija, a među ovima su i sledeći:

- *Regionalna autonomija*, koja ne bi ugrožavala teritorijalni *status quo*, a ne prejudicira rešenje pitanja statusa Kosova.
- *Prelazna rešenja*, različite forme prelazne administracije, koja bi se rukovala principima manjinske samouprave na osnovu prava na samoorganizovanje i samoadministriranje, uključujući i regionalnu autonomiju.
- *Specijalni status ili privremena samouprava* predviđa ostanak srpskog zakonodavstva, ali sa planom postepene harmonizacije sa kosovskim zakonodavstvom.
- *Prelazna administracija pod međunarodnim nadzorom* koja za cilj ima integraciju u Kosovo kroz uvođenje kosovskih zakona, pod nadzorom međunarodne zajednice, kao što je učinjeno u istočnoj Slavoniji u primeni „Erdutskog sporazuma“. To je iskustvo prelazne uprave koja stvara uslove za mirnu integraciju istočne Slavonije između ostalog i kao preduslov za međusobno priznavanje Srbije i Hrvatske.

Tranziciona rešenja ne podrazumevaju prethodni dogovor o statusu Kosova već postizanje sporazuma o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova koji bi potvrdio dogovoreno tranziciono rešenje.⁵⁷

Analizom unutrašnjeg i primenom Briselskog dijaloga, kao i predloga politika upravljanja odnosima Srbije i Kosova, utvrđeno je da je broj opcija smanjen na tri sledeće:

1. Razgraničenje između Srba i Albanaca,
2. *Status quo* politika ili „zamrznuti konflikt“, i
3. Normalizacija odnosa Srbije i Kosova

To ukazuje da je u pet godina (od 2013, do kraja 2018. godine) stanje značajno promenjeno, a mogućnosti za ostvarivanje opcije *integracije Severa Kosova u Srbiju*, posebno za primenu *tranzicionog rešenja*, sužene, ako ne i isključene, i to pre svega zahvaljujući politikama Beograda i Prištine u primeni Briselskih sporazuma.

U nastavku Preglednog izveštaja biće analizirane osnovne odrednice svake od zagovaranih opcija za razvoj odnosa Srbije i Kosova, potom argumenti u prilog i protiv date opcije, mogućnosti koje data opcija pruža, kao i rizici koje sa sobom nosi njeno ostvarivanje.

56 Sprovodeći strategiju integracije severa Kosova, i pored neprihvatanja Srba sa severa i Srbije, Vlada Kosova je 2010. godine donela odluku o osnivanju *Kancelarije za integraciju severa Kosova*, na čijem je čelu bio Ilber Hysa. Vlada Kosova je, uz asistenciju Međunarodne civilne kancelarije (ICO), usvojila ambiciozan plan, kojim je trebalo, u roku od nepunih godinu dana, da se i na teritoriji severa održe kosovski izbori, ali ovaj pokušaj je ostao bez rezultata. Zbog toga su zemlje Kvinte (*Quint group*), ICO i vlada Kosova potražili nove načine za ostvarivanje iste strategije. Na tom putu je u leto 2012. otvorena nova „kancelarija“ pod nazivom *Privremena administrativna kancelarija za severnu Mitrovicu* (AKSM). Međutim, u „Ahtisarijevom planu“ nije bila predviđena ovakva posebna administrativna kancelarija za severni deo Mitrovice, već je predviđen „Zajednički odbor“ za podeljeni grad u okviru dve opštine.

Tokom 2011. godine u javnostima Srbije i Kosova raspravljalo se o tzv. *Ahtisari plus* predlogu. Iako takav plan nije predstavljen u obliku dokumenta, ove inicijative i rasprave uticale su na povećanje potencijala za korišćenje odredbi Ahtisarijevog plana u budućim rešenjima za sever Kosova.

57 Isto, str.4, 5.

1. RAZGRANIČENJE IZMEĐU SRBA I ALBANACA

Zagovaranjem razgraničenja Srba i Albanaca, unutrašnji dijalog i odnosi između Srbije i Kosova dobili su novu dinamiku. Zahvaljujući ovom zagovaranju obnovljen je interes za promenu granica, odnosno za vršenje efektivne vlasti nad teritorijom. To zajedno sa pitanjem priznanja Kosova, čini samo srce kosovske krize.

Uočljiva je prava terminološka i sadržinska zbrka u raspravama po ovom pitanju. Simptomatično je i to što se sami zagovornici ove politike nisu potrudili da jasno odrede pojmove koje koriste, poput: „razgraničenje između Srba i Albanaca“, „podela Kosova“, „razmena teritorija“, „promena granica na Balkanu“, „korekcija granica Kosova i Srbije“. Često su, različite sadržaje podvodili pod isti termin, ili su za isti sadržaj koristili različite termine koji nisu sinonimi. Izostao je i napor da se argumentuju iznete tvrdnje, kao i politike koje su zagovarane.

Zbrku je uvećalo i to što do sada javnosti nije predstavljen nijedan dokument koji bi pokazao na osnovu kog principa (prava naroda na samoopredeljenje ili prihvatanja *de facto* ostvarene secesije), kako (posredstvom kojih mehanizama i procedura) i gde bi bile povučene nove granice između Srba i Albanaca.

Sve to omogućavalo je da se rasprava smesti u okvir ideologije i političke propagande. To je, pak, onemogućilo da se rasprava vodi o argumentima „za“ i „protiv“ koncepta razgraničenja,⁵⁸ podsticalo opredeljivanje i svrstavanje i za i protiv ove političke zamisli. Time je, u javni politički život Srbije, uneta nova osnova ideološko-političkih podela i sukobljavanja, stvorena je nova prepreka za uspostavljanje konsenzusa po pitanju Kosova.

Zamisao o etničkom razgraničenju nije ništa novo. Kao što je ukazano, život u etničkim „paralelnim svetovima“ i *de facto* etničko – teritorijalna razgraničenost je duže vremena stvarnost na Kosovu. S toga ova vrsta politika ne predstavlja nikavu novinu, već nastojanje da se etničko razgraničenje dovede do kraja. Ideja da se razgraničenje dovrši, time što bi se u najvećoj mogućoj meri smanjilo prisustvo Drugih, takođe nije nova. Nju su, u dužem vremenskom periodu, zastupali mnogi nosioci vlasti u Srbiji i na Kosovu, a razvijala se i izvan legalnih i legitimnih institucionalnih kanala. Svemu tome je asistirala međunarodna zajednica, odnosno njeni predstavnici na Kosovu. Ovog puta je novina da su o njoj razgovarali i/ili pregovarali najviši predstavnici Srbije i Kosova (predsednici Aleksandar Vučić i Hašim Tači) uz značajnu asistenciju premijera Albanije Edi Rame; ovu ideju mnogi su podržavali i dorađivali (lokalni i inostrani političari, diplomate, obaveštajci, aktivisti civilnog društva, stručnjaci, novinari, lobisti i drugi). Ona je, sporadično, „plasirana“ tokom unutrašnjeg dijaloga, na skupovima u organizaciji Radne grupe, odnosno Vlade Srbije, kada su nastojali da je predstave kao jedino „kompromisno rešenje“.⁵⁹

58 Ovo je delimično objašnjenje ponašanja predsednika Srbije - inicijatora unutrašnjeg dijaloga i Radne grupe koji su ignorisali javno iznete preporuke, molbe i zahteve da organizuju razgovor o argumentima za i protiv politike razgraničenja po etničkoj osnovi. Ovakva preporuka je uporno ponavljana u svim izveštajima o monitoringu koje je objavio Forum za etničke odnose.

59 Nakon unutrašnjeg dijaloga i upornog zalaganja za ideju razgraničenja Srba i Albanaca, potpredsednik vlade Srbije Dačić „otkriva javnosti“ Srbije da je to ideja predsednika Aleksandra Vučića, da je to jedina ideja koja bi mogla da

Tokom unutrašnjeg dijaloga, Aleksandar Vučić je zagovaranje ove zamisli prepustio drugima, to je praćeno pretpostavkama, nagađanjima i pojedinačnim svedočenjima da je i sam Vučić uključen u zagovaranje ove opcije⁶⁰. Ali je sam Vučić razgraničenja kao svoje opredeljenje obelodanio tek u svojim političkim nastupima, 25. jula 2018. godine, i 9. avgusta 2018. godine.⁶¹ Posebno je odjeknula njegova poruka: „nećete etničke granice i razgraničenje sa Albancima – kažete to narodu“.⁶²

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić izjavio je, početkom avgusta 2018. godine, da je „rešenje neophodno, što pre “zato što nam je potreban dugotrajan mir između Srba i Albanaca, i rešenje koje bi značilo stvaranje neke vrste sigurnosti i bezbednosti za naše građane”.⁶³ „Želimo zemlju čije granice znamo, definisanu, zemlju koju čuvamo... Da imamo teritoriju za koju se ne zna ko je kako tretira i šta kome pripada - to je uvek izvor potencijalnih sukoba i problema“, istakao je Vučić.⁶⁴

Ideja o razgraničenju doživela je „svetsku premijeru“ na Forumu u Alpbahu, 25. avgusta 2018. godine. Tada su predsednici Vučić i Tači poručili svetskoj javnosti da će sveobuhvatni sporazum o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine biti „mirovni sporazum“. Prisustvo velikog broja novinara obezbedilo je da vest o ideji razgraničenja Srba i Albanaca dospe do većine medija na Zapadu. To je obojici lidera poslužilo kao dokaz za unutrašnju javnost, tj da ta ideja ima podršku Zapada.

Međutim, mesec dana kasnije, Aleksandar Vučić iskazuje izvesnu distancu prema zamisli razgraničenja. Na sednici glavnog odbora Srpske napredne stranke (SNS), on kaže: „Ta moja politika da Srbija dosta toga sačuva na Kosovu i Metohiji, očigledno u Srbiji nije pobedila, jer Srbi vole da izgube sve, najviše vole da kukaju nad sopstvenom sudbinom“.⁶⁵ Tokom posete severu Kosova (9. septembar 2018. godine) Vučić varira ovu temu, ali ne u jasnim i direktnim iskazima, već skrivenu unutar opštih i takođe nedovoljno jasnih koncepata “kompromisa”, “mira” i “stabilnosti”. Pri tome se ukazuje na ono što sledi kada se postigne takva vrsta kompromisa, mira i dugoročne stabilnosti, a to je da Srbija tada „može da se posveti ekonomskom napretku zemlje“. Uz to, razrešnje pitanja Kosova značiće da „nemamo otežavajuće faktore koji nam ... stoje na rukama i nogama i leđima i vratu“. To bi poboljšalo dolazak stranih investicija, a moglo bi i da ispravi sadašnju lošu demografsku sliku Srbije. Po Vučiću, to je “pitanje optimizma nacije i vere u drugačiju budućnost“.

Tokom posete, u Lešku i u Zvečanu, delovima severa Kosova, za koje se spekulise da bi mogli biti “razmenjeni” i “integrisani u Srbiju”, predsednik Vučić je rekao: „Vi ste isto ono što smo mi, delimo istu zajedničku sudbinu, tako je bilo, tako će i biti. Živela Srbija!“ i „Poslednji je čas – nas je između pet i šest posto na Kosovu. Šta god da imamo od katastra, od zemlje... ako postoji mrva

bude prihvatljiva za obe strane. Po uverenju Ivice Dačića, ideja razgraničenja tek treba da bude predmet razgovora kao i „da je Srbija došla do toga da strani akteri kao što su SAD, Rusija, Italija, Francuska i EU promene mišljenje i podrže traženje mirnog rešenja za Kosovo i Metohiju“ (Dačić: Brine me manjak predloga za rešenje kosovskog problema, Beta; <http://www.beta.rs>, 19.09.2018, 12:59).

60 Četvrti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu. 16. februar-15. mart 2018, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 30. mart 2018, str. 37.

61 „Ja se zalažem sa razgraničenje sa Albancima. To da imamo teritoriju za koju se ne zna ko je kako tretira i šta kome pripada... to je uvek izvor potencijalnog sukoba, potencijalnih nedaća i mnogo problema. Da li ćemo u tome uspeti ili ne – to je već druga stvar“, rekao je Vučić (<http://rs.n1info.com/a410576/Vesti/Podela-Kosova-korekcija-granice-ili-razgranicenje.html>) 25. Jula Vučić je izjavio: „Nećete razgraničenje sa Albancima (na Kosovu)? Nema problema, kažete ljudima da se spremimo da branimo Vranje za 40 godina. Zar mislite da se naši ne iseljavaju već danas? U obraćanju koje ću imati sve podatke ću izneti“, rekao je Vučić. Predsednik Srbije je ovo rekao kao odgovor na pitanje kako vidi otvoreno pismo episkopa raško-prizrenskog Teodosija da bi podela teritorija dovela do iseljavanja Srba iz južne pokrajine i stradanja kulturne baštine. 25. jul 2018. (<http://mondo.rs/a1120893/Info/Srbija/Vucic-o-razgranicenju-s-Kosovom.html>)

62 Vučić: Nećete razgraničenje? A za nekoliko decenija ćemo braniti Vranje, Danas, Fonet, 25.07.2018. (<https://www.danas.rs/politika/vucic-necete-razgranicenje-a-za-nekoliko-decenija-cemo-braniti-vranje/>)

63 Vučić: Potrebno izjašnjavaње Srba i Albanaca da li nam je potreban mir, Izvor Beta, 07.08.2018 12:37, <http://www.beta.rs>

64 Kosovo Naslov: Vučić: Hoćemo jasne granice, a ne provizorijum (Izvor: Tanjug, 09.08.2018 22:45, <http://www.tanjug.rs>)

65 Radio Slobodna Evropa, 24. septembar 2018 (<https://www.slobodnaevropa.org/a/29507371.html>).

šanse za bilo šta, to moramo na bilo koji način da uradimo. Naše je da se udružimo, okupimo, da budemo jasni prema drugima, borbeni, snažni, da čuvamo ono što imamo.“⁶⁶

Svojevrsno izmicanje od nametanja zamisli o razgraničenju predstavlja i odgovor Aleksandra Vučića na pitanje novinara *Rojtersa* da li postoji mogućnost da se „sporazum o razgraničenju vrati na sto“: „još ništa zvanično i nije na stolu da bi moglo o tome da se razgovara“⁶⁷... „Pregovaramo, pre svega o sprovođenju dela Briselskog sporazuma, imamo akcioni plan, ali i o tome kako bi trebalo da Srbi i Albanci žive u budućnosti zajedno i kako da prevaziđemo sve teškoće sa kojima se suočavaju Beograd i Priština.“⁶⁸

Značajno je da se istakne da ni u jednoj od mnogih prilika koje je imao, predsednik Srbije Vučić nije izneo uverljive argumente za svoje tvrdnje. Na primer, kakva je veza između loših demografskih trendova i ne-rešavanja pitanja Kosova. Nema ni ukazivanja da postoji jasna predstava o tome koje institucije, kojim procedurama, kojima finasijskim i drugim sredstvima bi se omogućilo ostvarivanje složenog i rizičnog poduhvata kakav je razgraničenje po etničkoj osnovi, pogotovu kada je, kao u zalaganju vođstva Srbije povezano i sa teritorijalnim inženjeringom. Takođe nema ni jednog indikatora da li bi se ovaj poduhvat odvijao u okviru politike integracije u EU i “vojne neutralnosti”, izvan okvira “evropske budućnosti” i svrstavanja uz “evro – azijsku” odnosno stranu Rusije ili možda u okviru pristupanja Srbije NATO-u. Umesto pokušaja da se javnost pridobije, Vučić je u više navrata, tokom 2017. i 2018. godine, obećavao da će javnost („narod“) Srbije upoznati sa sadržajem svoje zamisli. To što nije izvršio ova obećanja nije sprečavalo predsednika Srbije da izrekne ocene poput sledeće: „Oni koji govore protiv ideje o razgraničenju ne znaju šta znači taj pojam.“⁶⁹

Tokom unutrašnjeg dijaloga, ideju razgraničenja, odnosno podele Kosova i povlačenja novih granica, javno i uporno, zagovaraju ministri u Vladi Srbije, Ivica Dačić i Aleksandar Vulin.⁷⁰

Avgust 2017. godine bio je u znaku predloga o razgraničenju Srba i Albanaca. Značajan doprinos ovome daje potpredsednik i ministar spoljnih poslova u Vladi Srbije Ivica Dačić. Inače, Dačić je od 2012. godine bio politički pregovarač Srbije u Briselskom dijalogu i parafirao je Prvi sporazum. S obzirom da su stavovi ovog sporazuma u suprotnosti sa zagovaranjem razgraničenja postavilo se pitanje šta je stvarna politika vlasti Srbije, a s obzirom na to da iz vlasti nije bilo reakcija na predloge Ivica Dačića. Sam Dačić ocenjuje da je razgraničenje Srba i Albanaca „trajno rešenje“ koje je zasnovano na kompromisu istorijskog i etničkog prava. Dačić veruje da je razgraničenje

66 B92 Info bilten, 13.09.2018. (b92-info-txt@lists.b92.net)

67 B92 portal, 13. septembar 2018,

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=09&dd=13&nav_category=11&nav_id=1443496&utm_source=B92&utm_medium=Document&utm_campaign=Related-Theme&utm_content=%22Sporazum%20sa%20PR%20uz%20garancije%20%96%20Srbija%20u%20EU%20do%202025.%22

68 B92 portal, 13. septembar 2018 (https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=09&dd=13&nav_category=11&nav_id=1443496&utm_source=B92&utm_medium=Document&utm_campaign=Related-Theme&utm_content=%22Sporazum%20sa%20PR%20uz%20garancije%20%96%20Srbija%20u%20EU%20do%202025.%22)

69 Vučić: *Protiv razgraničenja su oni koji ne znaju šta znači taj pojam*, Insajder, 25.08.2018. (<https://insajder.net/sr/sajt/vazno/11997/>)

70 Detaljniji prikaz ovih stavova u: Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, 24. jul – 1. oktobar 2017, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 25. decembar 2017, str. 29-31; Drugi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, 1. novembar 2017 – 15. januar 2018, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 25. januar 2018, str. 35-38; Treći izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, 16. januar – 15. februar 2018, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 28. februar 2018, str. 37-43; Četvrti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, 16. februar – 15. mart 2018, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 30. mart 2018, str. 37-40; Peti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, 16. mart – 20. maj 2018, Forum za etničke odnose i Fondacija za otvoreno društvo, Beograd, 25. maj 2018, str. 49-51.

jedino rešenje „u kojem Srbija i Srbi nešto dobijaju“. Takođe, on veruje da je taj predlog „jedino realan, zato što su za njega i Srbi i Albanci“. To znači da bi se Kosovo podelilo teritorijalno tako da srpske crkve i manastiri dobiju status poput onih na Atosu u Grčkoj i da se sever Kosova razmeni za Preševsku dolinu. Na samom kraju Dačić tvrdi da, „ako postoji ta mogućnost da se napravi trajni dogovor gde žive Srbi, tu nikad neće biti nezavisno Kosovo“. ⁷¹ Onima koji se protive razgraničenju, ministar Ivica Dačić poručuje da je celovito Kosovo jedino moguće kao nezavisna država, te da ne postoji teritorijalna povezanost koja bi omogućila da svi krajevi gde žive Srbi ostanu u Srbiji. ⁷²

Ivica Dačić smatra da je njegov predlog „razgraničenja na ono što je srpsko i albansko, normalizacija odnosa, obezbeđenje srpske pravoslavne baštine stvaranjem samostalnih manastirskih zajednica po atoskom modelu u Grčkoj, Zajednica srpskih opština na jugu i finansijska nadoknada za uzurpiranu imovinu“, ⁷³ zapravo kompromis. On ne odustaje ni novembra 2018. godine, u okolnostima najnovijeg zaoštavanja odnosa Kosova i Srbije i izjavljuje da „Srbija nema nameru da menja granice nasilnim putem“ i da, za sada, „nema nikakvog dogovora o tome“, ali da su „licemeri svi oni koji su se danas setili principa nepromenljivosti granica, a prvo su razbili granice Srbije“. Upitan o najavama iz Prištine da će tražiti demarkaciju granice sa Srbijom, Dačić je rekao da „nema nikakve granice već da samo postoji administrativna linija“ i poručuje da je Kosovo „fikcija u realnoj međunarodnoj političkoj javnosti“ i da u dokumentu EU za viznu liberalizaciju za građane Kosova, piše da je „reč o teritoriji“. ⁷⁴

Ni u jednoj od prilika na kojima je iznosio svoj predlog, Dačić nije pokušao ni da pretpostavi, a kamo li da argumentuje, šta je to što bi u njegovom predlogu bilo u interesu Albanaca. Zapravo, ovo „ne primećivanje“ druge strane svrstava ovaj predlog u takozvani spisak lepih želja samo jedne strane. Samim tim ovaj predlog izlazi iz domena ostvarivog.

Ministar odbrane Vlade Srbije Vulin je, na okruglom stolu u organizaciji Radne grupe, izjavio sledeće: „Teza da je zamrznuti konflikt na Kosovu i Metohiji pogrešan i neodrživ, za nas je apsolutno tačna. Ona je odgovorna i prema nama i prema budućnosti naše dece. Ali upravo zato moramo poći i korak dalje i reći da kosmetski zamrznuti konflikt nije jedini zamrznuti konflikt koji srpski narod ima, i da sukob sa albanskom nacijom, koji vidimo na prostoru Kosova i Metohije, nije jedini sukob i nije to jedina nacija sa kojom bismo imali šta da razgovaramo o položaju našeg naroda i o budućnosti... Rešavanje pitanja Kosova i Metohije ne može da se reši bez rešavanja nacionalnog pitanja Srba na Balkanu. Moramo prihvatiti činjenicu da nakon dva veka uporne, istrajne, tvrdoglave, žilave borbe, nekada više nekada manje uspešne, srpski narod nije rešio svoje nacionalno pitanje. ... Zato sada, kada sagledavamo stanje našeg naroda, kada sagledavamo gde sve živi i kako živi, moramo poći od toga da rešavanje samo jednog dela srpskog nacionalnog pitanja neće osloboditi našu decu tereta njegovog rešavanja, baš kao što se odnos sa Albancima neće rešiti samo na prostoru Kosova i Metohije. ... Nema i neće biti suštinske razlike između politike Albanije, Makedonije, Crne Gore i teritorije koju zovemo Kosovo i Metohija, kada je u pitanju Srbija i odnos prema Srbima i srpskim interesima, bez obzira odakle pitanje dolazilo... Suštinsko pitanje na koje mi ovde pokušavamo da nađemo odgovor je kako zaustaviti ‚Veliku Albaniju‘. Zato, kada čujemo izjave o dolasku u Niš... To je poruka jasne politike koja nikada nije naišla na osudu ni jednog jedinog političkog predstavnika albanskog naroda u svim državama o kojima sam govorio. To su poruke koje moramo ozbiljno shvatiti, i zato proces zaustavljanja ‚Velike Albanije‘ mora da započne upravo na prostoru Kosova i Metohije. Trajno i sigurno razgraničenje između Srba i Albanaca mora da se uspostavi na prostoru Kosova i Metohije, ali proces razgraničenja i proces političkog završetka ne može da se okonča, a da sve nije ispunjeno, dogovoreno i završeno.“

71 TV Palma Puls, 1 bi dan, 15. avgust 2017.

72 Sever nikada nećemo dati, Večernje Novosti, 04.09.2018.

73 Lana Geršović, Intervju: Ivica Dačić, šef diplomatije i lider SPS, Čekaju na teški razgovori o Kosovu, Večernje novosti, Beograd, 7 januar 2018, str. 2, 3.

74 <https://www.danas.rs/politika/vucic-i-taci-usamljeni-u-pokusaju-korekcije-granice>).

Prema rečima Aleksandra Vulina, Srbija ne može sebi da dozvoli ustupanje prostora, ni političkog, ni ekonomskog, ne može sebi da dozvoli da se ‚Velika Albanija‘ stvara na njenim granicama, a da njene granice određuju drugi: „Otuda moramo priznati da mi ne pregovaramo i ne razgovaramo i ne tražimo rešenje s Prištinom. Mi rešenje tražimo, bar sada, sa Tiranom. Albanski faktor na Balkanu nije nasumičan, nije rascepan, ne živi u više država. On je jedinstven, određen, sa vrlo jasnim idejama i pravcima.“⁷⁵

U jesen 2018. godine, zagovornicima razgraničenja pridružila se i predsednica vlade Srbije Ana Brnabić koja je, na sastanku sa organizacijama civilnog društva, izjavila da je za nju najbolje rešenje podela Kosova. Ovo je trebalo da sugeriše da je reč o usaglašenoj politici Vlade i predsednika Srbije.

Javno nije dostupan podatak, dokument ili nešto slično što bi pokazalo da je ta saglasnost postignuta, odnosno kada je odlučeno da se Srbija odriče dotadašnje politike normalizacije odnosa Srbije i Kosova u okviru procesa integracije Srbije u EU. No, kako nema znakova odustajanja zagovornika ove politike, a uz sporadične najave predsednika Vučića da će o svojoj političkoj platformi upoznati Narodnu skupštinu i/ili da će se o novoj politici prema Kosovu održati referendum, moguće je zaključiti da se, još uvek, proverava ili „priprema teren“, a verifikacija politike razgraničenja odlaže za „bolja vremena“ (posle vanrednih parlamentarnih izbora u Srbiji i na Kosovu, tokom ili posle izbora za institucije EU).

Dosadašnji odnos zagovornika razgraničenja iz vrha vlasti Srbije prema javnosti i Narodnoj skupštini govori da, u Srbiji, ne postoji demokratski okvir za razrešavanje pitanja kakvo je pitanje odnosa prema Kosovu. To je samo po sebi upozoravajuće, a ukazuje i da nije naučena lekcija iz savremene istorije Srbije i bivše Jugoslavije. Ova lekcija glasi: u odsustvu demokratskog okvira, međunacionalni odnosi lako prerastaju u sukobe i dolazi do van institucionalnog nametanje „nove realnosti“. Ova realnost 1999., 2004., a ni 2008. godine, nije bila u skladu sa proklamovanom politikom vlasti Srbije da se bori za interese Srba sa Kosova i za interese Srbije.

Zamisao o razgraničenju podržala je i grupa stručnjaka iz Beograda,⁷⁶ koja je izradila model ekonomskih i demografskih dobiti normalizacije odnosa Beograda i Prištine koji podržava ideju da je najbolji „kompromis“ „razmena teritorija“ ili primena „Briselskog sporazuma na adekvatan način“ odnosno „normalizacija sa razgraničenjem“. Prema toj studiji, normalizacija odnosa Beograda i Prištine dovela bi do ekonomskog rasta Srbije, veće zaposlenosti i boljeg životnog standarda građana.⁷⁷

75 https://www.youtube.com/watch?v=le0Th4vkm_E;
<http://www.mod.gov.rs/lat/12152/ministar-vulin-resavanjepitanja-kosova-i-metohije-ne-moze-da-se-resi-bez-resavanja-nacionalnog-pitanja-srba-na-balkanu-12152>;
<https://www.slobodnaevropa.org/a/29023321.html>, Slobodna Evropa, 6. februar 2018;
<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3029559/adresa-za-resenje-sukoba--tirana-a-ne-pristina.html>, RTS, Tanjug, 6. februar 2018;
<http://rs.n1info.com/a362492/Vesti/Vesti/Unutrasnji-dijalog-I-haski-osudjenik-predlaze-resenja.html>, TV N1, 6. februar 2018.

76 „Ekonomske, demografske i socijalne posledice mogućih scenarija normalizacije odnosa između Beograda i Prištine“ (autori studije su Miladin Kovačević, Dušan Gavrilović, Dragan Popović, Milena B. Stevović, Ljiljana Sekulić i Katarina Stančić, a naručilac Fondacija za otvoreno društvo) 2018.

77 Iako predstavlja pokušaj da se podstakne rasprava o argumentima za i protiv razgraničenja, to se nije dogodilo, kako zbog već opisanog opšteg stava vlasti prema ovoj raspravi tako i zbog slabosti same studije. Na primer, problem s ovom studijom su polazni podaci. Naime, ona je sačinjena na osnovi pretpostavki i procena a jedna je da bi Srbija razmenila Preševo gde živi 29.600 stanovnika od čega je 91 odsto albanskog stanovništva za četiri opštine na severu Kosova sa većinskim srpskim stanovništvom, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić i severni deo Kosovske Mitrovice gde živi oko 42.021 stanovnik. U studiji se navodi i da bi demografski dobitak u slučaju razmene teritorija za Srbiju bio 12.000 stanovnika, teritorijalni 1.000 kvadratnih kilometara, godišnji rashodi za Kancelariju za Kosovo bi se smanjili sa 47 miliona evra na devet miliona, a razlika u BDP bi bila u korist Srbije za 52,9 miliona evra godišnje. Takođe, bez pouzdanih podataka o ekonomskim kretanjima na Kosovu kao i bez uvida u ekonomske potencijale na Kosovu. Tako odsustvuje saznanje o obimu i posledicama izvršene privatizacije a nevažavaju se ni podaci da je KPA preuzela upravljanje nad svim neprivatizovanim preduzećima na severu Kosova, uključujući i Trepču.

Jedna od retkih nevladinih organizacija, koje sebe određuju kao pro evro-atlantske, Centar za evro-atlantske studije (CEAS) iz Beograda, podržao je ovu zamisao i predložio da se, pod okriljem „Zapada“, organizuju pregovori o korekciji administrativne linije Srbije i Kosova. Ova korekcija bi manje-više išla duž sadašnje četiri opštine na severu Kosova (Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić) naseljene pretežno srpskim stanovništvom. Posle korekcije bi usledilo usvajanje sveobuhvatnog sporazuma o normalizaciji odnosa. CEAS sugerise da se ovo može realizovati u okviru šireg formata u prisustvu Albanije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, na kojem bi se rešavali i granični sporovi Srbije sa Bosnom i Hercegovinom i Hrvatskom, kao eventualano i neki drugi, i druga otvorena pitanja koja su posledice raspada SFRJ i ratova devedesetih, a pre svega pitanja nestalih, i nastavka regionalne saradnje u sprovođenju mehanizama tranzicione pravde. Takođe, Srbija bi se obavezala da ne pravi problem oko uključivanja Kosova u sve političke međunarodne strukture; smatra da Kremlj ne bi mogao da ima primedbe na takav sporazum; Srbija bi mogla ponuditi formiranje zajednice albanskih opština na jugu Srbije.⁷⁸ Po iskazu predlagača, „Ovaj predlog nije predlog razgraničavanja po etničkoj liniji i ne uključuje tri opštine na jugu Srbije, već samo četiri na severu Kosova. On ima u vidu nove regionalne okolnosti poput činjenice da su Albanija i Crna Gora u NATO, a Makedonija na dobrom putu, tako da su nekadašnji strahovi o domino efektu koje bi korekcija administrativne linije Srbije i Kosova izazvala na Balkanu, sada neutemeljeni”⁷⁹

Jedini uticajni političar iz regiona koji otvoreno zagovara podelu Kosova je bivši predsednik Republike Srpske i sadašnji srpski član predsedništva BiH Milorad Dodik, koji smatra da bi Republiku Srpsku i sever Kosova trebalo pripojiti Srbiji⁸⁰. „Srbi moraju da koncipiraju jedan svoj plan koji bi podrazumevao i kratkoročne i dugoročne ciljeve našeg naroda. Za početak bila bi to reintegracija one četiri opštine na severu Kosova“, kaže Dodik⁸¹

U zagovaranju razgraničenja Srba i Albanaca ostvarena je značajna saradnja kao i koordinacija između predsednika Srbije i Kosova. Ali, po svemu sudeći nije postignuta puna saglasnost. O tome svedoči i podatak da predsednik Kosova Hašim Tači, od aprila 2018. godine, počinje da uzmiče, mada se ne isključuje potpuno iz ove igre. Svoj izlaz Tači pokušava da nađe u tumačenju „razgraničenja“ kao „korekcije granica“⁸²: Pod „korekciju“ Tači nastoji da podvede i priključenje „Preševske doline“ Kosovu. Ovo su podržali i predstavnici lokalnih vlasti Preševa, Bujanovca i Medveđe.⁸³ Na ovu Tačijevu „ponudu“ uzvratio je da Srbija ne želi da ustupi Preševo, Bujanovac i Medveđu u zamenu za četiri opštine na severu Kosova, i to iz usta predsednika Srbije Aleksandra Vučića⁸⁴

78 <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/2981516-pismo-nevladinih-organizacija-je-povrsno-i-kontroverzno-miliceva-ostro-napala-one-koji-su-pisali-mogerinijevoj>

79 U studiji se iznosi i predlog kako da se osujeti Milorad Dodik, predsednik BiH entiteta Republika Srpska uz eventualnu podršku Kremlja, da pokuša da zloupotrebi korekciju administrativne linije u cilju ostvarivanja svojih opasnih političkih namera. Od kada smo izašli u javnost sa obrisima ove ideje, mnogo više ljudi iz zemlje i inostranstva nas je pitalo ko nam je ideju sugerisao, nego što ih je zanimalo kakvu smo argumentaciju izneli. Kao i svih deset godina od postojanja CEAS-a, stavovi, ideje i predlozi su samo CEAS-ovi, vođeni našim vrednosnim polaznim principima i motom napredak, posvećenost, uticaj. “ („Priča sa zapadne strane“, Centar za evroatlantske studije – CEAS, Beograd, jun 2018, str.3, 4).

80 21. novembar 2017. <https://www.dw.com/sr/dodik-mapa-i-flomaster/a-41461505>

81 3. avgust 2018, Blic <https://www.blic.rs/vesti/politika/dodik-ako-kosovo-ude-u-un-i-rs-trazi-stolicu/hzs55rd>

82 Tači: Imaćemo korekciju granice sa Srbijom, Mondo.rs, 31.07.2018, (<http://mondo.rs/a1122236/Info/Srbija/Hasim-Taci-o-podeli-Kosova.html>).

83 Predsednik opštine Preševo Šćiprim Arifi je izjavio da „žitelji preševske doline pozdravljaju ideju za pridruživanje Kosovu, ali i da su skeptični da li je takvo rešenje moguće“. Albanski odbornici iz skupština opština Bujanovac, Preševo i Medveđa su na zajedničkoj sednici koja je održana 14. jula u Bujanovcu usvojili deklaraciju kojom su ovlastili „predsednika, premijera, kao i pregovarački tim Kosova da tokom pregovora sa Srbijom u Briselu zastupaju njihove interese“. *Svi albanski političari iz Preševa i Bujanovca bi da se priključe Kosovu*, Beta, 06.09.2018; Fonet, 15. avgust 2018)

84 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=06&dd=19&nav_category=640&nav_id=1406711, 19. jun 2018.

i premijerke Ane Brnabić.⁸⁵ S obzirom na njihovo prethodno izjašnjavanje u prilog razgraničenja, nije jasno da li je reč zaista o odstupanju od tog koncepta, ili se radi o utvrđivanju pozicija za „pregovaranje“.

Tačijeve izjave tokom višemesečne debate o razgraničenju su se menjale: najpre, on je govorio da nema ni govora o bilo kakvoj podeli, potom je počeo da zagovara razgraničenje u zamenu za puno priznanje i na kraju da govori o „korekciji granica“.⁸⁶ „Neko može reći da Srbija treba da prizna Kosovo bez uslova i unutar ovih granica. I ja želim isto. Ali, da li mislite da ćemo mi ubediti Srbiju da uradi tako nešto ubrzo? Nažalost, ne... naveo je Tači i predložio „opciju korekcije granice sa Srbijom“... „Argumentovao sam da eventualni sporazum o mirnoj korekciji granice sa Srbijom, Kosovu obezbeđuje priznanje od strane Srbije i pripajanje Preševa, Bujanovca i Medveđe našoj zemlji. Očekivao sam racionalne protiv argumente, ali do danas sam samo čuo puno buke i u najgorem slučaju, čak i mržnju. Kosovo je veoma mala zemlja da bi proizvodila ovoliko puno mržnje koja deli naše društvo... korekcija granice između Kosova i Srbije, dve nezavisne države koje će priznati jedna drugu, biće sastavni deo demarkacije granice duge 430 kilometara“, istakao je Tači.⁸⁷ Ali, „To što Srbija traži podelu Kosova neće biti uspešno. To je neprihvatljivo“, tvrdi Tači.⁸⁸

„Protiv sam podele Kosova, razmene teritorija, statusa kvo, pravljenja Republike Srpske na Kosovu, već sam za mirnu demarkaciju i ustanovljavanje 400 kilometara duge granice između Kosova i Srbije“⁸⁹, kaže Tači. On se zalaže da se opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa priključe Kosovu⁹⁰. Kao opcija se pominje i da Tači namerava da pravno obavezujućim sporazumom o normalizaciji odnosa, Srbiji ustupi delove opštine Leposavić zajedno sa Leškom, kao i deo teritorije opštine Zubin Potok⁹¹. Međutim, dolazak kosovskog predsednika na jezero Gazivode (početkom septembra 2018. godine), s jedne strane, može biti poruka da nema više podele Kosova i da je počelo konačno obeležavanje teritorije, a s druge strane, može se shvatiti i na sledeći način: ako nećemo rat, moramo nekako da nastavimo dalje dijalog. Upravo na toj dvosmislenosti Tači i opstaje, iako su mu upitni i predsednička i pregovaračka pozicija u Briselu“.⁹²

Da Tači ne odustaje od koncepta razmene teritorije svedoči i izjava Blerima Šalje, savetnika kosovskog predsednika Hašima Tačija, koji je, 10. januara 2019. godine, izjavio je da bi trebalo preispitati ideju o korekciji granice između Kosova i Srbije kao deo konačnog mirovnog sporazuma između dve zemlje. „Srbija želi teritoriju u zamenu za priznanje“⁹³

Beograd i Tirana već duže vremena rade na uspostavljanju snažnijih veza između dve zemlje, a u Beogradu se to predstavlja kao unapređenje srpsko-albanskih odnosa. Ključna Ramina izjava koja je ukazala da postoje izvesna slaganja Beograda i Tirane oko promena granica je: „Albanija i

85 *Večernje novosti*, 19. septembar 2018.

86 Tvrdio je da neće potpisati sporazum sa Srbijom ukoliko to ne bude podrazumevalo recipročno priznanje. Kosovski predsednik je svoj plan o „korekciji granica“ objašnjavao nastojanjem da Kosovo „vрати poklon koji je dobilo od Rankovića 1959. godine“. Radi se o delovima teritorije opština Leposavić i Zubin Potok koje je Vlada Srbije ustupila južnoj pokrajini. Vratiti „Rankovićev poklon“ je za kosovske Albance trebalo da znači „vratiti poklon neprijatelju“, jer je Aleksandar Ranković, kao jugoslovenski šef policije posle Drugog svetskog rata optuživan za ideologa politike čvrste ruke prema Albancima.

87 FoNet News Agency, 2018-09-17 (info@fonet.rs)

88 Tači: Korekcija granica može, razmena ne (Izvor: TANJUG, 01.08.2018 19:07, <http://www.tanjug.rs>),

89 Tači: Nisam za podelu, već za mirnu demarkaciju granice, N1, 13.08.2018. (<http://rs.n1info.com/a411313/Vesti/Taci-Nisam-za-podelu-vec-za-mirnu-demarkaciju-granice.html>)

90 Rečeno na okruglom stolu „Šta znači korekcija granice između Kosova i Srbije?“ koji je u septembru 2018. organizovao Kosovski demokratski institut

91 <https://www.blic.rs/vesti/politika/koha-ditore-taci-hoce-da-vrati-srbiji-delove-teritorija-zubinog-potoka-i-leposavica/h9l8vxp>, 22. septembar 2018.

92 Blic, 1. oktobar 2018.

93 Šalja: Teritorija za sporazum, 10. januar 2019. (FoNet)

Kosovo će imati zajedničku spoljnu politiku, a ne samo zajedničke ambasade i diplomatske misije. Zašto da nema čak i jednog predsednika kao simbol nacionalnog jedinstva i zajedničke nacionalne bezbednosne politike“.⁹⁴

Premijer Albanije Rama, mišljenja je da je pitanje granica, “pitanje dana, pitanje zajedničke istorije, ali to se u prvom redu tiče Kosova, države i kosovskih vlasti, da razrade platformu za dijalog.”⁹⁵

Za razliku od medija u centralnoj Srbiji i na Kosovu, svetski mediji su sa dosta opreznosti prenosili vest o ideji razgraničenja i opredelili su se za analizu ove koncepcije.⁹⁶

Uključenost teritorijalnog inženjeringa u zagovaranje razgraničenja Srba i Albanaca, sam po sebi potvrđuje uvažavanje činjenice da prostor, teritorija, ima značaj za samo određenje nacije.⁹⁷ Nastanjenost na jedinstvenoj, kompaktnoj nacionalnoj teritoriji jedan je od elemenata ispoljavanja postojanja nacije. Ali, teritorija, a posebno njeno tlo koje sadrži prirodne izvore celokupnog materijalno-ekonomskog razvoja, u zajednicama pre modernog doba (rod, pleme, narod) ima mnogo veći značaj nego danas. Međutim, i dalje su nacionalna teritorija i kontrola ljudi i resursa na datom prostoru od značaja. S toga se može govoriti o prostornom omeđenju razvoja nacionalne ekonomije i razvoja.⁹⁸

U dosadašnjoj istoriji, pa i u istoriji Srbije i Balkana, pokazalo se da je preterana fokusiranost na teritoriju, izraz snažnog uticaja geopolitike.⁹⁹ Unutar ovog načina mišljenja najdalje je otišla nacistička geopolitika kao državna nauka Trećeg Rajha i vodilja, kasnije, borbe, uz pomoć etnonacionalizma, rasizma i vojnih kampanja, za „životni prostor“ (Lebensraum) i prostor uopšte (Raumfrage). Tragične posledice po čitav svet, tokom Drugog svetskog rata, ostvarivanja ovog koncepta kao komponente „krajnjeg rešenja“ je ono što i dan-danas izaziva posebnu opreznost kod zalaganja za ovakvu vrstu koncepta i politike. Ovaj element, koji je snažan i u memoriji

94 Rama je rekao da su Kosovo i Albanija danas dve formalno odvojene administrativne realnosti, ali da su deo zajedničkog istorijskog narativa, ujedinjenog nacionalnog osećanja i neodvojivog političkog interesa. Najavio je intenziviranje saradnje Prištine i Tirane u svim oblastima, kao i stvaranje jedinstvenog obrazovnog sistema. Takođe je rekao da će Kosovo i Albanija imati jedinstven carinski sistem i zajedničko trgovinsko i ekonomsko tržište zahvaljujući uspešnom procesu regionalne integracije (https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=02&dd=18&nav_category=640&nav_id=1360212 18. februar b92).

95 Fonet, 14. septembar 2018.

96 Ekonomist (The Economist, 18. septembar 2018.) tekst pod naslovom „Propali planovi za razmenu teritorije između Kosova i Srbije“ počinje citatom neimenovanog diplomate iz Prištine: „Svaki idiot sa mapom i puškom počinje da se uzbuđuje“ i dodaje „Srbi i Albanci su zapanjeni svojim liderima koji su nedavno razgovarali o razmeni teritorija naseljenih desetinama hiljada ljudi“. Vašington post (20. septembar 2018.) u tekstu pod naslovom „Kosovo i Srbija razgovaraju o prekranju granica. To je užasna ideja“, tvrdi da je to pretnja da se „ustpostavi zloslutni presedan za lidera sa separatističkim pretenzijama“. Pariski „Mond“ je objavio dva teksta o eventualnoj razmeni teritorija između Beograda i Prištine, kao i mapu Kosova sa svojim tumačenjima kako bi izgledala izmena granica, uz ocenu da su „etnički mozaik, ključne infrasrukture i kulturna zdanja prepreke za projekat ponovnog definisanja granica“.

97 Nacionalna teritorija, prostor, rezultat je prirodnih, geografskih faktora („prirodne granice“), kao i dejstva brojnih „istorijskih faktora“. Nacija jeste i teritorijalna zajednica, i to čvrsta. Ali, ta čvrstina nije proistekla iz istog porekla (krvi) ili teritorije. Ona je bitno politička kategorija.

Moderna država (njeni aparati – vojska, škola, birokratija, zatvori itd) materijalizuje prostornu matricu čije granice predstavljaju okvir prihvatanja i učvršćivanja moći. Država postavlja granice. To se postavljanje, u krajnjoj liniji, svodi na to da se granice mogu premašiti. To je, inače, moguće samo prelaženjem granice. Upravo je imperijalizam započeo, a savremeni globalizam osnažio značaj prelaženja granice. Država sa lako prelaznim granicama je ideal savremenog društva, a zatvorena država je ideal kraja 19. i početka 20. veka.

98 Dušan Janjić, Neki elemnti teorijskog određenja nacije i odnosa nacije i države, Pravni fakultet, Beograd, april 1986, str. 59 – 62.

99 Geopolitika je „znanost o ovisnosti političkog zbivanja o tlu“ koja nastoji da da „oružje za političko djelovanje i biti putokaz u političkom životu“, kako je, još 1928. godine, definisao Karl Hausfoer u delu „Zeitschrift fur Geopolitik“.

Vidi više u: Dušan Janjić, Neki elementi teorijskog određenja nacije i odnosa nacije i države, Pravni fakultet, Beograd, april 1986, str. 50.

javnosti Srbije, zanemarili su zagovornici razgraničenja. Takođe, preterano insistiranje zagovornika razgraničenja na ideji „konačnog rešenja“ za odnose Kosova i Srbije, odnosno onog rešenja koje će naredne generacije „osloboditi“ ovog problema, osnažilo je uverenje da se radi o nastojanju da se geopolitikom marginalizuju reforme i demokratija.¹⁰⁰

Osnovne, polazne postavke zagovaranja razgraničenja po etničkoj osnovi su:

- Sa „Drugim“ se ne može živeti zajedno, ali se može koegzistirati u „paralelnim“ i „jasno etnički određenim“ svetovima;
- Multikulturalizam je načelno neodrživ, naročito na Balkanu, te i na Kosovu;
- Dosadašnje iskustvo odnosa Srba i Albanaca se vidi kroz model dominacije i/ili „paralelnog života“;
- Vrhovni ideal je izgradnja nacionalne države koja će okupiti jednu naciju (etnicitet) i zaokružiti (etničku) teritoriju, odnosno ostvarenje etničke homogenosti;¹⁰¹
- Celovito i od Srbije priznato Kosovo, jedino je moguće kao nezavisna država uz teritorijalne kompenzacije koje, s obzirom na to da ne postoji svuda teritorijalna povezanost koja bi omogućila da svi krajevi gde žive Srbi ostanu u Srbiji, nalaže da se sever Kosova ne da Kosovu već da se pripoji Srbiji;¹⁰²

Kao prednosti, odnosno argumenti „za“ razgraničenje ističu se:

- Predstavlja lako rešenje za mnoga pitanja u odnosima Srbije i Kosova;
- Potvrđuje princip da je Kosovo „jedinstven slučaj“¹⁰³;
- Smanjuje interetničke tenzije i omogućava da odnosi Srba i Albanaca napreduju sve do punog pomirenja¹⁰⁴;
- Otvara put Kosovu i Srbiji za članstvo u EU;
- Miroljubiva razmena teritorija i normalizacija odnosa Srbije i Kosova mogla bi da ima relaksirajući efekat po Bosnu i Hercegovinu (da omogući priznanje Kosova od strane Bosne i Hercegovine, osnaži ekonomsku saradnju i slično).¹⁰⁵
- Srbija bi mogla da bude lider u procesu integrisanja u EU i važna karika u regionalnoj saradnji i integraciji regiona Zapadnog Balkana u EU;
- Unapredio bi se dijalog o evro-atlantskim integracijama Srbije i otvorio put za članstvo Srbije u NATO.

Po principu akcija-reakcija, zagovaranje razgraničenja Srba i Albanaca podstaklo je izjašnjavanje, a i grupisanje onih koji se ne slažu s politikom razgraničenja. Ovo grupisanje je obuhvatilo aktere iz čitavog političkog spektra (etnonacionaliste, liberalne demokrate, socijaldemokrate i levičare,

100 Na ovaj element ukazuje i Sava Janjić, Iguman manastira Visoki Dečani sledećim stavom: „Razgraničenje je samo licemerno skovani eufemizam za etničko-teritorijalnu podelu Srbije, kao što je ‚konačno rešenje‘ bio naziv za eliminaciju Jevreja u nacističkoj Nemačkoj. Koriste se i termini ‚korekcija granica‘, ‚demarkacija‘ i slično, sve sa istim ciljem da se prikrije suštinska namera“. (Olja Bečković, Oligarhija demokratiju pretvara u diktaturu, NIN, Beograd, 22. 11. 2108, str.12).

101 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 13

102 *Sever nikada nećemo dati*, Večernje Novosti, 04.09.2018.

103 Dr. Arian Starova, Policy Paper on the future of Serbia-Kosovo relations, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 4 - 6.

104 Isto.

105 Alida Vracić, Serbia Kosovo relations and security in Southeastern Europe. SWOT Analysis, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 3, 4.

Naravno, autorove analize ukazuje i na slabosti i rizik za Bosnu i Hercegovinu od primene ovog rešenja: mogućnost unutrašnje destabilizacije Bosne i Hercegovine, kao i na osnaživanje zagovaranja secesije Republike Srpske.

kao i zagovornike multikulturalizma i interkulturalizma); proevropske, evroskeptične, pa proruski orijentisane političke i društvene aktere; aktere iz različitih sfera javnog delovanja (političke stranke i pokrete, organizacije civilnog društva od nevladinih organizacija, do SPC, stručnjaci i stvaraoci javnog mnjenja).

„Kuća ljudskih prava“ iz Beograda inicirala je slanje pisma Federiki Mogerini sa zahtevom da se, kao posrednica u dijalogu Beograd – Priština, izjasni protiv principa podele Kosova, ili razmene teritorija na etničkom principu.¹⁰⁶ Potpisnici ovog pisma ukazuju na potencijalne rizike razgraničenja uz pozivanje na sledeće argumente: iskustvo na Balkanu uči da je uspostavljanje principa „etničkog vlasništva nad teritorijom“ ovaj region u nekoliko navrata gurnulo u krvave sukobe.¹⁰⁷

SPC i brojni Srbi s Kosova, izjasnili su se protiv razgraničenja i podele ističući da bi podelom, razmenom teritorija ili „razgraničenjem Srba i Albanaca“ najveći deo Srba na Kosovu bio ostavljen „na milost i nemilost“ Albanaca, odnosno da postoji velika opasnost da Srbi južno od Ibra budu izloženi progonu, ili da pod pritiskom i tihim terorom budu prisiljeni na egzodus.¹⁰⁸ Uz to, episkop raško-prizrenski vladika Teodosije ukazuje i na zanemarivanje važnih pitanja poput: slobode povratka raseljenih, razrešavanja sudbine nestalih lica, kao i prava njihovih članova porodice, zaštite imovinskih prava, obezbeđivanje adekvatnog zdravstva i školstva, verskih i ljudskih prava, koji moraju biti garantovani zakonom, a i svakim dogovorom koji bude postignut.¹⁰⁹

Protiv razgraničenja i podele, izjasnio se i veliki broj međunarodnih eksperata sa iskustvom na Balkanu, koji su potpisali apel, tražeći odbacivanje predloga o razgraničenju i „korekciji granica“ kao rešenja spora između Kosova i Srbije. „Molimo EU, njene članice i SAD da preispitaju – uključujući kroz njihova zakonodavna tela – svoju poziciju prema povratku etnifikacije zajednica i granica“, navodi se u njihovom otvorenom pismu.¹¹⁰

Na osnovu nalaza istraživanja javnog mnjenja u Srbiji, može se zaključiti da, i pored snažne političko-propagandne aktivnosti vlasti i predsednika Srbije, javnost Srbije nije spremna da podrži razgraničenje Srba i Albanaca, a ni teritorijalni inženjering u uređivanju odnosa Srba i Albanaca, Srbije i Kosova: Prema istraživanju IPSOS-a, u decembru 2017. godine, ideju razgraničenja i/ili podele Kosova podržalo je 14 odsto građana, a u avgustu 2017. godine ova ideja imala je podršku 21 odsto ispitanika; Po istraživanju Demostata, u jesen 2018. godine, „razgraničenje uz razmenu pojedinih delova Kosova i Srbije“ podržalo je 13 odsto. Na direktna pitanja o opcijama zamene Preševske doline za sever Kosova, 61 odsto ispitanika se ne slaže, a 16 odsto se slaže. Indikativno je i da se 66 odsto ispitanika ne slaže da se prizna nezavisnost Kosova, a da u zamenu Republika Srpska

106 Pismo je potpisalo više od četrdeset organizacija civilnog društva iz Srbije i sa Kosova

107 Kao alternative razgraničenja potpisnici pisma ukazuju na: stvaranje najboljih mogućih uslova za život svih stanovnika Kosova (uključujući slobodu kretanja, poslovanja i međunarodne saradnje), obezbeđivanje pretpostavki da se zločini iz prošlosti nikad ne ponove (uključujući pronalaženje nestalih kao primarni zadatak za obe države) i stvaranje uslova za razvoj pravnih i demokratskih sistema vlasti na Kosovu i u Srbiji (NVO: Mogerini da se izjasni o podeli, „Danas“, Beograd, 8. avgust 2018, 4).

108 Fonet, 19. avgust 2018.

109 Episkop Teodosije poziva na transparentan nastavak dijaloga, „koji treba da se vrati u okvire koji će biti u funkciji stabilnosti regiona i evropskog kontinenta i u skladu sa svim relevantnim međunarodnim poveljama i standardima, među kojima je posebno važna Rezolucija UN 1244“; podržava stav da Kosovo ostane deo Srbije, „sa svojih 1.500 pravoslavnih manastira, crkava, zadužbina i spomenika srpske kulture“ (Vladika Teodosije: Podela KiM vodi iseljavanju Srba, stradanju baštine..., RTS, 25. jul 2018).

Predsednica Evropskog pokreta Srba za Kosovo Rada Trajković upozorava da bi podela Kosova značila „destabilizaciju regiona i svakako destabilizaciju Srbije“, „legalizaciju etničkog čišćenja“ sprovedenog nad Srbima i „zadržavanja severa Kosova kao mesta sreće gde gangovi imaju apsolutnu vlast“. (RTV Mir, Leposavić, 20. avgust 2018).

110 Među 51 potpisnikom su balkanski eksperti i bivše diplomate kao što su: Florijan Biber, Wolfgang Išinger, Adriatik Keljmemdi, Jasmin Mujanović, Veton Suroi, Tobi Vogel i Bodo Veber. (Fonet, 31. avgust 2018.)

postane deo Srbije.¹¹¹ Istraživanje CeSID-a pokazuje da je 44 odsto građana Srbije protiv ideje o razgraničenju.¹¹² Svi ovi podaci ukazuju da, sve u svemu, ne postoji široki društveni konsenzus u Srbiji oko razgraničenja, podele ili razmene teritorija; a samim tim što bi ovo rešenje gotovo sigurno uključivalo priznanje dela Kosova kao nezavisnog, time bi i podrška građana Srbije opala.

Nema saglasnosti ni u Kosovu odnosno u kosovskom društvu. Predsednik Hašim Tači nema podršku za svoje ideje, ni u vladajućoj koaliciji, ako je suditi na osnovu izričitog stava predsednika vlade Kosova Ramuša Haradinaja da ideja o podeli Kosova nema njegovu saglasnost, ni podršku, uz naglašavanje da podela Kosova za njega „znači rat“, „ja kažem to bez oklevanja i rizično je da se govori o podeli“.¹¹³

Na adresu Federike Moggerini poslato je pismo kosovske opozicije protiv podele Kosova ili razmene teritorija. Kosovska parlamentarna opozicija u pismu navodi da takve ideje nemaju njihovu podršku i da nikakav sporazum, koji bude zasnovan na takvim idejama, neće biti podržan.¹¹⁴ Pismo su potpisali Demokratski savez Kosova, Pokret Samoopredeljenje, Socijaldemokratska partija i Alternativa.

Više od tri četvrtine (77, 6 odsto) anketiranih građana Kosova, protivi se ideji o razmeni teritorije sa Srbijom, pokazalo je istraživanje javnog mnjenja Demokratskog instituta Kosova.¹¹⁵

Zagovaranje razgraničenja izazvalo je reakciju dela međunarodne javnosti. Pažnju je zaslužila reakcija Pariskog „Monda“ koji ukazuje da je „razmena teritorija zasnovana na čisto etničkim kriterijumima zabrinjava“ i da se „u debati o eventualnoj izmeni granica između dve strane međusobno sudaraju etika i pragmatizam“.¹¹⁶

Bivši premijer Švedske, i visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu, Karl Bilt, podelu vidi kao „recept za geopolitičku nestabilnost“ i „otvaranje Pandorine kutije“.¹¹⁷ Upozorenja Karla Bilta da bi podela izazvala „domino efekat“, odnosno kaos na Balkanu, jer bi otvorila debatu o budućnosti Bosne i Hercegovine, najveću opasnost bi izazvala u Makedoniji, pa potom i u Crnoj Gori. Ova upozorenja čula su se u Srbiji, na Kosovu i u regionu, ali i u Vašingtonu i Briselu.

U argumentovanju svog stava „protiv“, kritičari razgraničenja ukazuju na sledeće¹¹⁸:

- Razgraničenje ne garantuje neposrednu normalizaciju dva društva, već bi pokrenula dug proces koji bi bio prepreka za nastavak reformi.¹¹⁹ Takođe, promenjeni teritorijalni okvir, a time i promenjeni broj stanovništva, ekonomskih i drugih pokazatelja s kojima se ušlo u pregovaranje o integraciji u EU, predstavljao bi činjenicu koja traži preispitivanje uspostavljenog pregovaračkog okvira. S obzirom da EU nema tu vrstu iskustva, neizvesno je kako i kada bi se proces integracije Srbije i Kosova u EU nastavio;

111 Javnomnjenjsko omnibus istraživanje, CATI. Demostat. Istraživačko-izdavački centar, jesen 2018.

112 <https://www.glasamerike.net/a/briselski-dijalog-klini%C4%8Dki-mrtav-amerika-odobrava-razgrani%C4%8Denje/4612018.html>

113 Arifi: *Ako se misli o prekrajanju granica, rat je neizbežan*, Tanjug, 27.07.2018.

114 <http://radiomitrovicasever.com/2018/09/13/29029/> 13. septembar 2018.

115 Beta, 28. septembar 2018.

116 Poseban kuriozitet priloga u *Mundu* predstavlja objavljena mapa razgraničenja, koja se u dobro obaveštenim krugovima povezuje sa jednom od službi Francuske (<https://www.blic.rs/vesti/politika/mond-razmena-teritorija-beograda-i-pristine-je-problematicno-resenje/fc0gq1r> 23. septembar 2018).

117 *Carl Bildt*, Further Balkanizing the Balkans is a recipe for disaster, August 9, 2018 at 11:57 (https://www.washingtonpost.com/amhtml/news/global-opinions/wp/2018/08/09/further-balkanizing-the-balkans-is-a-recipe-for-disaster/?noredirect=on&noredirect=on&utm_term=.1b5b6c81db2b&_twitter_impression=true).

118 Od značajne pomoći stručnjacima Foruma u obradi ove teme bili su radni papiri, autorski prilozi za međunarodnu konferenciju „Tri scenarija za Kosovo i bezbednost u Jugoistočnoj Evropi“, koja je u organizaciji Centra za primenjene evropske studije (CPES) i Centra za interdisciplinarnu studiju Balkana (CISBalk) Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, održana 3. decembra 2018. godine.

119 Vessela Tcherneva, *The Serbia – Kosovo Relations: Three Scenarios*, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 2.

- Ovo rešenje ne bi moglo da ima značajniji uticaj na već uspostavljenu realnost vlasništva nad privrednom i drugom infrastrukturom, ali bi dramatizovalo pitanje privredne saradnje i energetske bezbednosti Srbije i Kosova;¹²⁰ Razgraničenje po etničkoj liniji je ideja koja je suprotstavljena vrednostima EU¹²¹, a nastojanja da se Kosovo i Srbija izgrade kao etnički homogena društva će promeniti sama ova društva u pravcu koji je teško predvideti i koji nosi naglašene rizike po sužavanje ljudskih prava, vladavine prava i demokratije;¹²²
- Iskustvo ljudi iz Srbije i bivše Jugoslavije 90-ih godina prošlog veka je iskustvo oružanih sukoba, genocida, oko dve stotine hiljada mrtvih ljudi i preko milion izbeglica kao rezultat primene politike etničkog razgraničenja.¹²³ Projekcija ovog sećanja nužno nameće pitanja na koje zagovornici razgraničenja nisu dali odgovore, a to su: šta će biti sa stanovništvom druge nacionalnosti koje se nađe na teritoriji razmene ili izvan „svoje“ granice, odnosno šta će biti sa Srbima koji žive južno od reke Ibar (činjenica je da većina kosovskih Srba i srpski manastiri i drugi verski objekti nisu na severu Kosova) i šta će biti sa Albancima koji žive severno od Ibra. Iz dosadašnje prakse izvesno je da razgraničenja po etničkoj liniji i teritorijalni inženjering povećavaju humanitarno-bezbednosne rizike te nameću obezbeđenje uslova u kojima transfer stanovništva ne bi bio haotičan.¹²⁴ Jedan od slučajeva iz bliske prošlosti u kojem je to relativno obezbeđeno, je vojno-policijska akcija Hrvatske „Oluja“, dok žrtve „humanog preseljenja“ i javnost Srbije uključujući i političare koji zagovaraju razgraničenje tu akciju i dan-danas vide i tumače kao progon, genocid i kršenja principa humanosti;¹²⁵
- Međunarodno javno pravno valjano razgraničenje podrazumeva sporazum o punom priznanju Kosova od strane Srbije.¹²⁶ To podrazumeva obrt u dosadašnjoj politici vlasti Srbije, kao promene Ustava Srbije, odustajanje od otežavanja članstva Kosova u međunarodnim organizacijama, kao i obustavu delovanja na povlačenju već obavljenih priznanja nezavisnosti Kosova od strane trećih država. O tome se zagovornici razgraničenja takođe nisu izjašnjavali, niti je realno pretpostaviti da oni mogu za to da obezbede podršku javnosti.
- Međusobno priznanje Srbije i Kosova nije dovoljno da bi Kosovo bilo punopravni član međunarodne zajednice, odnosno da će sve treće države koje ne priznaju Kosovo promeniti odluku. Posebno je važno da se to ne može očekivati od Kine, pa ni od Rusije, ukoliko ne bude „kompenzovana“ nastankom mnogih novih država iz njene sfere uticaja, kao i legalizacije pripadanja Krima Rusiji;¹²⁷
- Zagovornici razgraničenja se ne izjašnjavaju ni o načelu po kojem će biti priznato Kosovo. Ukoliko je to pravo Kosova na samoopredeljenje ili legalizacija *de facto* secesije moguće su „lančane reakcije“, odnosno pozivanja na princip samoopredeljenja Katalonije, Škotske,

120 Iako bi na primeru jezera Gazivode, po osnovi katastra odnosno vlasništva nad nekretninama i selima opština Tutin i Novi Pazar koja su potopljena tokom izgradnje ovog veštačkog jezera, moglo da se dođe do izvesnog pomeranja granične linije, to samo po sebi ne rešava pitanje vlasništva niti može isključiti Kosovo iz prava vodosnabdevanja. Eventualna razmena dela teritorije Preševa i uvođenja nove države – Kosova na Koridor 10 bi ugrozila slobodu, brzinu i cenu kretanja ljudi i roba ovim koridorom te bi šteta značajno nadmašila dobit od ovakvog rešenja (Edward Joseph, septembar 2018).

121 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 4.

122 Vessela Tcherneva, The Serbia – Kosovo Relations: Three Scenarios, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 2.

123 LSV protiv promene granica, Fonet, 12.08.2018.

124 David Philips, Balkan Insight

125 Ekspert za Balkan Danijel Server, autorski tekst za portal Peacefare.net

126 Savetnik kosovskog predsednika Bljerim Šalja, Fonet, 28. septembar 2018.

127 David Philips, Balkan Insight

Korzike. U drugom slučaju uspostavio bi se presedan za Krim, Južnu Osetniju, Abhaziju¹²⁸, Kipar¹²⁹, a snažan podsticaj bi dobili i etnonacionalizmi onih zajednica koje imaju teritorijalnu koncentraciju (na primer, u samoj Srbiji bi se osnažili zahtevi Mađara iz Bačke i Bošnjaka, odnosno aktiviralo bi se pitanje Sandžaka).¹³⁰

- Promena granica Kosova bi imala ozbiljne implikacije na zemlje u regionu, pre svega na one koje u udelu stanovništva imaju značajan broj pripadnika etničkih manjina. To se pre svega odnosi na Srbiju, čija je jedna od karakteristika teritorijalna koncentracija nacionalnih manjina u pograničnim oblastima.¹³¹ Iskustvo pokazuje da podele po etničkom principu povećavaju rizik od izbijanja etnički motivisanog nasilja, naročito ako su praćene slabljenjem pravnog i socio-ekonomskog položaja manjinskih zajednica koje su primorane da svoj status unaprede putem aktivnog otpora postojećim institucijama¹³². Tako bi podela mogla da obnovi međuetničke sukobe na Kosovu i destabilizuje fragilne multietničke države poput Bosne i Hercegovine, Crne Gore¹³³ i Makedonije.¹³⁴
- Razgraničenje po etničkoj liniji bi promenilo, ne samo teritorijalni okvir, već bi Kosovo i Srbiju uputili ka novoj fazi izgradnje monoetničkog društva, što bi dovelo i do potpune dominacije etnonacionalizma u svim segmentima društvenog života. U slučaju Kosova, etnonacionalistička homogenizacija bi kao rezultat imala nametanje dileme dva paralelna života dve države, jedne nacije ili jedinstvena državna zajednica, koju inače zagovarači razgraničenja iz vlasti Srbije nazivaju „Velika Albanija“;¹³⁵
- Stvorio bi se presedan na osnovu kojeg bi Republika Srpska, koju većinski naseljavaju Srbi i zauzima 49 odsto teritorije Bosne i Hercegovine, mogla da proglasi nezavisnost, i da iznese zahtev za ujedinjenje sa Srbijom, a u tom slučaju bi mogao da se dogodi i recipročan potez bosanskih Hrvata.¹³⁶ To bi označilo istorijski poraz međunarodne zajednice koja je stala iza sporazuma o miru zaključenog u Dejtonu i konačnu pobedu onih koji su vodili ratove i osuđeni su, ili im se sudi za ratne zločine i genocid. To bi najverovatnije bila propast jedne od najodrživijih postkonfliktnih intervencija, i veliki gubitak kredibiliteta multilateralnih institucija – UN, NATO, OEBS, EU i posebno SAD jer bi se potvrdila njihova nesposobnost da završe „nedovršeni posao“ u Bosni i Hercegovini i na Kosovu.¹³⁷

128 Isto.

129 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 5.

130 <https://www.danas.rs/politika/jeremic-razgranicenje-fakticki-znaci-nezavisnost-kosova>; https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=09&dd=02&nav_category=640&nav_id=1438680

131 B92, 2. Septembar 2018 (, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=09&dd=02&nav_category=640&nav_id=1438680).

132 Sambanis, N. and Schulhofer-Wohl, J., 2009. What's in a line? Is partition a solution to civil war?. *International Security*, 34(2), pp.82-118.

133 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=11&dd=13&nav_category=167&nav_id=1469081

134 Predsednik Crne Gore, Milo Đukanović je ocenio da „posebnu nervozu“ stvaraju novi pregovori „predsednika Srbije i Kosova“, kao i da je nestabilnost pojačana pogoršanjem odnosa Beograda i Zagreba, što bi moglo da osokoli pristalice „velike Srbije“ (Dejvid Filips, Balkan Insight). Takođe, ministar vanjskih poslova Crne Gore Srđan Darmanović, naglasio je zabrinutost zbog mogućeg rešenja koje bi podrazumevalo razmenu teritorija, napominjući da bi tako osetljivo rešenje moralo biti praćeno i jasnim garancijama koje će osigurati stabilnost celokupnog Balkana (<https://www.glasamerike.net/a/darmanovic-odnosi-stabilnog-partnerstva-sa-sad/4587059.html>); Danijel Server, autorski tekst za portal Peacefare.net.

135 Danijel Server, autorski tekst za portal Peacefare.net

136 Danijel Server, autorski tekst za portal Peacefare.net

137 European Stability Initiative, 28. avgust 2018.

Prethodni prikaz potvrđuje da broj i uverljivost argumenta „protiv“, nadmašuje broj i uverljivost argumenata „za“ razgraničenje.¹³⁸ Međutim, odgovor na ključno pitanje da li bi razmena teritorija dovela do obnove starih i otvaranja novih sukoba, ili takav sporazum dovodi do održivog rešenja,¹³⁹ ne može se razrešiti bez provere u praksi. Pojedinačne garancije ili uverenja zagovornika razgraničenja da neće biti sukoba nema snagu odlučujućeg argumenta. To nameće kao prioritet prvog reda postizanja saglasnosti svih zainteresovanih snaga, što uključuje i unutrašnji demokratski konsenzus u Srbiji i na Kosovu. Činjenice pokazuju da dosadašnji pokušaji da se razgraničenje nametne kao „kompromisno rešenje“ nisu uspeli i da ovaj neophodan uslov nije ispunjen, za sada.

To može da se tumači kao odsustvo osmišljene strategije, kao politička improvizacija koja nije uspela da umanjí protivljenje međunarodne zajednice nasilnoj promeni granica.¹⁴⁰ Istovremeno, moguće je da se pretpostavi i da je sve vreme vođena kampanja koja je za cilj imala da se stvori slika o stepenu podrške za razgraničenje, kako na domaćem, tako i na međunarodnom planu. Uz to, nema spora da je reč i o svojevrsnoj taktici odlaganja odluke u iščekivanju „povoljnih prilika“. U tom slučaju, kupljeno je vreme i izgrađen je alibi za eventualno odustajanje od politike razgraničenja i za marginalizovanje maksimalističkih zahteva. Ali, u ukupnom zbiru, dosadašnje zagovaranje razgraničenja išlo je na ruku, pre svega etnonacionalističkim akterima, kao i razvoju narativa „zavere“ i „ujedinjavanja oko vođstva“. Na političkom, propagandnom planu, to može da donese kratkoročne političke koristi u povećanju podrške na narednim izborima, a u cilju konsolidacije postojećih vlasti, na obe strane.

Zagovaranje politike razgraničenja nalaže prevashodnu odgovornost zagovarača za argumentovanje stava, a i za posledice njegovog ostvarivanja u praksi. Polazni minimum, koji do sada nije obezbeđen, da sami sebi razjasne šta zagovaraju. Ko jasno misli taj jasno govori. Dosadašnji govor većine zagovornika razgraničenja nije jasan, a obiluje i nepoznavanjem ili nevažavanjem osnovnih standarda upotrebe pojedinih pojmova. To se može ilustrovati brojnim izjavama koje su stručnjaci Foruma prikazali i analizirali u svim izveštajima o monitoringu, pa i u ovom.

Tema granica (*border, frontier*)¹⁴¹ je otvorena i uzбудila je zle i dobre duhove u unutrašnjem dijalogu i dijalogu o odnosima Srbije i Kosova uz podršku EU. Pokazalo se da postoji potreba da se o njoj raspravlja. Ali da bi rasprava bila efektivna, nužno je da se drži nekih principa kao što su: javnost, sloboda izražavanja i informisanja i slično. Uvažavanje standarda u korišćenju ključnih kategorija smanjuje mogućnost zloupotreba javne rasprave i olakšava dolaženje do kompromisa po pitanjima o kojima se raspravlja. Narednim ukazivanjem na osnovna značenja ključnih kategorija za raspravu o razgraničenju preporučuje se povećanje odgovornosti za javni govor:

„Razgraničenje po etničkim linijama“ (division on ethnic lines) može biti povezano, a nije isto što i razgraničenje teritorije u smislu određivanja teritorijalnih linija (territorial delimitation).¹⁴² Razgraničenje Srba i Albanaca koje je zagovarano u unutrašnjem dijalogu nije isto što i razgraničenje Srbije i Kosova. Razgraničenje po etničkoj osnovi je političko-bezbednosni koncept upravljanja etničkim sukobima i utvrđivanje granica između etničkih grupa. U tom konceptu i enklava predstavlja vrstu razgraničenja, na primer. Ne znači mnogo, osim garantovanja prava na upravljanje sobom, vrstu autonomije ili daje garanciju građanima da niko ne sme fizički da ih ugrožava.

138 Dr. Sandro Knezović, Serbia – Kosovo Relations and Security in Southeastern Europe. A View from Croatia. SWOT Analysis, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 3-5.

139 Gardijan o Kosovu: Razmenom teritorija do novih sukoba, Kossev.info, 23.08.2018. (<https://kossev.info/gardijan-o-kosovu-razmenom-teritorija-do-novih-sukoba>)

140 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018, str. 13

141 Webster's Third New International Dictionary, Encyclopedia Britannica, Chicago, Auckland, London, Madrid, Manila, Paris, Rome, Seoul, Sydney, Tokyo, Toronto, 1993, Volume I, A to G, pg. 914

142 Milan Vukajlija, Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1966, 206.

„*Povlačenje državnih granica*“ (border delimitation) je proces određivanja ili utvrđivanja državnih granica. Ona sadržinski određuje prostor na kojem će se obavljati razne funkcije (ekonomske poput proizvodnje, trgovine, ali i fiskalne, poput naplate poreza i carina, na kojima će se organizovati institucije i razni politički i pravni procesi od administrativnih tela preko izbornih radnji i predstavljanja do važenja ustava i zakona za ljude. Takođe je od uticaja i na druge životne aktivnosti – obrazovanje, kulturu, sport i drugo) koje predstavljaju osnovni smisao kontrole i korišćenja odgovarajuće teritorije. U tom smislu teritorija je sastavni deo date države.¹⁴³ Pravilo je da se to čini sporazumima, a u praksi su najčešći ugovori o miru i to najčešće među zainteresovanim državama susedima, a ima primera i višestranih međunarodnih sporazuma, odluka međunarodnih kongresa, zajedničkih deklaracija o priznavanju. Moguće je da se granice utvrde sudskim ili arbitražnim presudama; odlukom međunarodnog tela, ali i unutrašnjim aktom države i to u slučaju osamostaljenja dela njene državne teritorije ili njenog raspadanja na više novih država.¹⁴⁴ Na osnovu načela efektivnosti, kao polazište se uzima postojeće (faktičko) stanje. Kao osnovno pravilo poštuje se ono za koje su se zainteresovane strane saglasile da će predstavljati osnovni, to jest najvažniji kriterijum razgraničenja. To može da bude etnička, verska ili jezička pripadnost većinskog stanovništva. Ali, može se dogovoriti i da to bude *Uti possidetis* (kao što poseduješ).¹⁴⁵

„*Utvrđivanje granične linije*“ je aktivnost obeležavanja, trasiranja linija razdvajanja, odnosno akcija obeležavanja državnih granica.¹⁴⁶ Ona predstavlja proces u kojem je „*razgraničenje*“ (*delimitacion*) prva faza postupka i sastoji se u tome da se na međunarodnoj konferenciji, odnosno u neposrednim pregovorima diplomata i drugih visokih predstavnika zainteresovanih vlada utvrdi položaj granične linije, uz nastojanje da se što tačnije utvrde tačke kroz koje ona prolazi. To se detaljno opisuje u ugovoru ili nekom aneksu sa jasnim obeležavanjem reljefa, naseljenih mesta i slično; „*Demarkacija*“ (*demarcation*) je druga faza u kojoj se tačno utvrđuje i obeležava (graničnim belezima koji se postavljaju na svakom prelomu prave linije i na određenim odstojanjima na pravoj liniji) granica na terenu.¹⁴⁷

„*Podela teritorija*“ znači dogovor o deobi određene teritorije, a jedan od kriterija može biti etnička, rasna i verska razlika, ali i prirodne prepreke ili rudna i druga prirodna bogatstva i slično.

„*Razmena teritorija*“ (*swap ili exchange*)¹⁴⁸ je razmena (uzimanje i davanje) celih i delova teritorija i predstavlja rezultat dogovora ili nametanja. To je unutar rasprava o odnosima Srbije i Kosova značilo da Srbiji pripadne sever Kosova, a da Priština dobije Preševo, deo Bujanovca, deo Medveđe i Sijarinsku Banju. Da bi o tome moglo uopšte da se raspravlja, Kosovo bi moralo da bude država, što nije. To znači - dajem ti nešto moje za ništa tvoje. Izuzetno je važno da se shvati i da je reč o složenom, dugoročnom i teškom poslu: „Ali, znate, tu ima mnogo detalja koje treba rešiti koje tačno teritorije su u pitanju; kako ćete povući granicu; kako ćete u to uključiti građane; koje druge mere ćete preduzeti da obezbedite sigurnost manjina itd. Dakle, ja mislim da je to veoma komplikovan problem, da do takvog dogovora neće biti lako doći i da će biti potrebno mnogo

143 Legislative apportionment, in: The New Encyclopedia Britannica, Volume 7, Micropaedia, Chicago, Auckland, London, Madrid, Manila, Paris, Rome, Seoul, Sydney, Tokyo, Toronto, 1995, 247.

144 O ovome više u: Alain Pellet, “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, 3 EJIL (1992) 178.

145 Slično rešenje je prihvaćeno, pod uticajem spoljnih sila, kod razgraničenja između članica bivše SFR Jugoslavije, tako što je kao rukovodeći princip utvrđeno da će granica ići nekadašnjom administrativnom granicom između bivših republika članica. Slično pravilo je uspostavljeno i prilikom raspada SSSR-a i ČSSR-a. (Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo*. Treće izdanje, Poslovni i pravni fakultet, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2017, 714-717).

146 Larousse du XXe Siecle, Librairie Larousse, Paris, Tome Deuxieme, 1920, pg.752.

147 Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo*. Treće izdanje, Poslovni i pravni fakultet, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2017, 730-734.

148 The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles, prepared by William Little, H. W. Fowler and J. Coulson, Oxford at the Clarendon Press, Third Editon, Volume II, N – Z, 1950, pp. 2097, 2098.

vremena za tako nešto“, rekao je Robert Kuper. Po njemu, „sve dok postoji dogovor svih strana ne bi trebalo da bude problema“. ¹⁴⁹

EK i EU se nisu konkretno izjasnile po ovom pitanju jer nije bilo, u javnosti, konkretnih rešenja. ¹⁵⁰ U drugoj polovini 2018. godine počela su načelna i prethodna izjašnjenja pojedinih članova EK i članica EU. Sudeći po dosadašnjoj politici EU, i većini izjava njenih predstavnika, razgraničenje po etničkoj liniji ne može dobiti podršku (o ovome više u nastavku Preglednog izveštaja). Ali, promene graničnih linija mogu računati na podršku EU samo ukoliko: postoje kredibilne garancije da neće doći do oružanog sukoba, za šta takođe ne može biti garancija, posebno sa kosovske strane, s obzirom da je sam premijer Kosova izjavio da bi ovo rešenje za njega značilo rat; postoje kredibilne garancije da neće biti efekata „prelivanja“ (tzv. *spillover effect*) na ostatak regiona gde se takođe mogu pokrenuti pitanja razgraničenja i razmene teritorija. Ovakve garancije ni vlasti Srbije niti Kosova nisu u poziciji da daju; ostaje da se vidi da li bi EU bila spremna da ovaj slučaj, ako bi se primenio, izoluje kao presedan. To pak nalaže da rešenje bude izglasano u skupštinama i na referendumima u Srbiji i Kosovu. To je, pak, uz evidentan nedostatak širokih konsenzusa, malo verovatno. Iz svega sledi da uspešan rezultat dijaloga o odnosu Kosova i Srbije, te i pregovaranje o sveobuhvatnom sporazumu koji bi omogućio miroljubivu i demokratsku budućnost Srbije i Kosova, njihovu međusobno višestruku dobit od saradnje, nije moguć ako strane kao i EU i SAD napuste početni, originalni okvir dijaloga, kao što s pravom ukazuju Veber i Bajrami. ¹⁵¹ Ovaj okvir podrazumeva „statusno neutralna rešenja“ i „punu normalizaciju“, odnosno ne uslovljava integraciju Srbije u EU priznanjem Kosova već prihvatanjem realnosti njegove nezavisnosti (o čemu će biti reči u delu Preglednog izveštaja koji sadrži preporuke za nastavak dijaloga). Ova samo na izgled mala razlika je suštinski značajna. Pokušaj da se ona zanemari je i doveo do toga da se pitanja određivanja granica (teritorijalnog okvira vršenja vlasti Kosova i Srbije) prevede u slogan: Teritorija za priznanje!

* * *

Unutrašnji i Brisleski dijalog, su dotakli pitanja statusa Kosova i statusa srpske zajednice na Kosovu, što je samo srce krize. I to, u okolnostima, u kojima je pitanje efektivne kontrole teritorija na kojima pretežno žive Srbi, pa i severa Kosova, *de facto*, a i značajnim delom i *de jure* rešeno u korist vlasti Kosova.

Zagovarači razmene teritorije glavni argument nalaze u potrebi vođstva Srbije koje je suočeno sa nužnošću priznanja nezavisnosti i teritorijalnog integriteta kako bi imali izgovor koji SAD i EU poručuje: *vi ste pokšali da rešite problem bez nas i to nije radilo!* To bi trebalo da dokaže potentnost vlasti u zemlji u kojoj je otvoreno pitanje istorije, idenditeta i teritorije. ¹⁵²

149 To, po Kuperu, važi i za Bosnu i Hercegovinu. Mada, kaže Kuper: „Tu bismo najpre imali mali geografski problem jer je prilična udaljenost između Republike Srpske i Srbije, tako ne znam baš kako bismo to rešili. Ali, ja mislim da sva pitanja treba razmatrati pojedinačno zato što nisu sva ona ista, dakle, ne moraju svi da čine isto“. (Bivši posrednik u dijalogu: Treba prihvatiti dogovor Beograda i Prištine i s promenom granice 03.10.2018. 13:45 > 03.10.13:48 (beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/98271-bivsi-posrednik-u-dijalogu-treba-prihvatiti-dogovor-beograda-i-pristine-i-s-promenom-granice))

150 Portparol EK Karlos Martin je 10 avgusta 2018. godine izjavio da strane rade na izradi i postizanju saglasnosti o Okvirnom sporazumu o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa te da je na stranama da definišu zajednički stav (Politika, Beograd, 11. avgust 2018, 6). Tog zajedničkog predloga još uvek nema.

151 Bodo Weber & Agron Bajrami (2018) The original framework of the political dialogue, Democratization Policy Council – DPC, Group for Legal and Political Studies and Kosovo Foundation for Open Society – KFOS, Berlin-Prishtina, May 2018, 7, 8.

152 Za razliku od ove „virtuelne dobiti“ Srbiji, dobit Kosova se vidi vrlo realno: ostvarivanj ciljeva borbe za nezavisnost, punopravno članstvo u međunarodnim organizacijama i očišćen put za članstvo u EU, uključujući i mogućnost građana Kosova da se obraćaju Evropskom sudu za ljudska prava (<https://www.politico.eu/article/balkan-border-change-the-west-eu-should-welcome-kosovo-serbia-land-swap>)

Ključno pitanje je da li stara ideja etničkog razgraničenja može da odgovori na novi izazov balansiranja energije i dinamike etnonacionalizma sa realnošću slabljenja nacionalne države, jačanja globalizma i integracija uključujući i integraciju u EU. Zapravo, zagovornici etničkog razgraničenja nastoje da dovrše procese koji su nastali u toku raspada bivše Jugoslavije. Time se prednost nad reformama daje etnonacionalizmu (šovinizmu), što otežava nastojanja da se društva Kosova i Srbije okrenu ka sadašnjosti i budućnosti, posebno da se odvrte od ideje međuetničkih i međudržavnih saradnja i regionalnih integracija.

Zagovaranje razgraničenja je podstaklo mnoge neudomice na koje nije odgovoreno. Jedna od njih je da li se vlasti Srbije odriču svoje dosadašnje politike. Uz to, podstaknuta su preterana očekivanja, poput onog predsednika Kosova da može da dobije Preševo, a da ne da ni deo teritorije Kosovu, ili očekivanje predsednika Vučića da može konačno da reši ovaj istorijski problem i to tako što bi priznao nezavisnost Kosova, a da za uzvrat dobije deo sadašnjeg Kosova, a da ne da nešto što je danas deo Centralne Srbije (tzv. Preševsku dolinu). Obojica su, sudeći po njihovim javnim iskazima, spremni da uzmu, ali ne i da daju. Ma koliko to bilo racionalno ili korisno za njih dvojicu, razmena teritorija se zasniva na etničkoj pripadnosti i ne bi mogle da obezbede adekvatnu zaštitu građanima. Upravo to je suština onoga što oni treba da urade, da obezbede sigurnost ako žele da postanu članovi EU. Takođe, otvoreno je i pitanje da li je ovo rešenje održivo, u sredoročnom i dugoročnom okviru ili ono vodi u nasilje.

Za sada se ključni problem zagovornika politike etničkog razgraničenja i razmene teritorija ogleda u tome, što o ovome ne postoji konsenzus u Srbiji a ni na Kosovu.

Činjenica je da je tokom unutrašnjeg dijaloga otvorena tema granica, koja je i jedna od tema Briselskog dijaloga. Međutim, otvaranje ove teme, ne obavezuje na prihvatanje politike tema razmene teritorija i razgraničenja po etničkim linijama. U ovakvoj situaciji rešenje nije u potiskivanju rasprave o temi razgraničenja, odnosno priznanja nezavisnosti Kosova uz teritorijalne kompenzacije, nego stvaranja uslova za slobodnu i svestranu raspravu koja bi potvrdila (ne) postojanje saglasnosti, odnosno političkog i društvenog konsenzusa.

Analiza poruka, socijalnog i političkog statusa zagovarača razgraničenja po etničkoj liniji, kao odnosa ovog zagovaranja prema postojećim ustavnim, zakonskim i politički deklarisanom opredeljenju ka demokratiji integracija u EU, ukazuje da, u Srbiji, ne postoji demokratski okvir za rešavanje kosovskog pitanja. Jedan od argumenata u prilog ovog zaključka, da formulisanje i vođenje ove politike nije obavljanje kroz legalne institucije, niti je javnost obeveštavana i pridobijana za ova ozbiljne poduhvate. Neuvažavanje potrebe o izgradnji demokratskog okvira ukazuje na autoritarni pokušaj da se upravlja sukobima interesa koji postoje oko pitanja Kosova, ali i drugih pitanja budućeg razvoja Srbije. Ovaj nalaz opominje, jer istorijsko iskustvo uči da kada nema demokratskog okvira i funkcionalnih institucija, upravljanje međuetničkim odnosima lako isklizne u domen ideoloških, političkih pa i oružanih sukoba!

2. STATUS QUO POLITIKA I „ZAMRZNUTI KONFLIKT“

Većina učesnika unutrašnjeg dijaloga je za održavanje *status quo*-a, a znatno manji deo je „zamrznuti konflikt“ video kao najpoželjniju opciju za uređivanje odnosa Srbije i Kosova.¹⁵³ Ovo je, po svemu sudeći, prihvatljivo i za neke od najvažnijih međunarodnih aktera poput Rusije i Kine.¹⁵⁴

Predsednik Srbije i njegovi saradnici, nastojali su da prikažu, da se izbor nalazi između „zamrznutog konflikta“ i razgraničenja, uz objašnjenje da se „zamrznuti konflikt“ neće naći u njegojovoj političkoj platformi.¹⁵⁵ To ne znači da se predsednik i vlast Srbije odriču igre na status quo, a i pokušaja da „zamrzn“ odnose Srbije i Kosova. Uostalom, u periodu od druge polovine 2015. godine do sada, politika vlasti Srbije je politika odugovlačenja promena u odnosima Srbije i Kosova, uz povremene pokušaje da se ospore postignuti dogovori. To kao zbirni izraz ima održavanje status quo-a.

U stvarnosti, izbor između status quo i razgraničenja nije izbor između dva rešenja. Status quo je faza u traganju za rešenjem, a razgraničenje je jedno od mogućih rešenja.

Zagovornici politike održavanja status quo-a ukazuju na sledeće argumente „za“:

- Ne isključuje i ne onemogućava vođenje dijaloga o Kosovu;
- Obezbeđuje više vremena za traženje rešenja i za izbegavanje „*hard conflicts*“;
- Očuvanje trenutnog stanje međuetničkih odnosa u Srbiji, uključujući i moguće sukobe u Sandžaku;
- Očuvanje „Ahtisarijevog mehanizma“ zaštite nacionalnih manjina/zajednica na Kosovu;
- Umanjivanje rizika od masovnih migracija Srba s Kosova ka Srbiji;
- Nema ugrožavanja međuetničkih odnosa u susednim zemljama, a verovatno ni odnosa Srbije i Kosova;
- Političke elite mogu više da se okrenu ka socijalnim i ekonomskim problemima;
- Odlaganje rešenja, odnosno priznavanja nezavisnosti Kosova je način prenošenja odgovornosti za političku odluku na nekog drugog aktera, što može dovesti do produženja vlasti onoga ko vodi politiku status quo-a;
- U ovoj opciji Ustav Srbije ostaje nedodirnut u svojim članovima 114 i 182 koji određuju Kosovo kao sastavni i neodvojivi deo Srbije. To znači odlaganje potencijalnih unutrašnjih političkih sukoba oko Kosova;
- Odlaganje rešavanja statusa Kosova može očuvati stabilnost u regionu;¹⁵⁶

153 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018, 13.

154 Radovan Vukadinović, Introductory remarks on (possible) solution to Serbia – Kosovo Issue, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 1.

155 Vučić: *Pred Srbijom su dve opcije za rešenje kosovskog problema*, Blic, 31.03.2018. (<https://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-pred-srbijom-su-dve-opcije-za-resenje-kosovskog-problema/s63n207>)

156 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek Perspective, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 1 - 2.

- Obezbeđivanje vremena i mogućnosti za uspostavljanje povoljnih okolnosti za procenu postignutog i planiranja drugačijeg pristupa pitanju odnosa Srbije i Kosova (to se najčešće izražava kroz mantre „Nije sve gotovo“ i „Moguće je vratiti Kosovo“);¹⁵⁷
- Protok vremena bi mogao da stvori povoljnije okolnosti po interese Srbije i Srba, isticali su mnogi zagovornici ovog pristupa, a većina od njih veruju da će EU i SAD sve više gubiti na uticaju, a da će rasti moć Rusije i Kine.¹⁵⁸

Kritičari ovog stava ističu sledeće argumente „protiv“ politike status quo-a:

- Kosovska kriza je primer spiralne krize sa izuzetnom dinamikom u kojoj akteri imaju kranje suprotstavljene ciljeve, zato je ona živa i promenjiva. Zbog toga je status quo kratkoročno stanje i uspostavlja se posle burnih promena koje nameću „novu realnost“, odnosno status quo na novom nivou;
- Ovo nije rešenje već odlaganje rešenja, čime se ne zadovoljavaju najvažniji („krajnji“) interesi aktera;¹⁵⁹
- Osim „kupovine vremena“ ne pruža nijednu drugu mogućnost;
- Ovakvo stanje osnažuje frustracije među građanima;¹⁶⁰
- Porast etnonacionalističke retorike;¹⁶¹
- Snižavanje prava srpske zajednice na Kosovu i tihi egzodus Srba;
- Narušavanje postojećih političkih odnosa između Albanaca i Srba na Kosovu;
- Sever Kosova ostaje ne integrisan, ili integrisan samo na papiru, a time je i dalje pogodan ambijent za jačanje organizovanog kriminala i njegovo prelivanje u Srbiju i region;
- Održavanje potencijala za buduće oružane sukobe sa teškim posledicama po region;
- Održavanja status quo-a je složen, težak i skup posao, posebno u okolnostima slabih privreda, slabe vladavine prava, visokog nivoa korupcije, jake političke polarizacije;¹⁶²
- Za nedovršene države, kakve su Srbija i posebno Kosovo, skoro je nemoguće kontrolisati sve faktore ovog stanja i s toga ono može iznenada da se uruši;¹⁶³
- Na duži rok, otvara se prostor za delovanje spoljnih aktera;
- Nema garancija da će se ostvariti očekivanja, poput „jačanja Rusije i Kine“, koje bi poboljšalo položaj Srbije i srpske zajednice na Kosovu i uticalo na promenu stava albanske zajednice na Kosovu prema životu u Srbiji;¹⁶⁴
- Neposredno bi bilo negativnih efekata po već sprovedene mere u primeni sporazuma postignutih u Briselskom dijalogu;
- Nerešen problem bi nastavio da predstavlja prepreku za pun napredak Srbije i Kosova, a stalna pretnja od eskalacije sukoba imala bi uticaj i na region;

157 *Drugi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, str. 23, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. januar (<http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-II-final-PRESS.pdf>)

158 *Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, str. 33., Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. (<http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>).

159 Arian Starova, Policy Paper on the future of Serbia – Kosovo relations, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 1-2.

160 Besfort T. Rrecaj, Finalizing an overdue process: Kosovo – Serbia relations crucial for a long term peace in the Balkans, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 8.

161 Isto, 7.

162 Isto, 3, 4.

163 Vessela Tchrneva, The Serbia – Kosovo Relations: Three Scenarios, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 8.

164 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018., str. 14

- Kosovo ostaje kao jedno od najvažnijih pitanja u Srbiji i utiče na debate i o drugim značajnim temama;
- Nerešeno pitanje Kosova ostavlja otvorena vrata za spoljne uticaje;
- Odlaže nastavak procesa integracije Srbije u EU¹⁶⁵, a time utiče i na ključne reforme u Srbiji kad je u pitanju vladavina prava, unutrašnji procesi i ukupna demokratizacija društva.

I pored mnogih slabosti politike status quo, ona je, u odnosu Srbije i Kosova, dominantno opredeljenje političkih i drugih elita Srbije i Kosova.

„Zamrznuti konflikt“ je pre svega stanje, i to kao željeni rezultat politike, ili kao kolateralni efekat različitih politika. On se najčešće određuje kao „fiksiranje“ određenog problema i njegovo stavljanje pod kontrolu (duboko zamrzavanje). To je opredeljivanje za neresavanje problema, pre svega zbog nemogućnosti da se on razreši u interesu samo jednog od aktera. Najčešće se uspostavlja građanskim ratovima i pobunama. Takođe, ono može bit i rezultat dogovora o fiksiranju sfera interesa. To se dogodilo posle Drugog svetskog rata.¹⁶⁶ To stanje susrećemo u odnosima između Jermenije i Azerbejdžana oko Nagorno-Karabaha (od 1994), sukob vojnih i paravojnih snaga u Moldaviji, oko Pridnjestrovlja (od 1992), Gruzija oko Južne Osetije i Abhazije (od 2008), Kipar i Turska (od 1974). „Zamrznuti konflikt“ podrazumeva određen stepen institucionalizacije konflikta, svođenja istog na nivo svakodnevice. Ova institucionalizacija zamrznutog konflikta čini pregovore nepotrebnim, jer nijedan kompromis ne nudi rešenja koja bi poboljšala relativnu dobit uključenih strana.¹⁶⁷

Zagovornici „zamrznutog konflikta“, ističu kao osnovni argument „za“ ovu opciju, da je takvo stanje bolje od otvorenih sukoba, a posebno od oružanih sukoba.

Osnovni argumenti protiv opcije „zamrznutog konflikta“ su:

- „Zamrznuti konflikt“ nosi rizike ograničavanja ljudskih i manjinskih prava, ili tihog iseljavanja srpskog stanovništva s Kosova;
- Kao „zamrznuti konflikt“ možda se može odrediti stanje na severu Kosova i to od 2000. Godine, odnosno od potpisivanja Kumanovskog sporazuma do otpočinjanja procesa integracije Srba u institucije Kosova 2013. godine. Otuda bi pokušaj ponovnog uspostavljanja tog stanja značilo vraćanje unazad, na stanje pre početka Briselskog dijaloga. To bi zahtevalo i anuliranje svih posledica nastalih iz primene Briselskog dijaloga. Pri tome nisu sagledane mogućnosti da Srbija zaista izvede taj proces i posledice ovoga na integraciju Srbije u EU;
- „Zamrznuti konflikt“ na Kosovu, naročito na severu Kosova stvara povoljan ambijent za dalje cvetanje kriminala i ozbiljno ugrožava normalan život i bezbednost građana.¹⁶⁸
- „Zamrznuti konflikti“ uvek prete da prerastu u otvoreni rat, da su izvor stalnog konflikta niskog intenziteta, da trajno otvaraju mogućnost intervencija velikih sila i njihovog međusobnog prepucavanja preko leđa, i na štetu onih, o čijoj sudbini odlučuju, otežavaju ekonomski razvoj, podstiču stalnu etno-nacionalnu mobilizaciju; ne doprinose naporima da se razviju demokratija i vladavina prava, već stvaraju dodatne uslove za korupciju i klijentelizam, i
- Zamrznuti konflikti onemogućavaju državama na čijoj se teritoriji nalaze ulazak u EU i NATO.

165 Besfort T. Rrecaj, Finalizing an overdue process: Kosovo – Serbia relations crucial for a long term peace in the Balkans, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 4; Sandro Knezović, SWOT Analysis Serbia – Kosovo Relations and Security in Southeastern Europe. A View from Croatia, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 1, 2.;

166 Stefani Weiss, Frozen Conflicts – Kant reloaded, Spotlight Europe, Bertelsmann Stiftung, 2008/1, Berlin, September 2008.

167 Ovakvi primeri mogu se naći između Indije i Pakistan po pitanju Kašmira, kao i kada su u pitanju odnosi Kine i Tajvana.

168 *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018, str. 14

3. NORMALIZACIJA ODNOSA SRBIJE I KOSOVA – PUT KA MOGUĆEM REŠENJU

Tokom unutrašnjeg dijaloga, ali i u javnosti Srbije, tokom 2017. i 2018. godine, govorilo se sporadično o normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova. S vremena na vreme oglašavali su se pojedini članovi Vlade Srbije,¹⁶⁹ da bi podsetili sebe, a i javnost “da će Srbija insistirati na primeni Briselskog sporazuma i uspostavljanju ZSO”,¹⁷⁰ “da je strateški cilj Srbije da se priključi EU, a čija je osnovna vrednost mir”.¹⁷¹

Uočljivo je da vlast Srbije nije koristila unutrašnji dijalog da javnost obavesti, a ni da pridobije za razumevanje povezanosti i međuuticaja normalizacije odnosa Srbije i Kosova s integracijom Srbije u EU. Tema obaveza preuzetih potpisivanjem Briselskih sporazuma je sagledavana isključivo iz perspektive neizvršenih obaveza Kosova, a formiranje ZSO je određeno kao „crvena linija“ na kojoj se i nije previše insistiralo.

Istovremeno, Briselski dijalog se sveo na povremene susrete predsednika Vučića i Tačija. Sa ovih sastanaka stizale su šture informacije. Tako je u junu 2018.¹⁷² predsednik Srbije najavio „definisanje zajedničke osnove budućeg pravno obavezujućeg sporazuma o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa Beograda i Prištine“. O napretku u ovom poslu, nije bilo i nema informacija, a sastanak na kojem je planirano da to bude osnovna tema i koji je trebalo da bude održan 7. septembra 2018. godine u Briselu, nije održan, jer je predsednik Vučić odlučio da ne razgovara sa Hašimom Tačijem i da narednih dana poseti Kosovo.¹⁷³ Povodom ovih sastanaka javnosti je nametnuta spekulacija da će deo „zajedničke osnove“ biti i plan promena granica. Time se sugerisalo da će se stvoriti svojevrsni hibrid „normalizacija sa razgraničenjem Srba i Albanaca“. Ova nemoguća misija je kao kolateralni efekat imala dodatno potiskivanje iz javnosti tema koje bi trebalo da se tiču sporazuma o sveobuhvatnoj normalizaciji odnosa.

Stavovi predstavnika EU su uglavnom bili usaglašeni i oni su verbalno podržavali punu normalizaciju odnosa Srbije i Kosova.¹⁷⁴

169 Kisić: *Premijerka je za podelu Kosova*, Danas, 07.09.2018. (<https://www.danas.rs/politika/kisic-premijerka-je-za-podelu-kosova/>)

170 <http://rs.n1info.com/a423605/Vesti/Govor-Brnabic-u-UN.html> 28. septembar 2018.

171 „To nije ni privreda, ni trgovina, niti veće tržište. To je mir... Želimo i imamo potrebu da budemo deo EU da bi bilo održivog mira, a s njim i stabilnosti i prosperitet na Balkanu, nemirnom regionu sveta koji je bio poznat kao bure baruta Evrope“, rekla je ona u govoru u UN (<http://rs.n1info.com/a423605/Vesti/Govor-Brnabic-u-UN.html> 28. septembar 2018).

172 <http://rs.n1info.com/a398848/Vesti/Vucic-o-Briselskom-dijalogu.html> 24. jun 2018).

173 *Završen sastanak Vučića i Mogerinijeve u Briselu*, RTS, 07.09.2018.

174 Tako se visoka predstavnica Evropske službe za spoljne poslove Federika Mogerini, koja je i glavni fasilitator pregovora u Briselu, i njen tim nisu otvoreno izjasnili po pitanju razgraničenja, Johannes Han je izjavio kako će podržati bilo koje rešenje sve dok doprinosi većoj stabilnosti regiona, a nemačka kancelarka Angela Merkel je kategorički odbacila ideju o daljoj promeni granica na Balkanu (*Merkel: Granice na Balkanu nepromenjive*, Kossev, 13.08.2018. (<https://kossev.info/merkel-granice-na-balkanu-nepromenjive/>))

Iako je potisnuta, politika normalizacije odnosa Srbije i Kosova i dalje predstavlja rešenje koje, po istraživanjima javnog mnjenja, podržava najveći broj građana.¹⁷⁵ Uz to, proklamovanim ciljevima iz inicijative predsednika Srbije za unutrašnji dijalog u najvećem stepenu se poklapaju sa ciljevima normalizacije i Briselskog dijaloga. Naknadna istraživanja i/ili dalji tok odnosa Srbije i Kosova će omogućiti više argumenata za procenu činjenice da vlast Srbije nije podržavala ovu opciju. Ovo je scenario koji bi bio najpoželjniji za zemlje regiona, od Grčke do Zapadnog Balkana.¹⁷⁶

Normalizacija odnosa se ne ostvaruje jednim ugovorom, jer svaki dogovor može biti pogažen. Mora da postoji stvarna volja obe strane da se njihova međuzavisnost i saradnja prenesu na sve sfere političkog i društveno-ekonomskog života. Dakle, kada je reč o normalizaciji važno je naglasiti da se radi o dugoročnom procesu koji svoju inicijalnu kapislu može naći u privremenim aranžmanima i rešenjima koja se u doglednom roku mogu dopunjavati i usavršavati. Ovakav pristup generisao bi potrebu za temeljnijom i trajnijom saradnjom u cilju iznalaženja međusobno prihvatljivih rešenja za sve nove izazove.

Zagovornici nastavka Briselskog dijaloga i pune normalizacije odnosa Srbije i Kosova ukazivali su na sledeće argumente „za“:

- Radi se o održivom i miroljubivom rešenju; dijalog, pregovori, kao način rešavanja problema, nalažu odricanje od upotrebe sile;¹⁷⁷
- Uvažava se realnost na Kosovu;
- Ne bi došlo do nove nestabilnosti u Srbiji ukoliko ne uključuje puno priznanje Kosova od strane Srbije;
- Ne bi uticalo na povećanje međuetničkih tenzija na Kosovu;
- Ne ugrožava se sadašnji okvir pregovora o integraciji Srbije u EU;
- Eventualno napuštanje puta normalizacije imalo bi niz ozbiljnih ekonomskih i socijalnih posledica po Srbiju¹⁷⁸ i po Kosovo;
- Srbija može da potvrdi da nije „prodala“ Kosovo, a to ekstremistima smanjuje prostor za političko delovanje;
- Omogućava se zadovoljavanje potrebe za višim životnim standardom ljudi;
- Omogućava se ostvarivanje mnogih životnih interesa srpske zajednice, uključujući i zadržavanje i unapređenje položaja Srba stvaranjem ZSO, kao i zadržavanje i unapređenje statusa SPC.
- Omogućava Srbiji da se oslobodi snažnih prepreka koje stoje na putu njene stabilnosti, razvoja i bezbednosti, koje predstavljaju postojeći odnosi s Kosovom, i povodom Kosova s trećim zemljama;
- Normalizacija odnosa je u skladu s vrednostima i normama EU, naročito je važno prihvatanje etničke i druge različitosti, pomirenje i tranziciona pravda;¹⁷⁹

175 Puna normalizacija odnosa potvrđena pravno obavezujućim sporazumom ima podršku 46 odsto ispitanika, a razgraničenje i razmena, kao što je već naznačeno, 14 odsto. Ukoliko se doda i da je 5 odsto ispitanika podržalo priznanje nezavisnosti Kosova pod uslovom da Srbija postane član EU, podrška je još veća (Javnomnjenjsko omnibus istraživanje CATI – Demostat, Beograd, jesen 2018, str. 16)

176 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek Perspective, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 10, 11.

177 Arian Starova, Policy Paper on the future of Serbia – Kosovo relations, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 4.

178 Marko Čadež, predsednik Privredne komore Srbije ocenjuje: „Takav scenario doveo bi do propasti naše privrede, hiperinflacije, devastacije infrastrukture, opšte kriminalizacije društva, velike nezaposlenosti, pada standarda, masovnog osiromašenja, urušavanja, propadanja zdravstva, školstva, socijale.“ („Nerešavanje pitanja KiM bi vratilo Srbiju daleko unazad“ – Biz, B92, 13.08.2018. (https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2018&mm=08&dd=13&nav_id=1430518).

179 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek Perspective, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 10, 11.

- Postizanje sporazuma o punoj normalizaciji, jedan je od značajnih uslova za integraciju Srbije u EU, čime se nadjačavaju interesi aktera koji bi da vode u izolaciju i kosovsko i srpsko društvo;
- EU bi „sačuvala obraz“, što može biti važan oslonac spoljne politike EU;
- Normalizacija odnosa Srbije i Kosova nudi mogućnost snižavanja potencijala za međuetničke sukobe i omogućava visoki stepen zaštite Srbima na Kosovu, i severno i južno od Ibra, između ostalog jer stvara okvir za decentralizaciju vlasti, jačanje vladavine prava posebno na severu Kosova i efektivno delovanje ZSO;
- Normalizacija odnosa stvara povoljnije okolnosti za rešavanje pitanja statusa Kosova, jer ne prejudicira puno priznanje jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova od strane Srbije, već omogućava i opciju otvaranja perspektive priznavanja, odnosno priznavanje realnosti postojanja Kosova kao nezavisne države, odnosno priznavanja državotvornosti Kosova po principu *uti possidetis juris*.¹⁸⁰ To pak, omogućava da se balansiraju teritorijalni status quo, kao početna osnova za određivanje i označavanje granice/administrativne linije između Srbije i Kosova.¹⁸¹ O ovoj temi više u nastavku teksta Preglednog izveštaja;
- Normalizacija bi omogućila da KFOR smanji fizičko prisustvo vojnika NATO, kao i da smanji troškove njihovog angažovanja;¹⁸²
- Porast regionalne bezbednosti.

Kritičari politike normalizacije ističu sledeće argumente „protiv“:

- U slučaju „suženog priznanja“ ostaje do daljeg nezadovoljen „krajnji cilj“ Albanaca s Kosova – puno priznanje od strane Srbije;
- Normalizacija je dugoročan proces koji zahteva mnogo angažovanja, energije i ulaganja; to je i složen proces koji uključuje reforme, pomirenje, čime se može stvoriti nezadovoljstvo obe strane zbog „nedovršenog posla“ i olakšati aktiviranje aktera čiji su interesi ugroženi napredovanjem procesa normalizacije;¹⁸³
- Nezadovoljstvo obe strane zbog „nedovršenog posla“;
- Normalizacija odnosa Srbije i Kosova je put u EU, a članstvo u EU nije poželjna opcija;
- Nisu jasno određena merila napretka u procesu normalizacije, kao ni kriterijumi za ocenu da li je dostignuta „puna normalizacija“;¹⁸⁴
- Produžavanje perioda postizanja sporazuma, a naročito efektivna primena dogovorenog može da stvori prostor za radikalizaciju etnonacionalista i anti-EU politika, a u postojećoj

180 Nikolaos Tzifakis, The resolution of the Kosovo question: A SWOT analysis from a Greek Perspective, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 10, 11; *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018, 15-16

181 Vessela Tchereneva, The Serbia – Kosovo Resolutions: Three Scenarios, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 10, 11; *Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu*, Forum za etničke odnose, Beograd, 25.05.2018, 6,7

182 Inače, postoji visok stepen saglasnosti većine lokalnih aktera da je potrebno da KFOR ostane na Kosovu. Saradnja Beograda i KFOR-a može da osnaži već postojeću saradnju NATO i Srbije, što bi ograničilo veze s Rusijom u trgovini oružjem i treninzima.

183 Sandro Knezović, SWOT Analysis Serbia – Kosovo Relations and Security in Southeastern Europe. A View from Croatia, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 5, 6.

184 Besfort T. Rrecaj, Finalizing an overdue process: Kosovo – Serbia relations crucial for a long term peace in the Balkans, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 6-10.

međunarodnoj bezbednosnoj situaciji protivljenje procesu normalizacije je izazov i za terorističko nasilje.¹⁸⁵

- Normalizacija odnosa između Srbije i Kosova treba da započne normalizacijom odnosa između Srba i Albanaca. Taj proces treba strpljivo planirati i voditi. Da bi se olakšalo kretanje u dijalogu i normalizaciji, potrebno je da Beograd i Priština, uz podršku EU, naravno i SAD, utvrde kriterijume vidljivog i održivog napretka u svojim odnosima. Reč je o nekoj vrsti „tablice“ koja bi ukrstila „reper“ iz svih međusobno povezanih pitanja iz Briselskog dijaloga i svih poglavlja, a naročito *Poglavlja 35*.
- Uslovljavanje saglasnosti pojedinih članica EU integracije Srbije u EU priznanjem Kosova.

Analiza ukazuje da preovlađuju argumenti za nastavljajanje normalizacije. Takođe, da je u poređenju s politikama razgraničenja Srba i Albanca i status quo-a poželjnija opcija.

185 Arian Starova, Policy Paper on the future of Serbia – Kosovo relations, Working Paper, Center for Applied European Studies (CAES) and the Center for Interdisciplinary Studies of the Balkans (CISBalk) of the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, October 2018, 4.

PREPORUKE ZA IZLAZAK IZ BLOKADE DIJALOGA

Kosovsko pitanje, obeležilo je političku scenu u Srbiji u 2018., a najveći utisak ostavilo je na građane. Značajan set pitanja, vezanih za ovu temu u našem upitniku, pokazuje da građani naslućuju da je neki rasplet na pomolu, samo što još ne znaju – kakav.¹⁸⁶

Iz perspektive neposrednih učesnika dijaloga, posebno predstavnika EU, nedovoljno je angažovanje strana u primeni dogovorenog, a u toku je period konsultacija pre nego što nastupi zvanična završna faza dijaloga.¹⁸⁷ Iz perspektive javnosti Briselski dijalog je u krizi, u „kritičnoj fazi“¹⁸⁸ i trebalo bi ga oživeti. To pak nameće, da se razrešavaju brojni politički, ekonomski i bezbednosni problemi koji su nastali tokom krize dijaloga, posebno najnovija politička, ekonomska i bezbednosna dešavanja koja su u znaku dovršavanja procesa formiranja vojske Kosova, odluke vlade Kosova da zavede „takse“ od 100 odsto na robu iz Srbije, kao i da u takvim okolnostima jednostrano razreši neke od neispunjenih obaveza iz Briselskog dijaloga (poput pitanja registarskih tablica za vozila, uređivanje prelaza, raznih sertifikata, deklaracija, dozvola i slično), aktiviranje policijskih snaga i tužilaštva u sprovođenju vladavine prava (prikupljanje podataka u istrazi o ubistvu Olivera Ivanovića, kao i drugih krivičnih dela). Što proces bude više odmicao i trajao, one će dovesti do „nove realnosti“ koja bi, po uverenju vlasti Kosova, bila u njenu korist. To, van svake sumnje, udaljava Srbiju i Kosovo od dogovora, produbljuje nepoverenje, i donosi brojne ekonomske i bezbednosne problem, od kojih mnogi nisu bili na agendi Briselskog sporazuma. Ali, to ne mora nužno da vodi kraju dijaloga.

U suočavanju sa situacijom krize koja postoji u odnosima Srbije i Kosova kao i u Briselskom dijalogu, nameće se potreba obnove dijaloga. Ali, to zahteva da se odgovori na prethodno pitanje koje glasi: Kako i u kom pravcu dalje? Po svemu sudeći postoje najmanje dva izbora i to:

Prvi, da se cela stvar zadrži u političkom okviru, a da bi se to ostvarilo, pošto kapaciteti strana (vlasti Kosova i Srbije) nisu dovoljni, potrebna je ispomoć kako stranama tako i EK. Tu ispomoć već pružaju predsednik i Stejt Department SAD.¹⁸⁹ Da je ova ispomoć potrebna pokazao je i prvi sasatanak - predstavljanje kosovskog tima i političke platforme za novi format pregovora, 8. januara 2018. godine. Ovo predstavljanje, predstavlja legitimni potez Kosova, koji je označio i kraj „sna visoke predstavнице

186 To je nalaz i istraživanja javnog mnjenja, koje je, u saradnji agencije “Faktor Plus” i lista “Politika”, sprovedeno, od 17. do 26. decembra, na uzorku od 1.250 ispitanika. Po ovom istraživanju građani su u najvećem broju uvereni da Beograd neće pristati da Kosovo dobije stolicu u UN, a procenat onih koji smatraju da Srbija treba da bude član EU, za godinu dana, opao sa 38 na 34 odsto.

187 Edita Tahiri, Tači i Vučić blokiraju dijalog, Vreme, Beograd, 22. novembar 2018, 20.

188 Marija Stojanović, Beograd se i dalje nada ustupku od Zapada, Danas, Beograd, 6. jun 2018, 2.

189 To se odnosi i na pitanje uklannjanja barijera za trgovinu uspsotvaljenih taksama Kosova ali u ohrabriranju vodećih pregovarača da završe započeti posao, kao što je već navedeno u ovom izveštaju.

EU Federike Mogerini”, sanjan tokom druge polovine 2018. godine, da bi predsednici Vučić i Tači mogli da naprave zajedničku platformu. U ovom momentu nema zajedničke platforme: “Kosovo ima svoju, a šta je sa Srbijom, to niko ne zna”.¹⁹⁰ Indikator slabljenja rejtinga EK kao fasilitatora, je to što su, prilikom susreta u Briselu, predstavnici Kosova, odbili da uvažavaju zahtev Federike Mogerini, da se povuku takse od 100 odsto pre početka razgovora. To nije iznenađujuće jer, ranije, evropska komesarka nije pokazala istrajnost u podršci da formiranje ZSO bude “crvena linija”.¹⁹¹ Time je samo potvrđeno da su mali izgledi da se, sa postojećim sastavom EK, dijalog Prištine i Beograda uspešno odvija. Međutim, svojim januarskim nastupom u Briselu, delegacija Kosova je napravila veliki korak. Ona je deklarirala svoje opredeljenje “da se nešto radi». Lopta je od tada na delu terena Beograda.

Da bi se postojeći vakum u dijalogu popunio potrebno je, na Kosovu i u Srbiji, a i u Briselu, doći do izlazne strategije iz pustolovine etničkog razgraničenja. Važno je da se uvidi da krizu, koja je u toku, Srbija i Kosovo ne mogu jednostrano da reše. Realnost je da Kosovo ne može da iz ove krize dobije priznanje svoje državnosti od strane Srbije, ali i da Srbija ne može, u ekonomskom i bezbednosnom smislu, mnogo da učini za srpsku zajednicu na Kosovu, čak ni na severu Kosova, ukoliko ne saraduje s vlastima Kosova.¹⁹²

Potrebni su diplomatski naponi da bi se izbeglo zaoštavanje tenzija, ali i da se resetuje Briselski dijalog. Pokretačku ulogu u tome mogla bi da ima svojevrsna „misija” – „Trojka” za utvrđivanje stanja stvari. Za ovu misiju nije dovoljan sadašnji tim EK, odnosno EU, a ne može biti ni pod pokroviteljstvom Generalne skupštine ili Saveta bezbednosti UN, pre svega zbog sukobljenosti interesa stalnih članova SB UN.

Stoga bi trebalo razmotriti mogućnost formiranja svojevrsne „Trojke” koju bi činili predstavnici EU (po mogućnosti iz Nemačke), SAD i NATO. Ova trojka bi trebalo da ostvari *fact finding* misije, održava komunikaciju s predstavnicima vlasti Srbije i Kosova, podstiče razgovor o mogućnostima razrešavanja konkretnih spornih pitanja. Uobičajeni mehanizam kojim EU podržava dijalog trebalo bi da nastavi posao na pripremi obnove dijaloga, iako nije realno očekivati, da će se u završnu fazu dijaloga ući, pre obavljanja EU izbora i izbora novog saziva EK. Zadatak “Trojke” bi bio ograničen na dva do tri meseca. To bi omogućilo da se u Srbiji, u EU, a najverovatnije i na Kosovu obave izbori. Izbori, sami po sebi, označavaju da je problem u okvirima politike i da se ne rešava na barikadama ili jednostranim merama strana.

Drugi izbor je da se ništa ne čini i ne menja. To najverovatnije vodi u rasipanje krize, u seriju sukobljavanja, sve do lokalizovanih oružanih sukoba i terorističkih aktivnosti. Naime, kriza će se produbljivati sve više, jer obe strane će pokušati da stvore novu realnost na terenu i na osnovu tih realnosti oni će pokušati da ponovo crtaju granice. S toga je značajno upozorenje ambasadora SAD u Prištini Filipa Kosneta: “Ako se odnos između Srbije i Kosova ne poboljša, postaće još gori. Zaista ne postoji opcija da se zadrži status quo”.¹⁹³

Sve dok se ostaje u okvirima politike, ovakvo ponašanje lidera Prištine i odgovori Beograda, mogu se sagledavati kao priprema za vanredne parlamentarne izbore i najverovatnije će se to nastaviti do proleća 2019. godine. Međutim, ova kriza ima potencijal da izmakne kontroli i da se prelje u bezbednosne incidente i sukobe i da Srbiju i Kosovo usmeri ka izolaciji. Ako se ovako nastavi, Srbija (i Kosovo) će postati zatvoreno društvo koje će dugo živeti „izvan istorije”.¹⁹⁴

190 Janjić: Priština nadmudrila ostale, kraj sna Mogerini, a Beograd mora na izbore, N1, Beograd (<http://rs.n1info.com/Vesti/a450394/Janjic-Pristina-nadmudrila-ostale-kraj-sna-Mogerini-a-Beograd-mora-na-izbore.html>)

191 Uporne tvrdnje iz Brisela da nije reč o blokadi procesa, već da se sa prištinskom stranom prevashodno radi na rešavanju pitanja takes ne menjaju ništa značajnije već samo potvrđuju da je rejting EK ugrožen, po ovom pitanju.

192 Janjić: Kako oživeti briselskog „polumrtvog konja“ (<https://www.danas.rs/politika/janjic-kako-oziveti-briselskog-polumrtvog-konja>)

193 B92 Info bilten, December 28, 2019 (b92-info-txt@lists.b92.net)

194 Analitičari: Previše trijumfalizma Srbije-uskoro-izbori.htmlbije, uskoro izbori, N1 info (<http://rs.n1info.com/a437565/Vesti/Analiticari-Previse-trijumfalizma>):

Beograd mora da obavi demokratsku i parlamentarnu verifikaciju političke platforme. U ovom momentu, iako postoji bilo kakava politička platforma, ona nije potvrđena u javnom prostoru i u ustavom i zakonom predviđenim institucijama i procedurama. Verovatan put uvođenja u legalne i demokratski legitimne okvire sadašnjeg delovanja predsednika Srbije vodi preko vanrednih parlamentarnih izbora. To samo po sebi ne dovodi u pitanje Briselski dijalog, jer i EU ide na izbore, 24. maja 2019. godine. Ovo samo potvrđuje da nije opravdano da će dijalog biti značajnije inteziviran i da bi njegovo dovršavanje moglo da se očekuje pre kraja 2019. godine.

Takođe, vođstvo Srbije bi trebalo da se konačno i nedvosmisleno opredeli oko „evropske budućnosti“, a time i oko posvećenog učešća u Briselskom dijalogu. To znači opredeljivanje o poziciji Srbije, ne samo s obzirom na postojeće okolnosti i dnevno-političke interese, već s obzirom na današnjicu i budućnost, s obzirom na interese narednih generacija, a u odnosu na uslove života, ali i na realnost mogućeg rešavanje pitanja Kosova.¹⁹⁵ Na osnovu prethodnih analiza proizlazi da je to opredeljivanje za normalizaciju odnosa Srbije i Kosova uz integraciju Srbije u EU.

Resetovanje Briselskog dijaloga trebalo bi da bude u novom formatu, uz uključivanje i onih tema koje su se nametnule tokom analiziranog perioda, a to su: pitanje priznanja Kosova od strane Srbije, određivanje državnih granica/administrativne linije.¹⁹⁶ O potrebi za novim formatom govori i ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić kada ističe da će se Srbija, u 2019. godini, sigurno intenzivno baviti pitanjem Kosova i to „verovatno u drugačijem formatu nego do sada“. Uz to, on ističe da bi bilo korisno da se, uz SAD, u proces uključe i druge velike zemlje, poput Rusije i Kine, jer bi to obezbedilo široke međunarodne garancije za sve što bude dogovoreno. „To bi značilo pun međunarodni legitimitet za sve što bude dogovoreno oko Kosova i Metohije, a pre svega osiguralo bi da dogovor bude dugog veka, što je Srbiji i te kako u interesu“.¹⁹⁷

Kad je u pitanju priznanje jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova (od početka procesa podržanom od EU i SAD) od strane Srbije, prisutna su dva moguća rešenja:

- Prvo, formalno i potpuno priznanje Republike Kosovo od strane Republike Srbije¹⁹⁸, i
- Drugo, suženi oblik priznanja koji bi pratio Osnovni sporazum između Zapadne i Istočne Nemačke iz 1972. godine (poznat kao model „Dve Nemačke“).¹⁹⁹

195 Stavovi Foruma za etničke odnose: Normalizacija put ka rešenju, Policy Paper, Forumna za etničke odnose, Beograd, 2/2018, jul 2018, 9-11.

196 „Određivanje“ i „prilagođavanje“ bi trebalo koristiti u sveobuhvatnom sporazumu (u formulaciji: „određivanje/prilagođavanje“) koji bi trebalo da sadrži jasne principe i procedure utvrđivanja linije teritorijalnog razgraničavanja koji bi uvažavali međunarodno pravne standarde (pri tome mišljenje Banditerove komisije je potrebno prihvatiti zbog načela koje utvrđuje, ali ne može biti neposredni izvor jer je Komisija izrekom odbila da se izjasni o pitanju granica između Srbije i Kosova. Tako bi, i dalje, ostavilo po strani spor oko odnosa prema mišljenju Komisije odluka Vlada Albanije, Crne Gore i Makedonije a i drugih zemalja koje su priznale Kosovo u spoljnim granicama koje je Komisija odredila kao granice SRJ odnosno Srbije i Crne Gore.

197 „U 2019. o Kosovu verovatno u drugačijem formatu“, TANJUG, sreda, 26.12. 2018 (https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2018&mm=12&dd=26&nav_category=640&nav_id=1486637)

198 Argument u prilog prvog rešenja je da je to rešenje jasnog razrešavanja spora, Ovaj se model sastoji od punog priznanja na osnovu međunarodnog javnog prava i razmene ambasadora. To bi značilo da Srbija obustavlja sve aktivnosti osporavanja punog priznanja Kosova, kao i da olakšava članstvo Kosova u UN. Istovremeno, jasne poruke Srbije i Kosova trebalo bi da olakšaju Srbima s Kosova da prihvate Kosovo kao svoju državu.

199 Bodo Weber and Agron Bajrami (2018) How to recognize Reality? The issue of Serbia's recognition of Kosovo, Democratization Policy Council - DPC, Berlin), Group for Legal and Political Studies - GLPS and Kosovo Foundation for Open Society - KFOS, Berlin - Prishtina June 2018, 13

Razlika u odnosu na puno priznanje je, da Srbija i Kosovo, ne bi razmenili ambasadore, već stalne predstavnike,²⁰⁰ ili oficire za vezu. Ali s povećanim kapacitetima obavljanja diplomatskih i konzularnih aktivnosti. Za ispunjavanje ovog uslova puna odgovornost sa EU prelazi na Srbiju. Dakle, Srbija bi ovaj okvir mogla da zadovolji i izričitim, a pravno obavezujućim prihvatanjem realnosti nezavisnosti Kosova koje obavezuje Srbiju da ne zatvara perspektivu punopravnog pripadanja Kosova međunarodnoj zajednici, a to znači na suzdržavanje od aktivnosti sprečavanje ovog procesa. Problem je u tome da ukoliko ne postoji politički konsenzus u Srbiji po ovom pitanju, a što je realnost danas, pojačava se rizik da ovakvo rešenje, kada bi i bilo prihvaćeno od strane vlasti, ne bude podržano na referendumu za promenu Ustava Srbije. Potom, tu je realan rizik od zaoštavanja političkih sukoba, dalja destabilizacija Srbije, odbijanje članstva u EU pod uslovom priznanja Kosova. To bi pak unazadilo stanje i na Kosovu i u regionu Zapadnog Balkana. Ovakvi rizici su značajano smanjeni u slučaju prihvatanja rešenja koje je ugrađeno u već usvojeni pregovarački okvir za poglavlje 35. koje obavezuje sve strane, pa i EU kao fasilitatora, na „statusno neutralno rešenje“. To zahteva razjašnjavanje odnosa „pune normalizacije“, odnosa Srbije i Kosova, i priznavanje međunarodno javno pravnog subjektiviteta Kosova od strane Srbije. Ako bi se sledilo slovo i duh ovog okvira koji ima inspiraciju u modelu „Dve Nemačke“, proizlazi da je ovo priznanje moguće, ali da nije neophodan uslov za integraciju Srbije u EU.

Pozicija nezatvaranja perspektive međunarodno javnog priznanja nezavisnosti Kosova bi olakšala i određivanje granica, odnosno teritorijalnog okvira vršenja vlasti Kosova i Srbije. U ovom okviru to pitanje bi moglo da se rešava i u samom sveobuhvatnom sporazumu i to kao pitanje određivanja (markacije) ili prilagođavanja (demarkacije) sadašnje granice/administrativne linije, kako je to označeno u Briselskom sporazumu o slobodi kretanja. Ovakvo rešenje ne bi bilo presedan za EU, ako se uzme u obzir da je Hrvatska postala članica EU i NATO, a da je imala privremeno, ili uslovno određene granice i to sa Crnom Gorom koja je u momentu postizanja sporazuma o granici na Prevlaci bila federalna jedinica, a ne međunarodno priznata država, da je s Bosnom i Hercegovinom i Srbijom postignut (prećutni) politički sporazum o nepokretanju otvorenih pitanja granice, a EU se zadovoljila da je sa Slovenijom pokrenut spor na međunarodnoj arbitraži.

Rizik od ove vrste „suženog priznanja“ sadržan je u mogućnosti različitog neispravnog tumačenja od strane Srbije i Kosova, kao i među Srbima na Kosovu. Takođe, potencijalan je i rizik da se u ustavnim promenama primene neusaglašena tumačenja. Mada, ovaj rizik se može ublažiti aktivnom pozicijom EU. Pri tome je glavni izazov za EU produžavanje stanja nepriznavanja Kosova od članica EU, a time i verifikovanja rešenja u SB UN.

U kom pravcu će se krenuti, zavisi mnogo i od Prištine i Beograda, a i zemalja Zapadnog Balkana i naravno spoljnih, još važnijih takozvanih, velikih sila. Mada, istorijsko iskustvo uči, da je postojanje „jednog glasa“ koji stiže iz Brisela i Vašingtona, uslov za razrešavanje problema u Evropi, za sada nema tog glasa. Jedan od razloga za to je što je, s jedne strane, dolaskom predsednika Donalda Trampa na čelo SAD, američka administracija primenila novi pristup „fleksibilnosti“, da Beogradu i Prištini daju prostora da postignu „najbolji mogući sporazum“.²⁰¹ Ovakav stav

200 Bodo Weber and Agron Bajrami (2018) How to recognize Reality? The issue of Serbia's recognition of Kosovo, Democratization Policy Council - DPC, Berlin), Group for Legal and Political Studies – GLPS and Kosovo Foundation for Open Society - KFOS, Berlin – Prishtina June 2018, 10.

201 Najviši američki predstavnik koji je lansirao ovu tezu bio je Trampov savetnik za bezbednost Džon Bolton koji je izjavio da „SAD ne isključuju teritorijalne korekcije.“ On je rekao da je američka politika takva da, ako dve strane mogu da rade jedna sa drugom i postignu sporazum, SAD neće odbaciti korekciju teritorija. „Nećemo da se mešamo i ne mislim da će iko u Evropi to da pokuša da spreči, ukoliko dve strane u sporu postignu uzajamno zadovoljavajuće rešenje.“ (Tanjug, 17. septembar 2018).

poslužio je političko-propagandnoj mašineriji vlasti Srbije da u javnosti stvaraju atmosferu da SAD podržavaju korekciju granica Kosova, ukoliko se dve strane dogovore o tome.²⁰² Međutim, takva reakcija nije i na Kosovu.²⁰³ S druge strane EU je, a posebno vlasti Nemačke, ostala dosledna principu teritorijalnog integriteta.²⁰⁴

202 Prvi potpredsednik Vlade Srbije i šef diplomatije i zagovornik podele Ivica Dačić dočekaao je ovakve izjave kao dokaz da je došlo do promene američkog stava u pogledu pronalaženja trajnog rešenja za Kosovo i da se ipak otvara mogućnost za nastavak dijaloga, uz ocenu da su SAD otvorene za sve razgovore, uključujući i razgraničenje. „Oni sada ne preferiraju, niti predlažu neko rešenje, ali otvaraju mogućnost da se u neposrednom dijalogu između Beograda i Prištine dođe do obostrano prihvatljivog rešenja“, kaže Dačić.

203 Kosovski premijer Ramuš Haradinaj izjavio je posle boravka u SAD da građani Kosova ne treba da brinu o razmeni teritorija ili korekciji granica, jer do toga neće doći. Haradinaj je rekao da američki zvaničnici smatraju da Kosovo treba da ostane u aktuelnim granicama.

204 Tako je posle telefonskog razgovora s američkim predsednikom Trampom o odnosima između Srbije i Kosova, Angela Merkel izjavila, „mi podržavamo sve pregovore koji treba da nas dovedu do rešenja tog pitanja. Ali, u isto vreme, mi kažemo da je teritorijalni integritet kakav je stvoren i kakav sada postoji takođe jedna važna vrednost. I ja sam to takođe naglasila tokom nedavnih razgovora sa premijerima Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Moramo da budemo obazrivi da potezi na jednoj teritoriji nemaju za rezultat neke druge akcije na drugoj teritoriji“, rekla je Merkel. Nemačka kancelarka Angela Merkel ističe da EU ima jak interes za stabilnost Zapadnog Balkana i da je teritorijalni integritet važna polazna tačka za region da ostane takav kakav jeste. Time je Merkel odbacila ideju o daljoj promeni granica na Balkanu (*Merkel: Granice na Balkanu nepromenjive*, Kosev, 13.08.2018. (<https://kosev.info/merkel-granice-na-balkanu-nepromenjive/>)) i dodala: „Činjenica je da je teritorijalni integritet zemalja Zapadnog Balkana čvrsto postavljen i nepromenjiv“. Takođe, većina parlamentarnih stranaka u Nemačkoj protivi se korekciji granica na Kosovu (Danas, 30. avgust, <https://www.danas.rs/politika/nemacki-poslanici-za-dw-o-razgranicenju>).

PRILOZI

1. Prilog 1: Izveštaji Foruma za etničke odnose o monitoringu unutrašnjeg dijaloga

Izveštaj	Period monitoringa pokriven izveštajem
Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²⁰⁵	24. jul 2017. – 31. oktobar 2017.
Drugi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²⁰⁶	1. novembar 2017. – 15. januar 2018.
Treći izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²⁰⁷	16. januar 2018. – 15. februar 2018.
Četvrti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²⁰⁸	16. februar 2018. – 15. mart 2018.
Peti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²⁰⁹	16. mart 2018. – 20. maj 2018.
Prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²¹⁰	24. jul 2017. – 20. maj 2018.
Pregled izveštaja o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu ²¹¹	24. jul 2017. – 17. januar 2019.

205 Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

206 Drugi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. januar 2018, dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-II-final-PRESS.pdf>

207 Treći izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 28. februar 2018, dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-III-final.pdf>

208 Četvrti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 30. mart 2018., dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/04/Četvrti-izveštaj-o-monitoringu-unutrašnjeg-dijaloga-o-Kosovu-16.-februar-15.mart-2018.pdf>

209 Peti izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. maj 2018., dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/05/Peti-izvestaj-o-monitoringu-unutrasnjeg-dijaloga-o-Kosovu.pdf>

210 Završni prikaz monitoringa unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. maj 2018., dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/05/Završni-prikaz-monitoringa-unutrasnjeg-dijaloga-o-Kosovu.pdf>

211 Preglednog izveštaja o monitoring unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, Forum za etničke odnose, Beograd, 10. decembar 2018, dostupan na: <http://fer.org.rs/>

2. Prilog 2: Hronologija srpsko – albanskih sukoba i saradnje

Faza - podfaza	Vremenski period	Karakteristika
Prva faza	1918-1941/45	Međusobna dominacija i nasilje
Druga faza	1945-1966	Oružano nasilje i administrativna ograničenja prava albanske zajednice
Treća faza	1968-1981	Jačanje autonomije Kosova, nacionalna afirmacija albanske zajednice
Četvrta faza	1981-1999	Sukobi oko statusa Kosova
Prvi stupanj	1981-1985	Jačanje albanskog nacionalnog pokreta
Drugi stupanj	1986-1989	Politički sukobi oko statusa Kosova i albanske zajednice
Treći stupanj	1989-1997	Suspendovanje autonomije i izgradnja paralelnih društava Srba i Albanaca
Treći stupanj	1998-1999	Oružano sukobljavanje (rat)
Peta faza	1999 – 2005	Ostvarivanje međunarodnog (UN) vojno-civilnog prisustva i sistemska diskriminacija Srba
Prvi stupanj	Maj 1999 – kraj 1999	Okončanje rata i uspostavljanje (UN) vojno-civilnog prisustva, povratak albanskih izbeglica i egzodus Srba
Drugi stupanj	2000 – 2002	Izgradnja međunarodnih institucija i institucija privremene samouprave na Kosovu – standardi bez statusa
Treći stupanj	2003 – 17 / 19 mart 2004	Pretvaranje misije UN u misiju „izgradnje kosovske države“ i eskalacija albanskog ekstremizma – standardi pre statusa
Treći stupanj	mart 2004 – 2008	Obnova i jačanje međunarodnih institucija i institucija privremene samouprave na Kosovu i započinjanje procesa definisanja budućeg statusa Kosova – standardi i status (pokušaji SB UN, UNMIK i Vlade u Beogradu, da se problem reši decentralizacijom; uloga Mihajl Šefera; Konferencija u Beču, januar – mart 2008; Predlog za sveobuhvatno rešenje Mahti Ahtisari)
Šesta faza	2008 – 2017.	Jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i traganje za mirovnim rešenjem
Prvi stupanj	17. februar 2008. –2011.	Sporovi oko priznanja nezavisnosti Kosova (Jednostrano proglašenje nezavisnosti Republike Kosova – „Deklaracija o nezavisnosti Kosova“ (17. februar 2008.); Nepriznavanje proglašene nezavisnosti od strane Narodne skupštine Republike Srbije (18. februar 2008.) i političke demonstracije u Beogradu – „Kosovo je srce Srbije“ (21. februar 2008); Rekonstrukcija „međunarodnog prisustva“ i to transformacija UNMIK i ICO, uspostavljanje EULEX i transformacija KFOR-a ; 29. jun 2010. Mišljenje Međunarodnog suda pravde da je proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom).
Drugi stupanj	Mart 2011. – April 2013.	Povratak pregovorima (Rezolucija SB UN 64/ 298, od marta 2011. godine, o podršci dijalogu između Srbije i Kosova pod pokroviteljstvom EU; “Tehnički dijalog”, 8. i 9. mart - jula 2012. godine; Zapčinjanje “političkog dijaloga”, od 8. jula 2012. do aprila 2013. godine takozvana ”prva faza Brisleskog dijaloga”).
	April 2013. – 2018.	Briselski dijalog o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova takozvana “druga faza” Brisleskog dijaloga (Parafiranje „Prvog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine“, april 2013; Početak pregovora o članstvu Srbije u EU i potvrđivanje Pregovaračkog okvira – mehanizam i pravila za pregovore o članstvu sa Srbijom, uključujući Poglavlje 35 - Ostala pitanja / Normalizacija odnosa Srbije i Kosova, 17. decembar 2013.)

3. Prilog 3: Hronologija unutrašnjeg dijaloga

Početak Unutrašnjeg dijaloga	24. jul 2017.
Broj okruglih stolova u okviru „institucionalizovanog” Unutrašnjeg dijaloga	29 ²¹²
Završetak Unutrašnjeg dijaloga	11. maj 2018. ²¹³

212 „Po izjavi zamenika direktora Kancelarije Dušana Kozareva, od 31. oktobra 2017. do 27. marta 2018. održano je dvadeset šest (26) okruglih stolova, a po oceni Nikole Selakovića, generalnog sekretara predsednika Republike Srbije, održano je petnaest (15) okruglih stolova. Po proračunima Forumovog stručnog tima, bilo je dvadeset i devet (29) okruglih stolova. (Još pet okruglih stolova u okviru unutrašnjeg dijaloga“, N1, 28. mart 2018, <http://rs.n1info.com/a375166/Vesti/Jos-pet-okruglih-stolova-u-okviru-unutrasnjeg-dijaloga.html>)

213 Dvadeset deveti okrugli sto je održan 11. maja 2018. godine, u organizaciji Radne grupe za pružanje podrške Unutrašnjem dijalogu i Srpskog nacionalnog foruma (SNF).

